

« extinguere non valemus, salvo unitatis vinculo toleranda sint, strenue videatur tracta-
« visse atque solvisse. »

Parmeniani Epistolam tribus libris aggreditur Augustinus. In primo, criminationibus occurrit et injustis querelis quas ille effudit in Catholicos. In secundo et tertio, Scripturæ testimonia, quibus perperam adhibitis decipere imperitos, et separationem a malis suadere Parmenianus conabatur, expendit, et ad legitimum intellectum reducit.

Adscribendi videntur hi libri anno Christi prope 400. Nam in Retractationibus sub opere de Consensu Evangelistarum, quod ad annum circiter 400 revocavimus, collocantur. Præterea quoties hic de Optato Gildoniano loquitur Augustinus, scilicet lib. 2, capp. 1, 4, 9, 15, ipsum vita jam functum esse satis innuit; ejusque tyrannidi finem impositum (quod anno Christi 398 contigisse, ex libro secundo contra Petiliani Litteras cap. 92, postea videbimus) significat in eodem contra Parmenianum libro secundo, cap. 2, ubi « Optatum Gildonianum « decennalem totius Africæ gemitum » appellat. Tandem in libro primo, cap. 9, dicit deorum « simulacra everti atque confringi jussa esse recentibus legibus. » Has vero leges non ante annum 399 ab Honorio datas nemo nescit.

Pollicetur in eodem hoc opere se alias tractaturum uberius quæstionem de Baptismo. Promissum continenter exsolvisse ex Retractationum serie facile intelligitur, ubi libros de Baptismo conscriptos proxime huic operi subjungendos curavit.

In subsequentes Libros contra Epistolam Parmeniani, vide lib. 2, cap. 17, Retractationum, tom. 1, col. 637, a verbis, In tribus libris, usque ad verba, Adversus Donatistas. M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA

EPISTOLAM PARMENIANI

Libri tres^(a).

LIBER PRIMUS.

Occurrit criminationibus et injustis Parmeniani contra Catholicos querelis; ostenditque christianos principes pro officio ac jure suo poenas ad coercendos hæreticos et schismaticos recte constituere.

CAPUT PRIMUM. — 1: Multa quidem alias adversus Donatistas, pro viribus quas Deus præbet, partim scribendo, partim etiam tractando disserui: nunc autem quoniam incidit in manus nostras Parmeniani quondam episcopi eorum quædam epistola, quæ scribitur ad Tichonium, hominem quidem et acri ingenio præditum, et uberi eloquio, sed tamen donatistam, cum eum arbitraretur in hoc errare, quod ille verum coactus est confiteri; placuit petentibus, imo jubentibus fratribus, ut huic eidem Parmeniani epistolæ responderem, propter quædam maxime quæ de Scripturis testimonia non sicut accipiendâ sunt, accipit. Tichonius enim omnibus¹ sanctarum paginarum vocibus circumtus² evigilavit, et vidit Ecclesiam Dei toto orbe diffusam, sicut de illa tanto ante per corda

et ora sanctorum prævisum atque prædictum est. Quo percepto, suscepit adversus ipsos suos demonstrare et asserere, nullius hominis quamvis sceleratum et immane peccatum præscribere promissis Dei, nec id agere quorumlibet intra Ecclesiam constitutorum quamlibet impietatem, ut fides Dei de Ecclesia futura et diffundenda usque ad terminos orbis terræ, quæ in promissis patrum retenta et nunc exhibita est, evacuetur¹. Hoc ergo Tichonius cum vehementer copioseque dissereret, et ora contradicentium multis et magnis ac manifestis sanctarum Scripturarum testimoniis oppilaret; non vidit quod consequenter videntum fuit, illos videlicet in Africa christianos pertinere ad Ecclesiam toto orbe diffusam, qui utique non istis ab ejusdem orbis communiione atque unitate se-

ADMONTIO PP. BENEDICTINORUM.

Contra Epistolam Parmeniani libros castigavimus juvantibus manuscriptis Vaticanis duobus, Gallicanis quatuor, Casalino, Benigniano, Michaelino et Pratellensi, quatuor item Belgicorum variis lectionibus apud Lov. necnon collatis prioribus editionibus Am. Er. Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

¹ Editio Lov., omnium.

² In Mss., circumtus.

(a) Scripti circiter annum Christi 400.

¹ Editi, post, et nunc exhibita est, habent, evacuetur melius Mss., evacuetur.

junctis, sed ipsi orbi terrarum per communionem connecterentur. Parmenianus autem cæterique Donatistæ viderunt hoc esse consequens, et maluerunt suscipere obstinatissimum animum adversus apertissimam veritatem quam Tichonius asserebat, quam ea concessa superari ab Africanis Ecclesiis, quæ illius unitatis quam Tichonius asserebat, communione gauderent, unde se isti separassent. Et Parmenianus quidem primo eum per epistolam velut corrigendum putavit: postea vero ex concilio eorum perhibet damnatum. Epistolæ itaque Parmeniani, quam scripsit ad Tichonium, reprehendens eum, quod Ecclesiam prædicaret toto orbe diffusam, et admonens ne facere auderet, hoc opere statuimus respondere.

CAPUT II. — 2. Illud itaque primum videamus, quale sit, quod « Gallos et Hispanos et Italos et eorum socios, » quos utique totum orbem vult intelligi, « traditoribus Africanis commercio scelerum et societate criminum » dicit « esse consimiles. » Homini enim de Scripturis sanctis proferenti tam multa et tam ingentia documenta, ipse sine documentis loquitur et vult nihil probans credi sibi; invitans eum videlicet ad imitationem sui, quia et ipse quibusdam coepiscopis suis contra tot Ecclesias per tantam latitudinem terrarum omnium constitutas, non nisi loquentibus credidit. Qua credulitate quid magis temerarium reperiri potest? Dicit enim « legatione functos quosdam, » sicut ipse asserit, « fidelissimos testes, ad easdem venisse provincias, » deinde « geminato adventu sanctissimorum, » sicut ipse dicit, « Domini sacerdotum, dilucide, plenius ac verius publicata esse » quæ obijciunt; homo putans sibi magis credi debere quam Deo. Profert Tichonius divini Testamenti tonitrua, quod factum est in promissione Abrahamæ et in promissione Isaac et Jacob, quorum se Deum testatur dicens: *Ego sum Deus Abraham; Deus Isaac, et Deus Jacob; hoc nomen est mihi in æternum (Exod. III, 6, 15).* Et iste opponit narrationes consacerdotum suorum. Quid dictum est ad Abraham? *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. XXII, 18).* Quid dictum est ad Isaac? *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod ¹ audivit Abraham pater tuus vocem meam (Id. XXVI, 4, 5).* Quid dictum est ad Jacob? *Ego sum Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac, ne timeas. Terram enim supra quam tu dormis, tibi dabo et semini tuo: et erit semen tuum sicut arena terræ², et replebitur in mare et in africanum et in aquilonem et in orientem; et benedicentur in te omnes tribus terræ, et in semine tuo (Id. XXVIII, 13, 14).* Ne autem de Judæis dictum putent; quid sit semen Abrahamæ, in quo dictum est benedicendas omnes gentes, exponat Apostolus. *Abrahamæ, inquit, dictæ sunt promissiones et semini ejus: non dicit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus (Galat. III, 16).* In Christo ergo omnes gentes benedictionem habituras, tanta auctoritate promissum est, tanta exhibitum veritate; et contradicunt qui se christianos

¹ In Mss., propter quod.

dici volunt! Et contra hoc quid opponunt? « Legatione, » ait, « functi quidam fidelissimi testes ad easdem provincias venerunt: dein geminato adventu sanctissimorum Domini sacerdotum, dilucide, plenius ac verius est publicatum. » Quid, quæso te, quid per ipsos fideles testes, quos vultis Deo esse fideliores, quid publicatum est? An quia per Afros traditores semen Abrahamæ, quod est Christus, non est permissum pervenire usque ad omnes gentes, et ibi exaruit quo pervenerat? Dicite jam collegis vestris magis credendum esse quam Testamento Dei: et hoc dicentes, ipsum Testamentum vos a flamma conservasse gloriamini, quod lingua delere conamini.

5. Sed eligat quisque quod placet; et si contra cœlestia fulgura mendacii terreni fumus aliquid prævalet, dimisso cœlo evanescat in ventos. Si enim Parmenianus cathedræ suæ non faveret, magis eligeret Scripturæ Dei credere quam collegis suis. Deus enim dicit ad Jacob: *Non relinquam te, donec faciam quæ locutus sum tecum (Gen. XXVIII, 15).* Istos autem multo est utique credibilius, quia jam justo judicio fuerant improbat, ad sociandum communionem in illis partibus, ubi jam Deus complebat quod promiserat patribus, non esse admissos, et propterea de sanctis sacerdotibus Dei, a quibus recipi non meruerant, jactasse talia, quibus infirmos animos deceptarum a se plebium falsis rumoribus agitarent, et temere credulas mentes superbia sui nominis irretitas, ab orbis terrarum pace dirumperent. Quid hac stultitia, imo vero dementia reperitur insanius? In tot gentibus orbis terrarum et ex magna parte complevit Deus et adhuc complet, donec ad omnes omnino veniat, quod promisit, qui dixit, *Non relinquam te, donec faciam quæ locutus sum tecum.* Et isti jam credunt nuntiantibus non impleri quæ promisit Deus, et ideo ex partibus terrarum in quibus jam impletum erat, periisse Abrahamæ semen, quod est Christus, et evacuatæ promissiones Dei, quia ipsi non sunt admissi ad eorum communionem, apud quos hoc jam retinebat orbis impletum. Et non eis dicitur, *Solus Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. III, 4)*: de vestro ista dicitis, *Qui loquitur mendacium, de suo loquitur (Joan. VIII, 44)*; vos ergo ¹ sicut homines mentimini, quia sicut homines irascimini. Non eis hoc dicitur, sed insuper creditur eis, de orbe terrarum, quem possidere jam coeperat, periisse Christum. Et qui hoc credunt, cum impudenter dicerent², Christiani sumus; audent dicere, Nos soli sumus.

CAPUT III. — 4. Dicit etiam Parmenianus, *hinc probari consceleratum fuisse orbem terrarum criminibus traditionis, et aliorum sacrilegiorum; quia cum multa talia fuerint tempore persecutionis admissa, nulla propterea facta est in ipsis provinciis separatio populorum.* Quasi fieri non potuerit ut partim latuerint mali, neque fuerint accusati, ut possent sine ulla temeritate damnari; partim etiam fuerint proditi atque damnati,

¹ Editi, *Quia qui loquitur mendacium....., vos autem, At Mss., omisso, Quia, habent, vos ergo.*

² Editi, *dicant.* At Mss., *dicerent.*

et quia rebus manifestis non arguebantur, ab Ecclesijs perturbandis dividendisque cessaverint: atque ita factum sit ut cum quidam non accusarentur, quædam vero incerta crimina¹ pro certa pace Deo dimitterentur; quædam autem ita manifestata et convicta damnarentur, ut nullus damnatus posset simulata innocentia decipere populos, nequaquam unitatis vinculum rumperetur. Neque enim et in Africa fieret hoc tam immane præcisionis malum, nisi magis factio falsa fingentium, quam ratio vera convincentium prævaleret.

5. Legant qui volunt quæ narret, et quibus documentis quam multa persuadeat venerabilis memoriæ Milevitanus episcopus catholicæ communionis Optatus (*Contra Parmenianum, lib. 1*), sive de Lucilla pecuniosissima tunc et factiosissima femina, quam pro Ecclesiæ disciplina sanctus Cæcilianus adhuc diaconus læserat; vel de cæteris factionis ejus consortibus, sive furibus ecclesiastici argenti, sive ad episcopatum se non pervenisse dolentibus, et sibi prælatum Cæcilianum insidijs quibus poterant insectantibus; sive de Numidis episcopis quos ista factio convocaverat ad perniciem Cæciliani, ut illo deposito alter eis ordinaretur. Qui venientes cum primate suo tunc Secundo Tigrisitano, et alijs quibus traditionis confessæ crimina Secundus ipse donaverat, veluti paci consulens, sicut ecclesiastica Gesta testantur, absentem Cæcilianum sine ulla dilatione diligentioris inquisitionis, nullo responsionis loco servato, traditorem esse censuerunt: ut ei videlicet obsessent absentem traditionis crimina tantummodo objecta, cum sibi metipsis præsentibus confessæ donaverint. Ita contra sedentem in cathedra, cui totus orbis christianus in transmarinis et longe remotis terris, et in ipsis Africanis gravioribus et adversus ejusmodi fallacias robustioribus communicaret² Ecclesijs, episcopum alterum ordinaverunt (a), ut possent pro suo facto contradicere promissionibus Dei, ne in semine Abrahamæ benedicerentur omnes gentes; ut eas etiam partes orbis terrarum a traditoribus Afris inquinatas dicerent, quæ nec Cæciliani nomen audissent. Insuper etiam contra orbem terrarum, dicentem, Quod civibus tuis objicis, nec cognoscere potui, nec damnare incognitum debui (aut certe quomodo se haberet ejus vita, quam tamen isti de nullo crimine convicerunt, ille tanquam innocens audisset), proferunt testimonium Apostoli dicentis, *Non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus (Rom. 1, 32)*. Parumne eis fuit tot et tantos christianos populos damnare inauditos, nisi etiam contra Apostolum ipsum ejus quidem verba, sed non ejus intellectum deprimere auderent? Si enim hoc est consentire malefacientibus; esse cum eis in Ecclesia, consentiebat etiam ipse falsis fratribus, inter quos se periclitari contestabatur (*II Cor. xi, 26*), et quos non caste, sed per invidiam sine charitate prædicantes Evangelium, prædicare tamen permittit (*Philipp. i, 15, 17, 18*).

¹ Am. et plerique Mss.; certa crimina.

² Forte, communicabat.

(a) Majorinum.

Si autem nihil est aliud consentire malefacientibus, nisi mala facta eorum approbare atque laudare; exemplo Apostoli, orbis terrarum non consentiret criminibus Afrorum, etiam si ea cognita pro pace Ecclesiæ toleraret; quem tamen ea cognovisse isti non probant, etiam si vera fuisse probare potuissent.

CAPUT IV. — 6. Frustra itaque dicit Parmenianus, *damnatos in Africa traditores in consortium damnationis acceptos a provinciis transmarinis*. Hoc enim est quod credere non debemus, ne temeritate sacrilega totum orbem terrarum in Christi unitate fundatum; ex istorum falsa criminatione damnemus, potius quam ex verâ Dei promissione diligamus. Quid enim magis credendum est, quod dixit Deus, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*; an quod isti dicunt, *In semine traditorum Afrorum maledicentur omnes gentes*: ut plus valeat quod commisit iniquitas, quam quod pollicita est veritas? Cur ergo non potius credimus quia illi qui recepti sunt in communionem a provinciis transmarinis, aut innocentes opprimi non potuerunt a calumniatoribus, quod multis documentis probabilius persuaderi potest; aut certe cum convinci non possent, etiam si mali fuerunt, innocentes crediti, sine ulla suscipientium contaminatione suscepti sunt? Quid, quod etiam si per malos fratres, quales Apostolus in Ecclesiæ unitate toleravit, quales martyr Cyprianus in Epistola de Lapsis gemit; si ergo per tales fratres etiam in judicium numero constitutos, actum esset aliqua pravitate, ut traditores excludi convincique non possent¹, et christianus orbis simulata eorum innocentia falleretur, nullo modo suam innocentiam perdidisset.

7. Quod enim de Osio dicunt Cordubensi quondam catholico episcopo, flagitandum est ut probent, non solum talem illum fuisse qualem dicunt, sed quod talis fuerit manifestum illis fuisse quibus eum communicasse asserunt. Hoc enim nisi probaverint, frustra dicunt se scisse qualis fuerit: quia nescientibus obesse non potuit, a quibus se isti innocentibus separando, propter ipsam separationis sacrilegam iniquitatem innocentes esse non possunt. Hoc enim magis credibile est (si tamen Osius ab Hispanis damnatus, a Gallis est absolutus), sic fieri potuisse, ut falsis criminationibus Hispani circumventi, et callida insidiarum fraude decepti, contra innocentem ferrent sententiam, et postea pacifice in humilitate christiana cederent sententiæ collegarum, quibus illius innocentia comprobata est, ne pervicaci et animosa perversitate priores suas sententias defendendo, in sacrilegium schismatis, quod omnia scelera supergraditur, cæcitate impietatis irruerent: sicut isti miseri fecerunt, et nec sero saltem toties divisi atque concisi sentiunt quod fecerunt.

8. Satis igitur, satisque declarant undè insanabiles facti sunt, videlicet ne sententias suas, quas in absentem Cæcilianum temere protulerunt, condemnare cogentur, si transmarino judicio, ubi a Cæciliano

¹ Sic Mss. In editis, *excludi nec convinci possent*.

præsente superati sunt, consideratione veritatis et pacis acquiescerent; majorem reportaturi victoriam, si animositatem humanam saltem post iudicium, quam si hominem in ipso iudicio superarent. Nam illa victoria præcelsior est, et triumpho celsiore plenior, quam si non solum de homine uno victo, sed de universa subjugata civitate referatur, dicente Scriptura, *Melior est qui vincit iram, quam qui capit civitatem* (Prov. xvi, 32). Illi ergo hominem vincere cupiebant, quos ira vincebat. Et quia hominem vincere nequiverunt, et ab homine et ab ira superati sunt: ab homine, quia in iudicio victi sunt; ab ira, quia nec victi quieverunt, pravissimo corde vel audientes vel legentes Apostoli sententiam dicentis, *Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipsum constituo* (Galat. ii, 18). Quæ verba scilicet si tam sinistro animo ipse Apostolus intelligeret, nec christianus nec apostolus fieret, nec prædicator ædificaret Ecclesias, quas persecutor ante destruebat. Nusquam itaque isti se tam aperte indicarunt, cur nec superati corrigi voverunt, quam cum detestantur Hispanos, quod post sententias suas aliter prolatas collegarum posteriori discussioni iudicioque cesserunt. Quam enim hoc factum est de mansuetudine christiana, tam illud de contentione diabolica: et ideo non mirum quod ista humilitate pax custodita est, et illa elatione disrupta. Proinde illis recte redditur quod fecerunt: docuerunt enim talia posteros suos. Nam et Maximianistæ non ob aliud trecentorum et decem collegarum suorum, a quibus Primianus (a), quem primo ipsi damnaverunt, innocens iudicatus est, iudicio cedere noluerunt²; nisi pro dicta³ contumacia sententiam apostolicam imperitis opponendo, et dicendo, *Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, prævaricatorem me ipsum constituo*. Destruxerant enim centum collegæ Primianum, et eum propterea cum trecentis rursus ædificare noluerunt. Ita cum se cavere fingunt ne hominem ædificent quem destruxerant, se ipsos malo schismatis sacrilegi destruxerunt⁴.

9. Sed tamen si viveret Parmenianus, non auderet jam reprehendere Hispanos, et eos appellare prævaricatores qui a sententia sua in collegarum sententiam deflexerunt, ne ipse offenderet⁵ collegas suos, qui multi Primiano jam a se damnato in melius correcti ad trecentorum concilium transierunt, magis

¹ Am. et Er., quasi non. Lov., quæ si non. Castigantur ex manuscriptis.

² Editi et quidam Mss., Nam et Maximianistæ non ob aliud in trecentorum et decem collegarum suorum... iudicio cedere noluerunt.

³ Forte, prodita, id est, manifesta.

⁴ Vaticani Mss., se ipsos malo schismatis majore sacrilegi destruxerunt.

⁵ Editi, quia sententiã suã in collegarum sententiã defluxit, ne ipsi offenderent. Melius Vaticani Mss., ne ipse (scilicet Parmenianus) offenderet. Sed in præcedente versu, pro, quia sententiã... defluxit, quod manifestum erratum erat, conjectando emendamus, quia sententiã... aeflexerunt. Paulo post loco, eligentes; legitur in iisdem Vaticanis libris et apud Am. et Er., eligens.

(a) Primianus Parmeniani Carthaginensis Donatistarum episcopi successor damnatus primo fuit a centum episcopis in Cabarsussitano donatianæ partis concilio; postea autem iudicatus innocens a trecentis decem episcopis in concilio Bagaitano. Confer Enarr. in Psalmum 56, serm. 2, n. 19, etc.

eligentes contra suas proprias¹ venire sententias, quam contra pacem unitatis, etiam in parte Donati. Et maxime Prætextato Assuritano et Feliciano Musitano parceret Parmenianus, qui etiam damnati a trecentis et decem coepiscopis suis, ad eosdem ipsos a quibus damnati fuerant, studio concordie redierunt, et a suis damnatoribus eodem studio sine ullo sui honoris detrimento, pro pace suscepti sunt: nec quisquam rebaptizandos putavit, qui fuerant ab eis foris in schismate baptizati. An forte quia multum displicent Parmeniano qui corrigunt sententias suas, et eos non intelligens quos Apostolus prævaricatores vocat, detestaretur istos, quia intro redire quam foris remanere maluerunt, et adjunctis sibi nonnullis similibus sociis, etiam Parmenianistas crearet, sicut jam multa frustra de isto frusto per totam Africam facta sunt²? Sic, sic necesse est ut minutatim secti concisique dispereant, qui tumorem animositatis suæ catholicæ pacis sanctissimo vinculo prætulerunt. Neque enim tam timenda sunt quæ comminatur Parmenianus, quam intuenda quæ confitetur.

CAPUT V. — 10. Cum enim diceret, per Osium Hispanum adiutorium præstitum Cæciliano, ut ad eorum communionem sanctorum et illibatorum numerus cogeretur, et huic impietati fidem servorum Dei integram restitisse; ultro fassus est suos ipsos adisse etiam Constantinum, et arbitrio ejus a iudicibus episcopis causam cognitam, quibus præfuit Melchiades³ Romanæ urbis episcopus. In quo iudicio, sicut ecclesiastica Gesta testantur, quia victi sunt isti, et innocens Cæcilianus inventus est, eundem Melchiadem crimine traditionis accusant. Quod quæro quomodo cognoverint? Si enim ante iudicium, non sibi præiudicare debuerunt, ut apud talem iudicem causam agere inciperent, etiam ex præcepto Imperatoris quem ipsi adierant, tale subire iudicium⁴. Si autem post dictam causam prolataque sententiam eum traditorem didicisse perhibent, usque adeo dementes sunt homines, ut contra iudices apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant⁵? Et tamen in his omnibus (quamvis magna temeritate, Italos, Gallos, et Hispanos accusant, relictis cæteris tam multis provinciis atque gentibus, a quibus nefando sacrilegio separati sunt, quibus utique obesse non possent crimina Itolorum, Hispanorum, atque Gallorum, etiam si vera dicerentur), jam cæteras terras cæco more, vel potius furore arguunt, et eis irascuntur: quia cum duæ partes essent in Africa, una, inquit, traditorum, et

¹ In Vaticanis Mss., præproperas.

² Quidam Mss., fracta sunt.

³ Varie scriptum occurrit in antiquis codicibus, raro Melchiades, frequentius Miltiades, aut Meltiades, seu Meletiadés.

⁴ Editi, etiam ex præcepto Imperatoris quem ipsi adierant, tale subire iudicium. Concinnius Mss., subire iudicium. Sed pro, etiam, legendum videtur, et etiam.

⁵ Sic alter e Vaticanis Mss. At Lov., ut ducentos iudices, apud quos victi sunt, victis litigatoribus credant esse postponendos. Editi vero alii et Mss. tametsi omittunt, esse postponendos; habent tamen, ut ducentos, vel, ducenti iudices: male; nam agitur de Romano iudicio, in quo, ut ex Optati libro primo constat, præter Melchiadem octodecim tantum adfuerunt episcopi.

altera innocentium, traditores sibi quam innocentes adjungere maluerunt. Quæ una criminatio¹ brevissime atque verissime ita refellitur, quia cum duas partes audissent esse in Africa; unam traditorum; alteram innocentium, eam innocentem esse crediderunt, quæ causam suam apud vicinos ecclesiasticos iudices obtinuerat. Quapropter illi semper innocentes manserunt, qui nescientes quemadmodum ista in Africa gesta sint, id tamen crediderunt quod pacifice ac religiose credere debuerunt, a quibus innocentibus separatio nullo modo innocens esse potuit.

CAPUT VI. — 11. Fatetur etiam Parmenianus ad Arelatense oppidum et episcopos iudices et partes ex Africa convenisse, Cæcilianum scilicet atque Donatistas; ubi omnia suis credit, cui nihil victi potuerunt nisi de iudicibus conqueri²; nec tamen negat rursus eos ad Constantinum venisse; et quia ibi quoque ultimo iudicio superati sunt, etiam ipsum gratia corruptum esse criminatur. Quibus omnibus consideratis, qui sine studio partium iudicat, eligat quibus credat; utrum iudicibus sententias proferentibus, an litigatoribus contra quos prolatae sunt, litem finire nolentibus. Certe orbis terrarum iudicibus credit. Qui autem Donatistis consentiunt, eosque defendunt, fatentur se illis credere qui causam suam, qualiscumque illa fuerit, non potuerunt³ tamen in transmari- nis tot disceptationibus obtinere, et eorum adversus iudices murmura et crimina credula vanitate suscipiunt. Qua in re si innocentes se dicunt, et eos quos superatos scimus; quanto innocentiores sunt qui temere aliquid mali de ipsis iudicibus credere nolunt, de quibus necesse est ut qui victi fuerant conquerantur? Non solum enim qui bonam causam perdidit, de iniquo vel tardo vel negligenti iudice queritur: sed etiam qui iustissime victus est, ea cæcitate de innocente iudice murmurat, qua cæcitate cum innocente adversario litigabat. Quapropter isti non ideo scelerati sunt, quia de omnibus victis nolunt temere aliquid credere: sed ideo quia se furore schismatis præciderunt ab eis innocentibus; qui multo rationalius nolunt tale aliquid de ipsis iudicibus credere.

CAPUT VII. — 12. Existat enim aliqua illarum partium in nomine Christi nobilissima Ecclesia, ex illis septem, et si placet potissimum Philadelphiæ (*Apoc. III, 7*), quæ de mystico nomine per linguam græcam fraternam intimat charitatem. Audiamus igitur vocem ejus, nec ejus palea loquatur, sed frumentum. Si ergo dicat istis: Quid in me arguitis⁴, fratres? quid accusatis? Quanto intervallo secundum terrenum locum ab Africa remota sim, partim nosse, partim audire po-

¹ Editi, *comminatio*. Melius Vaticani libri, *criminatio*. Forte, *quæ vana criminatio*. Postea autem loco, *verissime*; plerique Mss. habent, *vilissime*. Editio Am., *justissime*.

² Ita Mss. At editi, *qui nihil victi, potuerunt de iudicibus conqueri*; omisso, *nisi*.

³ Sic locum ad vaticanos codices emendamus. Nam corrupte in editis legebatur, *fatentur se illius esse Ecclesiæ, quia.... non poterunt*; vel, *quæ.... non potuit*.

⁴ Lov. *quid me arguitis*; prætermissa particula, *in*.

tuistis: quid ibi tunc sive traditores, sive traditorum vel accusatores vel damnatores, sive innocentium vel calumniatores vel oppressores egerint, prorsus ignoro. Sed ille Dominus noster qui emit totum mundum pretio sanguinis sui, cujus sancta commercia propheta tanto ante cecinit dicens, *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea; et super vestem meam miserunt sortem: inter nos et vos non spatia constituit vacua et nuda Christianis*; implevit hæc omnia sanctificatione nominis sui. In ipso quippe psalmo passionis, non solum quanti, sed etiam quantum emerit declaratum est: ibi enim paulo post dicitur, *Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gentium* (*Psal. XXI, 17, 18, 19, 28, 29*). De causa itaque vestra tunc fortasse cogerer iudicare, si vel vicina essem, vel ita remota, ut inter nos et vos non habitarent alii christiani eodem nomine signati, eadem unitate pacati. Multæ interjacent patriæ gentium; simul mecum emptæ illius sanguine, in cujus conspectu mecum pariter adorant. Per illas ad me transit fama de vobis; ipsæ de vicinitate causam vestram examinare potuerunt: quod si non est factum, vos neglexistis; neque enim neglecti a cæteris, non usque ad nos etiam veniretis: si autem aliquid iudicatum est, date veniam, non audeo vobis superatis temere credere, et iudices vestros eadem temeritate damnare. Accedit huc aliud quod me plurimum moveat, quia si vos innocentes oppressi essetis, nos saltem fratres qui nihil vobis nocuimus, amaretis: cum vero nos, qui bene nobis consci sumus causam vestram vicinis vestris recto Ecclesiæ jure commissam fuisse¹, qui coram Deo sciunt quemadmodum iudicaverint, lacerare tamen maledictis et acerbis odiis insectari, et quasi propter vos Christus apud nos hæreditatem suam perdidit, etiam rebaptizare conamini, quid boni de illa vestra causa sentire poterimus? Qui enim longe remotissimos fratres temerariis suspicionibus damnare minime dubitatis, quam juste a vicinis vestris damnati fueritis, ostenditis. Cur enim non credam recte damnari potuisse a vicino iudice auditum, qui me fratrem tam longe absentem damnare non dubitat inauditum; hoc mihi objiciens maximum crimen, quoniam qui præsens esse non potui, eis ad quos causa perducta est iudicibus potius, quam victis litigatoribus credidi? Quibus iudicibus si non potius credidissem; etiamsi illi qui victi sunt innocentes essent, ego innocens esse non possem. Magno enim delicto implicaremur, si cum corda humana non cerneremus, nec disciplinam ecclesiasticam teneremus, cum eis nollemus iudicantibus credere, ultra quos non potuit causa transire, et per quos potuit ad nos fama percurrere. Ab istis innocentibus impia te direptione discindis, et innocentem te dicis: quod utique si esses, cum videres in Scri-

¹ In editis, *fuisse dicamus*. Abesi, *dicamus*, a manuscriptis.

pluris sanctis messem Domini tui ante ultimam segregationem et ventilationem a zizaniis et palea non posse separari (*Matth.* III, 12, et XIII, 27-43); eligeres potius fortis esse in tolerandis malis, quam impius in deserendis bonis. Cur enim Ecclesiarum per orbem longe remotarum non putamus esse istas, et quam justissimas voces, quas in Philadelphia figuravi?

CAPUT VIII. — 13. Quin etiam conqueri audeat Parmenianus, quod eos Constantinus ad campum, id est, ad supplicium duci jussit, qui victi apud ecclesiasticos iudices, nec apud ipsum quæ dicebant probare potuerunt, et adhuc in sanctæ Ecclesiæ præcisione † sacrilego furore ferebantur: et hoc eum tanquam inhumaniter jussisse, Hispano Osio suggerente criminatur: suspicionibus videlicet suis, sicut semper, damnando inauditos. Quasi vero non humanus ac probabilis alius crediderit, Osio tanquam episcopo suggerente potius factum ut in leniorem coercionem, quamvis immanissimi sceleris, id est, sacrilegi schismatis, sententiam flecteret Imperator. Quid enim isti non juste patiuntur, cum ex altissimo Dei præsentis et ad cavendum ignem æternum flagellis talibus admonentis iudicio patiuntur, et merito criminum, et ordine potestatum? Prius enim probent se non esse hæreticos vel schismaticos, tum demum de indignis pœnis suis lividam emittant vocem, tum demum sese audeant cum mali aliquid patiuntur, veritatis martyres dicere. Alioquin si quisquis ab Imperatore vel a iudicibus ab eo missis pœnas luit, continuo martyr est, omnes carceres martyribus pleni sunt, omnes catenæ iudiciariæ martyres trahunt, in omnibus metallis martyres ærumnosi sunt, in omnibus insulas martyres deportantur, in omnibus pœnalibus locis iudicio gladio martyres feriuntur, ad omnes bestias martyres surriguntur, aut jussionibus iudicum vivi ignibus concremantur. Si autem, sicut dicit Apostolus, *Non est potestas nisi a Deo, et minister Dei est, vindex in iram ei qui male agit, nec sine causa gladium portat. Vis non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa (Rom. XIII, 1-4)*: bonus quidquid passus fuerit, laus illi provenit ex potestate facientis; malus vero qui merito patitur iniquitatis, non deputet sævitæ potestatis.

14. Et tamen quid tale isti patiuntur, quale faciunt, nisi quia hominum multitudo non in corde cor habet, sed in oculis? Nam si sanguis exit de carne mortali, quisquis aspicit exhorrescit. Si a pace † Christi præcisæ animæ atque separatæ in hæresis vel schismatis sacrilegio moriuntur, quia non videtur, non plangitur: imo vero mors tetrior atque luctuosior, et, ut plane dixerim, verior, jure consuetudinis deridetur: cum auctores tantarum mortium publice insultant, et nec veritatis manifestandæ causa sermonem nobiscum conferre dignantur: et si quid temporalis molestiæ passi fuerint per certissimum atque rectissimum ordinem potestatum, cum ipsi privatis

furiarum agminibus multo graviora † passim atque quotidie, nulla regia, nulla ecclesiastica lege committant; nos corporum persecutores vocant, se animarum interfectores non vocant, cum privata licentia nec corporibus parcant. Sed quia per mansuetudinem † christianam multo severius oculus iudicatur evulsus in lite, quam animus excæcatus in schismate, et adversum nos loquuntur, et nobiscum loquuntur, et cum eos obmutescere compellat veritas, silere non permittit iniquitas.

CAPUT IX. — 15. An forte de religione fas non est ut dicat Imperator, vel quos miserit Imperator? Cur ergo ad imperatorem vestri venire legati? Cur cum fecerunt causæ suæ iudicem, non secuturi quod ille iudicaret? Sed quorsum ista dicuntur? numquidnam, etiam si obtineant non pertinere ad Imperatorem adversus eos aliquid statuere, qui prava in religione sectantur, propterea † si interfecerit eos; quos punierit martyres erunt? Hoc enim modo ista hæreticis omnibus vox patebit, in quos ex occulto imperio Dei, per manifestum hominum imperium multa quibus cocerentur, severissime constituta sunt; nec solum hæreticis quoquo modo saltem christiano nomine dealbatis, sed etiam ipsis Paganis. Nam utique et ipsi falsa religione sunt impii, quorum simulacra everti atque confringi jussa sunt recentibus legibus, inhiberi etiam sacrificia sub terrore capitali. Si quis ergo eorum dampnatus in tali crimine fuerit, martyr habendus est, quia pro superstitione quam piam religionem putabat, pœnas legibus luit? Nullus certe quoquo modo christianus audeat hoc dicere. Non ergo quisquis in aliqua religionis quæstione fuerit ab Imperatore punitus, martyr efficitur. Neque enim vident qui talia sentiunt, in eum locum se progredi, ut ipsos etiam dæmones martyrum sibi gloriam vindicare posse contendant, quia istam patiuntur persecutionem per imperatores christianos, ut pene toto orbe terrarum eorum templa evertantur, idola comminuantur, sacrificia subtrahantur, qui eos honorant, si deprehensi fuerint, puniantur. Quod si dementissimum est dicere; non ergo ex passione certa justitia, sed ex justitia passio gloriosa est. Ideoque Dominus, ne quisquam in hac re nebulas offunderet imperitis †, et in suorum damnatione meritorum laudem quæreret martyrum, non generaliter ait, *Beati qui persecutionem patiuntur*; sed addidit magnam differentiam, qua vera † a sacrilegio pietas secernatur; ait enim, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. v, 10)*. Nullo modo autem *propter justitiam*, qui Christi Ecclesiam diviserunt, et cum eam simulata justitia quasi conantur ante tempus a palea separare, ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur, ipsi ab ea po-

† Editi, *agminibus multa graviora*. At Mss., *multo graviora*.

† In excusis, *semper per mansuetudinem*. Abest, *semper*, a manuscriptis.

† Am., *et propterea*. Lov., *an propterea*. Redundant particulae ante, *propterea*, additæ, nec sunt in manuscriptis.

† Mss., *obtenderet imperitis*. Vide Virgil., *Æneid.* lib. 10, vers. 82.

† Am. et Mss., *verc*.

† Quædam editio *præcisionem*.

† Am., *si pace*. Lov., *si pro pace*. Melius autem Mss., *si a pace*.

lius¹, tanquam levissima palea variis rumorum flatibus separati sunt. Sed inquirunt: Non hæc fecimus. Videant ergo ex hac questione se primitus liberare debere², et tunc audere, si quid molestiarum sive poenarum a christianis imperatoribus patiuntur, vel deponere in querimoniam, aut assumere in gloriam. De qua re, id est, ipsius schismatis questione, si nihil aliud dicerem, ea quæ superius sunt dicta sufficerent.

CAPUT X. — 16. An forte dicent, etiam si convincuntur in sacrilega dissensione, ut pro ea dementia si quid passi fuerint, martyres non sint; non tamen ad imperatorum potestatem hæc coercenda vel punienda pertinere debere. Qua in re quæro quid dicant: an quia de religione vitiosa vel falsa nihil curandum est talibus potestatibus? Sed multa jam etiam de Paganis diximus, et de ipsis dæmonibus, quod persecutiones ab imperatoribus patiantur. An et hoc displicet? Cur ergo ipsi ubi possunt templa subvertunt, et per furores Circumcellionum talia facere aut vindicare non cessant? An justior est privata violentia, quam regia diligentia? Sed hæc omitto; illud quæro, cum manifeste enumeret Apostolus *opera carnis, quæ sunt, inquit, fornicationes, immunditiæ, contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessiones, et his similia* (Galat. v, 19); quid istis videatur³, ut⁴ crimen idololatriæ putent justè ab imperatoribus vindicari: aut si nec hoc volunt, cur in veneficos vigorem legum exerceri justè fateantur; in hæreticos autem atque impias dissensiones⁵ nolunt fateri, cum in iisdem iniquitatis fructibus auctoritate apostolica numerentur. An forte nec talia potestates istæ humanæ constitutionis permittuntur curare⁶? Propter quid ergo *gladium portat, qui dicitur est minister Dei vindex in iram eis qui male agunt*? Nisi forte, quemadmodum nonnulli eorum sane imperitissimi hoc intelligere solent, de honoribus ecclesiasticis dictum est, ut gladius intelligatur vindicta spiritualis, qui excommunicationem operatur⁷; cum providentissimus Apostolus consequenti contextione lectionis satis aperiat quid loquatur. Illic quippe addidit, *Propter hoc enim et tributa præstatis*: ac deinde subjunxit, *Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui honorem, honorem; cui timorem, timorem* (Rom. xiii, 1-7). Hoc ergo jam restat, ut istis disputationibus suis prohibeant Christianos tributa persolvere: cum et Dominus talia sentientibus Pharisæis, quos imitantur isti, nummo inspecto, *Reddite, ait, Cæsari quod Cæsaris est,*

¹ Editi, et cum ea quasi simulata justitia conantur ante tempus a palea separari ac frumenta ejus falsis criminationibus insectantur, dum ipsi ab ea potius. Emendantur ex manuscriptis.

² Sic Mss. Editi vero, liberari debere.

³ Er. Lugd. Ven. Lov. sic legunt hunc locum: illud quæro quod manifeste enumerat apostolus, dicens.... quid istis videtur. M.

⁴ Vaticani codices, utrum.

⁵ Lov., atque schismaticos impia dissensione. At Mss., impias dissensiones; omisso, schismaticos.

⁶ Nonnulli codices, istas humanæ constitutionis permittunt curare.

⁷ Vaticani Mss., quæ excommunicationem operatur.

et Deo quod Dei est (Matth. xxii, 21). Hi vero in utroque inobedientes atque impii, nec Deo reddunt christianum amorem, nec regibus humanum timorem: ita cæci et insani, ut cum schismaticos suos Maximianistas per potestates a catholicis imperatoribus missas de basilicis excluderint, et vi magna jussionum et auxiliorum cedere sibi compulerint, arguant Catholicam, si pro ea catholici principes tale aliquid fieri præceperint. Ipsi vero Maximianistæ antequam essent Maximianistæ, id est, cum adhuc uno simul Donatistarum consortio tenerentur, quæ ab eis Rogatus ille Maurus per regem barbarum Firmum (a), quam sæva, et quam acerbâ perpessus sit, recolant: et taceant, nec conqueri audeant si quid hujusmodi vel a Primianistis propter suum schisma, vel cum Primianistis propter Donatistarum¹, non pro religione sacra, sed pro animositate sacrilega patiuntur.

CAPUT XI. — 17. Fortassis enim dicunt, graviora se perpessos a catholicis imperatoribus, quam isti fecerunt per reges barbarorum Rogatistis, vel per judices catholicorum imperatorum Maximianistis, vel etiam faciunt per furorem Circumcellionum quibuscumque possunt. Quasi vero inde quæstio sit, utrum graviora patiantur quam faciunt. Quod quidem nullo modo concesserim. Multa enim eorum sævissima numerantur, imo numerari non possunt, quæ si pauciora essent vel eos in quos admittuntur minus affligerent, eo ipso essent certe graviora, quod non ab ordinatis potestatibus jubentur, sed extraordinariis furoribus admittuntur. Non enim tam multa sunt quæ adversus Maximianistas per judices humanæ constitutionis egerunt² (in eo genere actionum ponant, si volunt, quæque³ etiam ad persequendum Rogatum Maurum ab eis per Firmum barbarum gesta sunt, etsi illum, licet hostem immanissimum Romanorum, in legitimis numerent): sed hæc non tam multa sunt, quam multa quotidie agunt per furiosos ebriosorum juvenum greges, quibus principes constituunt⁴, qui primum tantummodo fistibus, nunc etiam ferro se armare cœperunt, qui Circumcellionum notissimo nomine per totam Africam vagantur, et sæva contra omnem ordinem legum potestatumque committunt: quorum scelera cum ad eos deferuntur, fingunt se ignorare tale hominum genus, vel omnino ad se non pertinere contra omnes homines ore impudentissimo affirmant: neque hanc saltem vocem totius orbis accipiunt, multo probabilius veriusque dicentis, nescire se quid in Africa gestum sit, sive a parte, sive contra partem Donati, quam scilicet in ipsa Africa Donatistarum episcopos Circumcellionum vel facta nescire, vel dicere⁵ ad se non pertinere⁶.

18. Sed, ut dicere cœperam, hoc non quæritur mo-

¹ Editi, propter Donatistas. At Mss., propter Donatistarum: supple, schisma.

² Vaticani Mss., per judices humanæ conditionis egerunt.

³ Editi, quam quæ. Castigantur ex Mss.

⁴ Vaticani Mss., quos principes constituunt. Referendum ad verbum, agunt, quod proxime præcessit.

⁵ Sic Mss. At editi, dicta.

⁶ Er., quando scilicet.... non pertinere pronuntiant. M.

(a) De Firmo tyranno, quem Theodosius magni Theodosii

do, utrum patiantur graviora quam faciunt: sed utrum adversus hæreticos et schismaticos tale aliquid fieri liceat. Si enim dicunt non licere, cur ipsi faciunt? Si autem licere fatentur, etiam sic ostendant, quod nullo modo possunt, graviora se perpeti a catholicis imperatoribus, quam ipsi per iudices eorum, vel per regem Barbarorum schismaticis suis fecerunt, vel per insaniam Circumcellionum omni generi hominum faciunt. Neque hoc mirandum est, si plus possunt principes, quam missi a principibus iudices; si plus possunt Romani imperatores, quam barbari reges; et si merito graviora legibus patitur latro, quam contra leges ipse committit: unde merito constitutionibus justis graviora patiuntur Circumcellionum mancipēs¹, quam faciunt Circumcelliones: et tamen est tanta mansuetudo Christianorum, ut pœnas eorum incomparabiliter superent facinora eorum. Sed ecce damnaverunt in concilio suo (a) Maximianistas trecenti decem episcopi donatistæ. Illi autem pertinacia perversitatis suis basilicis cedere nolebant. Aditi sunt² iudices, concilium eorum proconsularibus Gestis inductum est. Deinde jussum est³ ut illi qui tanto episcoporum numero damnati sunt, cederent locis: qui facile cesserunt, non multa passi sunt⁴; qui autem resistere tentaverunt, quemadmodum afflicti sint, quis ignorat? Sed tamen si tanta fuisset immanitas resistentium, ut ad injurias iudicum perveniret, nonne multo acerbiora Romanis legibus paterentur? Sic et tunc cum post terminum causæ, in qua se isti a Catholica præciderunt, consequenter agi cœpisset ut basilicas non tenerent, et tenerent imperialibus resistendo jussionibus; ita ut vis illa notissima Circumcellionum prævaleret, addendo insuper etiam, ut cum donis Ecclesiæ, quos miserat Imperator, per Africam cuntes (b), turbulentissimis et sævissimis seditionibus agitent: tales in eos leges proferuntur, ut ne ipsas quidem basilicas quæ non erant unitatis, sed a separatibus atque in suo schismate constitutis fuerant fabricatæ, retinere sinerentur. Qua in re jam suas injurias potestas regia vindicavit. Quid enim valent juste possidere inimici justitiæ?

CAPUT XII. — 19. Nec pro eis aliquid promulgasse quis invenitur, nisi apostata Julianus, cui pax et unitas christiana nimium displicebat; quandoquidem ipsa ei unde impie ceciderat religio displiceret. Cui quidem isti Donatistæ, sicut iudicum Gesta testantur, quibus hi quod impetraverunt allegarunt, talibus verbis supplicaverunt, ut ei fortasse mitius ad idolorum cultum quidam timore consenserint, quam eum isti furiosi laudaverunt. Dixerunt enim, quod

¹ Divionensis vetus codex, *municipes*.

² Am. et plerique Mss., *additi sunt*.

³ Ita Vaticani Mss. Alii cum editis, *visum est*.

⁴ Editi, et *facile cesserunt, nec multa passi sunt*. Melius Vaticani codices, *qui facile cesserunt, non multa passi sunt*.

pater a Valentiniano majore in Africam missus prælio vicit, scribit Paulus diaconus in lib. 12.

(a) Bagaitano.

(b) Paulus et Macarius. Vide Optatum, lib. 3.

apud eum sola¹ justitia locum haberet. Quid ergo aliter dixisse reperiuntur, nisi christianam sanctitatem non esse justitiam, quæ apud illum nullum haberet locum; aut honorem dæmonum esse justitiam? Aliorum autem imperatorum leges quæ vehementer² adversus eos latæ sunt, quis ignorat? In quibus una generalis adversus omnes qui christianos se dici volunt, et Ecclesiæ catholicæ non communicant, sed in suis³ separatim conventiculis congregantur, id continet, Ut vel ordinator clerici, vel ipse ordinatus denis libris auri mulctentur: locus vero ipse quo impia separatio congregatur, redigatur in fiscum. Sunt et aliæ jussiones generales, quibus eis vel faciendi testamenta vel per donationes aliquid conferendi facultas admittitur, vel ex donationibus aut testamentis aliquid capiendi. Nam in quadam causa cum homo nobilis Imperatoribus supplicasset, quod soror ejus quæ de parte Donati fuerat, cum defungeretur, nescio in quos communionis suæ, et maxime in quemdam Augustinum episcopum eorum plurima contulisset, ex illa generali lege præceptum est ut omnia fratri restituerentur: ubi etiam Circumcellionum mentio facta est, si more suo violenter obsisterent, quo genere auxiliorum et adminiculis repellerentur. Sic enim notati, sic multis præliis probati sunt, ut de his et supplicatio Imperatori fieret, et Imperator tacere non posset.

CAPUT XIII. — 20. Quæ cum ita sint, cum et divinis et humanis legibus ita damnentur; tanta est tamen mansuetudo christiana, ut non solum teneant basilicas, quas jam præcisi ædificaverunt, sed nec eas omnes reddiderint unitati, quas ab exordio unitas tenuit. Et cum ipsi Maximianistas de basilicis ad partem Donati pertinentibus, per iudices a catholicis imperatoribus missos instantè excluserint, tamen a multis locis quos catholica ante unitas retinebat, nec ipsorum catholicorum imperatorum legibus excluduntur. Postremo, si quid forte aliquando immoderatus in eos factum est, quod christianam excederet lenitatem, displicet omnibus frumentis messis dominicæ, id est, in Christo laudabilibus Christianis, qui sive centenario, sive sexagenario, sive tricenario fructu in catholica Ecclesia toto orbe succrescunt.

CAPUT XIV. — 21. Quapropter zizania vel paleam catholicæ segetis nobiscum copiosissime accusent, sed nobiscum ferre patientissime non recusent. Noluit enim Dominus ante tempus eradicare zizania, et a frumentorum permixtione separare. *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem*. Et cum involocrum ejusdem similitudinis quærentibus discipulis explicaret, non ait, Ager est Africa; sed ait, *Ager est hic mundus*. Per totum ergo mundum seges ista seminata est, per totum superseminata zizania, per totum cre-

¹ Am. et plerique Mss., *solum*: male, ut liquet ex Enarr. in Psal. 36, serm. 2, n. 18. Vide præterea epist. 95, n. 12; epist. 103, n. 9; et lib. 2 contra Litteras Petilianæ, nn. 203, 224.

² Sic Mss. At editi, *imperatorum justitiam legesque quæ vehementes*, etc. Mss.: *aliquot, leges quam vehementer*.

³ Mss., *sed suis*; ommissa particula, *in*.

scit utrumque usque ad messem. Numquid aut Donatus fuit major messor, aut eo tempore quo se isti a terrarum orbe separarunt, tempus messis advenerat: cum idem Dominus ne alicui liceret interpretari quod vellet, aperitissime dixerit, *Messis autem est finis sæculi; messores autem Angeli sunt* (Matth. xiii, 23-30, 36-43)? Tales enim messores errare non possunt, ut vel frumenta pro zizaniis colligant, vel pro frumentis zizania redigant¹. Isti autem cum quasi zizania² fugiunt, se ipsos esse zizania demonstrarunt, in manifestissimo sacrilegio contra sententiam Do-

¹ Lov., *religent*. Melius Am. et Mss., *redigant*: supple, *in horreum*.

² Hic editio Am. addit, *geminata*. Lov., *germinata*. Neutrum vero est in manuscriptis.

mini prædicantes: ut cum ille dicat, *Sinite utraque crescere usque ad messem*; isti per tam magnum agrum, id est, totum mundum¹, zizania crescere, frumenta vero diminuta, et in sola Africa remansisse contendunt, Christo regi et principi nostro sacrilegam facientes injuriam. Scriptum est enim: *In lata gente gloria regis; in diminutione autem populi contritio principis* (Prov. xiv, 28). Sed jam tempus est, quantum existimo, ipsa testimonia Scripturarum, quæ male interpretando² decipiunt imperitos, diligenter attendere, et quantum Dominus donat, secundum intellectum catholicæ veritatis aperire.

¹ vaticani codices, *id est totum mundum tantummodo*.

² Editi, *interpretata*. At manuscripti, *interpretando*.

LIBER SECUNDUS.

Expenduntur Scripturæ testimonia, quorum perversa interpretatione Donatistæ decipere imperitos moliebantur.

CAPUT PRIMUM. — 1. Quæ tandem vis nisi cæcitas et vanitas animi cogit hominem clausis¹; ut dicitur, oculis tanquam in alterum jacere, quod in eum qui jecit, continuo redeat, eumque ictu reciproco affligat, intacto illo quem vulnerare voluerat; sicut isti Donatistæ de omnibus fere Scripturarum testimoniis faciunt? Quæ cum se adversum nos proferre arbitrantur, velut admonere nos videntur quales eos ipsa Scriptura convincat esse. Quid enim facit aliud, quando vel pro se, vel contra nos Parmenianus putat esse quod scriptum est: *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt id quod amarum est dulce, et dulce quod amarum* (Isai. v, 20)? O stultissimam cæcitatem! quid enim tam bonum et tam jucundum, quam habitare fratres in unum (Psal. cxxxii, 1)? quod illi nequam dicunt et amarum ponunt, qui se ab omnibus fratribus separarunt, dum vanas suspiciones suas, ne dicam factiosas calumnias, vel non excitare, vel excitas tollere noluerunt. Quod si veram² paleam odissent, et ipsi palea non essent, non propter eam se a dominico tritico per totum agrum, id est, mundum, seminato et crescente sejungerent³.

2. Exclament itaque, quod possunt, *Væ his qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam*. Respondemus breviter, Hoc verum est: et addimus aliud, *Væ his qui perdididerunt sustentiam, dum ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem* (Eccli. ii, 16). Quid enim lucidius promissis Dei, qui temporibus nostris exhibuit, quod ante annorum millia prænuntiavit, in semine Abrahæ, quod est Christus, benedictionem omnes gentes habituras (Gen. xxi, 18)? Et quid tenebrosius præsumptionibus hominum, qui propter temere objecta, et nunquam probata cri-

mina traditorum (quæ si vera essent, nunquam Deo præjudicarent, quo minus quæ promisit impleret), periisse dicunt christianum nomen de tot gentibus in orbe terrarum, et in sola Africa remansisse? Et hanc præsumptionem suam lucem dicunt; promissa vero Dei jam ipso effectu rerum illuminata mendaciorum tenebris operire contendunt. Insuper adversum nos facta sua clamant, dicentes, *Væ his qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem*. Itane lux erat Optatus, cum totum orbem tenebras appellabat¹? An eum potius esse tenebras tota Africa sentiebat, et isti eum lucem vocabant, *qui ponunt² lucem tenebras, et tenebras lucem*? « Sed displicebat, » inquit, « Optatus in communione nostra omnibus bonis. » Non ergo eum lucem vocabatis, et tamen ei communicabatis. Eligite itaque quod velitis, aut non obesse in una communione tenebras luci, sed sufficere luci, ut tenebras improbet, et eas pro unitate, si expellere non potest, toleret; atque ita non fuisse causam cur ab innocentibus fratribus, quos malos³ certe non potuistis ostendere, si vobis cognitos etiam fuisse dicatis, tenebroso schismatis sacrilegio disjungere mini: aut si non sufficit luci ut improbet quas expellere non potest tenebras, id est, si non sufficit bonis ut improbet malos, quos excludere vel emendare non possunt; facilius unus Optatus partem Donati in una Africa notissimus et apertissimus maculavit, quam quilibet Afer traditor tot gentes per orbem terrarum et, si non dicam falsis criminibus accusatus, tamen quod impudentissime negatur, ignotus.

3. Accipientes itaque perverso corde⁴ Scripturas, non eas faciunt obesse nobis, sed sibi: quando ad hoc putant esse scriptum, *Væ his qui dicunt quod*

¹ vaticani codices, *et cum tota Africa tenebras appellabat*. Alii Mss., *cum totam Africam tenebras appellabat*. Paulo supra Lov., *Insuper adversum nos factis suis clamant*. Lugd. et Ven. legunt ut Lov. M.

² vaticani et Gallicani Mss., *qui non ponunt*.

³ Aliquot Mss., *quibus malos*.

⁴ In manuscriptis, *ordine*.

¹ Omnes Mss., *hominēs clausis*.

² vaticani codices, *vere*.

³ Ita Mss. At editi, *sejungere debuissent*.

nequam est bonum, et quod bonum est nequam; quo paleam frumenta inter se non tolerant ad usque tempus ventilationis: ut cum male intelligant, *Vae his qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam; compleatur in eis, Vae his qui perdiderunt sustentiam.* Si autem intelligant in eos hoc esse dictum, qui opinantes quod malum est bonum esse, mala committunt, vel in eos¹ qui talibus laudando atque approbando consentiunt; quæ duo genera in uno loco Scriptura commemorat, dicens; *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui iniqua gerit benedicitur (Psal. ix, 3)*; recte intelligunt, nec turbabuntur cum apud ipsos inveniuntur mali, nisi quod eos pro parte Donati tolerant, quos pro Christi unitate tolerare debuerunt, et per hanc obstinationem animositatis suæ coguntur miseri in schismate suo ferre quos norunt, in orbe terrarum accusare quos nesciunt². Quisquis ergo vel quod potest, arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest, salvo pacis vinculo excludit, vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest, reprobate improbat, firmitate supportat; hic est pacificus, et ab isto maledictio³ quod Scriptura dicit, *Vae his qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt quod amarum est dulce, et quod dulce est amarum, omnino liber, prorsus securus, penitus alienus.*

CAPUT II. — 4. Objiciunt iterum simile aliquid solita cæcitate. « De vobis, » inquit, « dicit Scriptura. *Qui iudicat justum injustum, injustum vero justum, execrabilis est apud Deum* » (Prov. xvii, 15). Cur non ista execratio potius in illos cadit, qui universum orbem terrarum christianum damnare ausi sunt inauditum, in quo tam ingenti hominum numero sine ulla dubitatione fuerunt et sunt ab eorum criminibus innocentes? Hoc ergo modo quod justum est injustum judicant, cum Optatum Gildonianum (a), decennalem totius Africae gemitum, tanquam sacerdotem atque collegam honorantes in communione tenuerunt. Aut si cum corde improbabant, sed pro pace tolerabant; discant nullius pacifici patientiam malo non consentientem, ab ullis malis posse maculari; atque ita sentiant in qua perditione jaceant, qui propter falsa sive vera (non enim hoc quaeritur nunc) crimina Afrorum, unitatem spiritus in vinculo pacis non servant cum orbe terrarum. Qui si dicerent⁴, Nescimus an sint per tot gentes terrarum transmarinarum boni christiani; impudentissime

¹ Editi, *malum committunt in eos*; ommissa particula, *vel*, quæ huc revocatur ex Mss.

² Sic Mss: At editi, *quos norunt ab orbe terrarum accusatos et damnatos esse. Quisquis ergo, etc.*

³ In editis post, *et ab isto maledictio*; additur, *immunis*; sed superfluo.

⁴ Editi, *non enim quaeruntur nunc crimina* (vel, ut Am., *nec crimina*) *Afrorum, ut unitatem spiritus in vinculo pacis non servant, cum orbem terrarum inauditum damnant. Quod si dicerent, etc.* Castigantur ex manuscriptis.

(a) Optatus Thamugadensis in Carthaginensi provincia Donatarum episcopus, dictus est Gildonianus, et Gildonis satelles, quod Gildoni adhereret Africae comiti, qui mortuo Theodosio seniore imperium illic per tyrannidem occupans, multis annis Africam vexavit.

dicerent: Deus enim perhibet testimonium frumentis suis, quæ per totum agrum seminata¹, quamvis cum zizaniis a diabolo superseminatis; tamen usque ad messem crescere prænuñtiavit. Unde et si homines ipsos minus novimus, esse tamen eos² ideo novimus, quia mentiri Deum non potuisse, fide certissima retinemus. Cum ergo sacrilega impudentia dicerent³, Nescimus utrum sint in cætero orbe terrarum boni christiani; videant qua insania dicere audeant (quotidie enim non dubitant dicere), Scimus non ibi esse christianos. Aliud est utique, Nescimus an sint; aliud, Scimus quod non sint: utrumque et infidele et impium est. Sed si detestandus est qui dicit, Nescio an vera dixerit Deus; quis est ille qui dicit, Scio quod non vera dixerit Deus?

5. Certe arbitror quod neminem istorum offendere debeo, si Donato Deum præposuero. Quantumlibet enim anteht Donatum, plus timent Deum. Pestremo, quantumlibet ipsi ament Donatum, nos novimus quia solus Deus verax est, omnis autem homo mendax (Rom. iii, 4). Christus ergo qui super omnia Deus est benedictus in sæcula (Id. ix, 5); et qui verissime de se ipso dixit, *Ego sum via, veritas et vita* (Joan. xiv, 6); cum servi ejus ab eo quaererent, utrum vellet eos ire et colligere zizania, *Sinite*, inquit, *utrumque crescere usque ad messem*; Donatus autem dicit zizania quidem crevisse, frumenta vero esse diminuta; eligant isti cui credant. Christus, id est Veritas, dicit, *Ager est hic mundus*; Donatus autem dicit, agrum Dei in sola Africa remansisse; eligant cui credant. Christus, id est Veritas, dicit, *In tempore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania*; et exponit dicens, *Messis est finis sæculi*; Donatus autem dicit, per præcisionem partis suæ ante messem a frumentis zizania separari; eligant cui credant. Christus, id est Veritas, dicit, *Messores sunt Angeli* (Matth. xiii, 24-30, 36-43); Donatus autem dicit, se atque collegas suos hoc fecisse ante messem, quod ille dixit Angelos in messe facturos; eligant cui credant. Certe christianos se dicunt, Christum eis Donatumque proponimus; si verba dant Christo, cor autem Donato, qui sint considerent⁴. Ego parco, non invehor, non exaggero; dolorem meum melius premo, quam promo. Si autem dicunt se Christo dare cor suum, Christo ergo credant dicenti quod per totum⁵ mundum et filii regni crescant, et filii maligni; non Donato dicenti quod per totum mundum filii maligni tantummodo creverunt, filii autem boni usque ad solam Africam diminuti sunt. Quod si Christo credunt, non jam dicimus cum Ecclesiis orbis terrarum, sed cum ipso Evangelio pacem ha-

¹ Sic Mss: At editi, *seminant*; ac infra loco, *prænuñtiavit*; habent, *mandavit*.

² Editi, *novimus esse bonos, tamen eos, etc.* Castigantur mutata vocum interpunctione; et deleto, *bonos*, quod non est in manuscriptis.

³ Editi, *dicant*. Verius Mss., *dicerent*.

⁴ Editi, *quid sint considerent*. Et paulo post, *dolorem nostrum melius premo*. At Mss., *qui sint considerent*. Et infra, *dolorem meum melius premo*.

⁵ Hoc locc abest, *totum*; a Mss.

beant, quod ab igne se conservasse jactitant, quod factis non probant.

CAPUT III. — 6. Jam illud quo pertinet, quod idem Parmenianus ex propheta Isaia nobis objiciendum putavit: *Numquid non valet manus Domini salvos facere, aut gravavit aurē ut non exaudiat? Sed delicta vestra distinguunt inter medium vestrum et Dei, et propter peccata vestra avertit faciem a vobis; ne misereatur. Manus enim vestrae sanguine coinquinatae sunt, et digiti vestri in peccatis; labia autem vestra locuta sunt iniquitatem; et lingua vestra iniquitatem meditat. Nemo loquitur justa; non est iudicium verum. Confidunt in vanis; et loquuntur vana; quia parturiunt dolorem; et pariunt iniquitatem. Ova aspidum eruperunt; et telam araneae texunt; et qui erat de ovis illis manducaturus, conterens invenit olidum; et in ipso basiliscum. Tela ergo eorum non erit ad vestiendum; neque se operient de operibus suis: Opera enim illorum opera iniquitatis; pedes autem eorum ad nequitiam currunt; veloces ad effundendum sanguinem; et cogitationes eorum cogitationes insipientium. Contritio et miseria in vis eorum, et viam pacis non cognoverunt (Isai. LIX, 1-8)?* Quos isto loco Scriptura describit; ubicumque fuerint inter bonos; non obsunt bonis, sicut non obest palea frumentis; donec veniat dominus areae, ferens ventilabrum in manu sua ut mundet aream suam, frumenta recondat in horreum, paleam vero comburat igni inexstinguibili (Matth. III, 12). Sicut non obfuit bonis tanta multitudo sceleratorum, qui per Ezechielem prophetam dicti sunt, illis videlicet qui gemebant et moerebant facinora populi quae fiebant in medio eorum (Ezech. IX, 4). Unde, quia eos corrigere non poterant, nec ab unitate populi Dei se ullo modo separare debebant; pro merito innocentissimae tolerantiae suae signari meruerunt; et in illorum perditorum vastatione atque interitu liberari. Verumtamen isti qui haec Catholicis objiciunt; cur non se respiciunt, quorum calervae gregum furiosorum huc atque illuc armatae ferro ac fustibus volitant; et tam crebris ubi potuerint stragibus, nequaquam tamen tanta immanitate satiantur; ubi per busta cadaverum eorum cum feminis, quae cum illis passim commixtae contra ordinem rerum divinarum et humanarum diebus ac noctibus evagantur; tanta fervet ebrietas; ut inde insaniam quotidianam non solum alios insectandi, sed etiam se ipsos praecipitandi concipiant? Horum pedes ad malum non currunt; nec veloces sunt ad effundendum sanguinem? Ab istis non recedit iudicium, qui sibi etiam injustissimas licentias inordinatae potestatis usurpant?

¹ Vaticani Mss., mendaciter jactitant, quia, etc. Respicit ad Diocletiani persecutionem qua sacros codices tradere, et in ignem injicere, cogebantur Christiani; quod facinus a Caeciliano aliisque Catholicis admissum Donatistae calumniabantur.

² Editi, mala. Divionensis Ms., vana. Graece apud LXX est, kena.

³ Nonnulli codices, ruperunt; juxta LXX est. Sed Parmeniano sic infra respondet Augustinus, quasi citavit ille, eruperunt.

⁴ Sic Mss., juxta graec. huphainousin. At editi, texuerunt.

⁵ Sic Mss. At editi, separare volebant.

⁶ In Mss., malitiam.

Istis non sunt tenebrae; dum non valent sustinere lumen in falso martyrio? Nonne isti in media nocte ambulat etiam per diem; quandoquidem dicit Apostolus, *Qui inebriantur, nocte sunt ebrii (1 Thess. v, 7)?* Nonne isti palpant in meridie quasi in media nocte (Job v, 14)? Quod quidem omnium haereticorum est; qui rem manifestissimam in luce omnium gentium constitutam videre non possunt; extra cujus unitatem quidquid operantur, quamvis magna solertia et diligentia fieri videatur; tamen illis nihil prodest adversus iram Dei; quos nec aranearum tela possunt defendere a frigore.

7. Quid ergo de hoc prophético capitulo ponunt, quod in ipsos retorqueri non possit; nisi forte de ovis aspidum, quorum multo ante meminerat dictator illius sententiae (a) plenarii concilii trecentorum decem, qui cum universis provinciis Africae conveniunt? Hoc certe si viveret Parmenianus, non diceret, nec ex Isaia propheta poneret adversum nos; *Ova aspidum eruperunt.* Respiceret enim adjunctum collatio suo Felicianum Mustitanum et Praetextatum Assuritanum; quos ex numero damnatorum quasi bono pacis, non tamen Christi; sed Donati, velut integros denuo receperunt, qui et erant ova aspidum; et eruperant. Sic enim eos describunt trecenti decem plenarii concilii ore veridico; sicut eorum etiam proconsularibus Gestis allegata testantur. Haec certe concilii eorum verba sunt: *Licet enim viperi seminis noxios partus venenati uteri alvus diu texerit, et concepti sceleris udae coagula in aspidum membra tardo se calore vaporaverint; tamen conceptum virus evanescente umbraculo celari non potuit: nam etsi sero, publicum facinus et parricidium suum feta scelerum vota pepererunt.* Haec ova aspidum eruperant; jamque horribilia et malevolentia cum venenosis fetibus erant ab eorum communione projecta. Sed erat intus Optatus basiliscus, qui nutu quodam regali, quo inter serpentes excellere dicitur, etiam projectas aspides revocaret. Aut si haec pro pace non obsunt, quid Catholicis objiciunt quos convincere nequiverunt; cum ipsi receperint quos ore proprio damnaverunt? Si haec pro pace non obsunt Christi; obsunt tamen pro pace Donati; cui multum laevetur in injuriam pacis Christi; pro quo sacrilegio quidquid corporalibus molestiis patiuntur; admonitio Dei est cavendae damnationis aeternae. Nam ipsi vere sanguinem non solum corporaliter per furias Circumcellionum; sed etiam spiritualiter fundunt, qui orbem terrarum, si possunt; rebaptizare conantur. Aut si solus ille

¹ Editio Lov.: *Istis non sunt lux tenebrae.* Abest, lux, a Mss. et ab Am.

² In omnibus Mss.: *Nonne isti cadunt in meridie?*

³ Sic Mss. At editi, in lucem.

⁴ In Mss., dictator ille.

⁵ Editi, scripta allegata. Abest, scripta, a manuscriptis.

⁶ Plures Mss., alvus. Et quidam alii, uterus alvei.

⁷ Nonnulli Mss., vota feta pepererunt. Quidam, feta ova pepererunt.

⁸ Mss., etiam projectos aspides revocaret.

(a) Hanc sententiam in Bagaitano Donatistarum concilio contra Maximianistas dictavit Emeritus Caesarensis in Mauritania episcopus, ut refert Augustinus in libro de Gestis cum Emerito.

sanguinem fundit, qui carnem mortalem vel vulnerat vel vulneratam perimit; ille autem non fundit qui seductas animas sacrilegio schismatis occidit; quare in schismaticos suos Maximianistas per eandem plenarii concilii sui sententiam talia dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*: cum ab eis constet corporaliter neminem occisum, neminem vulneratum; sed insuper eos ab istis multa perpeccatos, cum de basilicis per iudiciarias potestates excluderentur, qualia ante separationem Maximianistarum, cum in unum ¹ pariter essent, multa fecerunt eis qui priora ex parte Donati schismata fecerant? Cui enim unquam schismatico suo pepercerunt, qui sibi ab orbe terrarum, cuius ipsi schismatici sunt, nimis impudenter parci volunt, cum a sola ipsa vera unitate iustissime schismata puniantur, si eo modo ista puniendi sunt?

CAPUT IV. — 8. Et illud quod scriptum est, *Secundum principem populi, sic et ministri ipsius; et qualis rector est civitatis, tales inhabitantes* (*Eccli. x, 2*); si intelligerent quo pertinet, nec nobis objicerent ², nec ipsi vana jactantia superbirent. Nos enim ut hominum spem, quæ in solo Deo tuta recteque secunda est, non in hominibus collocemus, quoniam scriptum meminimus, *Maledictus qui spem suam ponit in homine* (*Jerem. xvii, 5*); non intelligimus hoc loco principem populi et rectorem civitatis episcopum significari. Non ideo quia non possimus innumerabiles sanctos in catholica fide episcopos intueri: sed ne cujusquam, ut dixi, spes hominis collocetur in homine, et si forte ei contingat in ea vivere civitate ubi non sit bonus episcopus, arbitretur impune se malum fieri, usurpans ad defensionem suam tam perverse istam Scripturam ³, quam perverse ab istis intelligitur; et dicens in eo se bonum esse non posse, quia *secundum principem populi, sic et ministri eius; et qualis rector est civitatis, tales inhabitantes*. Contradicitur enim huic errori Veritatis ore dicentis, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, nolite facere: dicunt enim, et non faciunt* (*Matth. xxiii, 5*). Habentes itaque plebes tales episcopos, qui bona dicunt ex cathedra Moysi, et ea quæ dicunt non faciunt ex pestilentia sua, si illi faciant ea bona quæ dicunt, et non faciant ea mala quæ faciunt, sicut præcipit Dominus; nonne satis indicant non ita intelligendum esse principem populi et rectorem civitatis quomodo isti intelligunt? Possunt enim esse populi boni ubi fuerint episcopi mali; sicut potuit esse populus malus ubi fuit Moyses princeps et rector bonus. Errantes enim in verbis sanctarum Scripturarum, et sicut dicit Apostolus, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* (*I Tim. i, 7*), ipsi potius secundum perversitatem intellectus sui magnas patiuntur angustias, cum eis dicitur, Ergo qualis fuit Optatus; talis fuit et plebs Thamugadensis: et si communione Sacramentorum,

¹ Omnes Mss., in uno.

² Editi, nec nobis talia objicerent. Abest, talia, ab manu scriptis.

³ Vatic. Mss., tam perverse intellectam istam Scripturam.

sicut dicitis, contaminantur et illi qui facta mala improbant, et illi qui etiam ea pro pace tolerant unitatis; tales estis et vos omnes, qui et illi collegæ et illi plebi communicastis, cum illum tota Africa Gildonis satellitem manifesto gemitu declararet ¹. Quem propterea sæpe nomino, quia ita manifestus apparuit, ut ubicumque fuerit nominatus, nullus se ignorare respondeat.

9. Nam ipsi respiciant et recordentur quam multos inter se similes habeant, quorum par malitia est, sed impar notitia, et aliquando veniant ad veram sententiam istorum verborum, et intelligant unum populi principem Dominum nostrum Jesum Christum, cuius ministri sunt boni; et ipsum rectorem civitatis illius Jerusalem, quæ est mater nostra in cælis æterna; cuius rectoris dignitati congruunt habitantes, non ad æqualitatem, sed pro modo suo, quia dictum est eis, *Sancti eritis, quoniam et ego sanctus sum* (*Levit. xix, 2*): secundum quamdam scilicet imaginis similitudinem, in quam ² transformamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu (*II Cor. iii, 18*), munere illius qui nos facit conformes imaginis Filii sui (*Rom. viii, 29*). Est et alterius mali populi diabolus princeps; et rector ejus civitatis quæ mystice Babylonia dicitur; quem principem et rectorem tenebrarum harum, id est, peccatorum, ipsum et angelos ejus apostolus Paulus appellat (*Ephes. vi, 12*): et illius ministri similes ejus sunt, quia transfigurant se in ministros justitiæ, sicut ille in angelum lucis (*II Cor. xi, 15, 14*); et inhabitantes rectori pessimo in factis similibus congruunt. Sed istorum populorum atque civitatum tunc erit aperta separatio, cum ista messis fuerit ventilata: quod donec fiat, omnia tolerat dilectio frumentorum, ne dum grana paleam præpropere fugiunt, a consoribus gravis impie separentur.

CAPUT V. — 10. Quid igitur jam valet ad causam, quod isti nobis objiciunt, quia de malis sacrificatoribus Dominus per Isaiam dicit: *Facinorosus qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat; et qui similaginem, quasi sanguinem porcinum; et qui offert thus in memoriam, quasi blasphemus* (*Isai. lxvi, 5*)? Hæc omnia multo congruentius de illis dicuntur, qui contra Ecclesiam Dei toto, sicut promissa est, orbe diffusam, altare sui schismatis erexerunt: quod eos sacrilegium omnes involvit; et quilibet ubilibet offert sacrificium tali corde vel factis, hæc ut audire mereatur, perniciem sibi infert, non illis bonis qui accipiunt ab eis Sacramenta eadem ⁴, qui secundum prophetam Ezechielem gemunt et mœrent peccata quæ fiunt in medio eorum (*Ezech. ix, 4*), quamvis non se inde corporaliter separent. Unicuique enim Deus tribuit secundum cor suum. Nam si primis temporibus non obsuerunt mali sacerdotes, vel collegis bonis, sicut fuit Zacharias (*Luc. i, 5*); vel popularibus, sicut fuit

¹ Sic Mss. At editi, declamaret.

² Editi, in qua. Plerique Mss., in quam.

³ Ita Mss. juxta LXX. At editi, et qui offert thus, quasi qui benedicit idolo.

⁴ Illud, qui accipiunt ab eis sacramenta eadem, abest a Mss.

Nathanael, in quo dolus non erat (*Joan. i, 47*): quanto magis nihil obest in unitate christiana episcopus malus vel coepiscopis bonis vel laicis, cum jam ille sacerdos secundum ordinem Melchisedech et pontifex noster sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis (*Hebr. vii, 17, 25*), qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (*Rom. iv, 25*)? Nec illud bonis obest, sed offerentibus malis, quod verissime dictum est, *Dona iniquorum non probat Altissimus* (*Eccli. xxxiv, 23*). Non enim dixit, Dona eorum qui pro pace iniquos tolerant, non probat Altissimus. Cum tamen nec isti ea quæ objecerunt probare potuerint eo tempore quo schisma fecerunt: alioquin illis exclusis, istos hæreditas Christi toto orbe diffusa in communione catholica retineret.

CAPUT VI. — 11. *Sacrificia, inquit, impiorum exsecratio est Domino: etenim inique offerunt illa* (*Prov. xxi, 27*). Jam supra responsum est quia non est iniquus Christus, qui pro nobis se ipsum obtulit, et noster in cælo mediator est, quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non oberunt, qui vel ignorantur vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat ac separet præmissis messoribus a messe zizania, et ventilabro paleas a frumentis. Quanquam isti, quod sæpe dicendum est, falsa crimina objecerint, quæ etiam si vera essent, honorum charitati pro unitate in unitate omnia toleranti nihil nocerent, si ea forte etiam cognita, iudicibus ecclesiasticis persuaderi non possent. Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur¹, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. *Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit* (*I Cor. xviii, 29*). Non ait, Aliis; sed, sibi. Qui ergo manducat digne et bibit, gratiam sibi manducat et bibit. Illi ergo videant utrum digne manducant, qui inter tam multos parentes et filios, maritos et uxores; inter tam multos, quod est patentissimum², Dei hæredes et Christi cohæredes toto orbe diffusos, nefario schismate diviserunt; cum possent utique si boni essent et vere malos arguerent, fructuose tolerare pro pace Christi, quæ perniciose tolerant pro pace Donati³.

CAPUT VII. — 12. *In Exodo, inquit, scriptum est, « Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, ne forte derelinquat eos Dominus »* (*Exod. xix, 22*): *et iterum, « Cum ministri ad altare accedunt, non adducant in se delictum, ne moriantur »* (*Id. xxx, 20, 21*): *et illud in Levitico, « Homo qui habuerit maculam et vitium, non accedat dona offerre Deo »* (*Levit. xxii, 21*). Bene quidem de veteribus Libris ista testimonia proponunt. Dicant ergo mihi, cui sancto secundum salutem spiritualem obfuerit, vel in sacerdotibus, vel inter populum constituto, malus aut maculatus sacerdos? Ubi erat Moyses et Aaron, ibi murmurato-

res sacrilegi, quos Deus a facie sua semper perdere minabatur. Ubi erat Caiphas et cæteri tales, ibi Zacharias, ibi Simeon et cæteri boni, ubi Saül, ibi David; ubi Jeremias, ubi Isaias, ubi Daniel, ubi Ezechiel, ibi sacerdotes mali et populi mali: sed sarcinam suam unusquisque portabat.

13. Omitto dicere quam scelerata superbia dicant, *neminem esse inter collegas suos vel se ipsos cum aliqua macula et vitio, non membrorum, sed quod pejus est, morum*. Quod ubi agere cum eis cœperimus; respondebunt; interesse qualis macula et quale vitium sit, quasi? Scriptura discreverit, quæ ait, *Homo qui habuerit maculam et vitium, non accedat dona offerre Deo*. Nullamne maculam habuit et vitium, non dico Optatus, sed ipse Parmenianus, aut ipse Donatus? Sed tanto isti amore hominum cæci sunt, et corde impudico adulteros mentis suæ uni legitimo viro cœquare non dubitant, ut quod de solo Domino Jesu Christo dici potuit, etiam in Donato perfectum fuisse contendant. Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum (*Jerem. ix, 1*)? Quis congruus huic sceleri gemitus concusso pectore exprimetur? Sed interim? attendant, utrum saltem Optatus habuerit aliquam maculam aut vitium? Non usque adeo cæci sunt, ut istius vitam omnino immaculatam et omni vitio carentem fuisse respondeant. Cur ergo accedebat dona offerre Deo, et ab eo cæteri conjunctis manibus accipiebant, quod maculosus et vitiosus obtulerat? Attendant in cæteris collegis³ suis, utrum nulla sit macula ebriositas. Sed prius legant quibus sceleratis ebriosos adjunxerit Apostolus. Utrum avaritia nulla sit macula; quam idem apostolus sic detestatur, ut idolorum comparet servituti (*Ephes. v, 5*).

14. Qui autem rectissime sapiunt, intelligunt quemlibet hominum, quamvis jam pro consortio societatis humanæ non absurde dici possit justissime vivere; non posse tamen esse sine aliquo vitio, quamdiu *caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem* (*Galat. v, 17*). Et, *Qui natus est ex Deo, non peccat* (*I Joan. iii, 9*); et, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (*Ibid. i, 8*). Quamvis enim in quantum ex Deo nati sumus non peccemus; inest tamen adhuc etiam quod ex Adam nati sumus, quia nondum *absorpta est mors in victoriam* (*I Cor. xv, 54*), quod etiam in corporum resurrectione promittitur, ut omnino beati et immaculati et incorrupti simus; qui jam secundum fidem filii Dei sumus, sed secundum speciem nondum apparuit quod erimus (*I Joan. iii, 2*). Nondum enim *res*; sed *spe salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*. Quamdiu autem expectamus per patientiam corporis nostri redemptionem (*Rom. viii, 23-25*), non audeamus dicere carere nos omni vitio, ne ipsa superbia sit immanissimum vitium. Evigilemus igitur

¹ Vaticani Mss.; quod ibi invocatur.

² Mss., potissimum. Quidam, potentissimum.

³ Vaticani Mss., pro parte Donati.

¹ Editi, quæ sic. Emendantur ex Mss.

² Sic Mss, Editi vero, sed iterum.

³ Omnes prope Mss. carent voce, collegis.

aliquando, atque videamus in sacerdotibus illius temporis; cum corporalia vitia vitabantur; illum præfigurari qui cum esset Deus; factus est propter nos homo, solus verus agnus immaculatus et sacerdos sine vitio. Ideoque et tunc sacerdos solus intrabat in Sancta sanctorum; populus autem stabat foris: sicut nunc ille sacerdos post resurrectionem suam intravit in secreta caelorum; ut ad dexteram Patris interpellet pro nobis: Populus autem cuius ille sacerdos est; adhuc foris gemit. Nam cum episcopus solus intus est; populus et orat cum illo²; et quasi subscribens ad ejus verba respondet; Amen: Usque adeo tunc quando sine ulla macula et sine vitio, quia non poterant animi sacerdotum; corpora quærebantur; solus ille præfigurabatur; non isti superbi et impii; qui fornicantem animam non zelant sponso, sed ei audent se ostentare pro sponso.

CAPUT VIII: — 15. In Evangelio; inquit; scriptum est; *Deus peccatores non audit: sed si quis Deum colit, et voluntatem ejus facit; hunc audit* (Joan. ix, 31). Et hæc absoluta responsio est. Si enim duo simul orent; unus peccator; et alter qui Deum colit et voluntatem ejus facit; nimirum illum audit; et illum non audit? Quid ergo sibi vult hoc testimoniū; vel quomodo pro se arbitrantur esse proferendum; cum his verbis maxime securi fiant inter malos boni, nec ulla causa corporalis separationis existat; ut nefario schismate homines etiam a bonis per talem discordiam separentur; quandoquidem possunt et mali inter bonos exaudiri propter fidem suam? Deus enim qui cordis inspector est; non errat; ut alium pro alio vel exaudiat vel repellat. An propterea dicunt hoc; ut intelligatur malus episcopus non exaudiri; cum pro populo rogat? Quod etsi ita esset; non ideo tamen populus; si bonus atque fidelis est; sollicitus esse deberet. Securos enim illos facit Scriptura quæ ait: *Fratres, hæc scribo vobis; ut non peccetis: et si quis peccaverit; advocatum habentis ad Patrem; Jesum Christum justum; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris* (I Joan. ii, 1, 2): Hoc quam veraci et pia humilitate dictum sit audiant; si habent aures unde audiant. Joannes enim dixit; *Hæc scribo vobis; ut non peccetis*. Si itaque sequeretur; et diceret³; *Et si quis peccaverit; advocatum habentis ad Patrem Jesum Christum justum; et ipse est propitiatio pro peccatis vestris; se ipsum a peccantibus quasi segregasse⁴ videretur; ut jam non ei opus esset propitiatione; quæ sit per Mediatorem sedentem ad dexteram Patris et interpellantem pro nobis* (Rom. viii, 34): Quod utique non solum superbe; sed etiam falso diceret. Si vero ita diceret; *Hæc scripsi vobis; ut non peccetis: et si quis peccaverit; mediatorem me habetis ad Patrem; et ego exoro pro peccatis vestris* (sicut Parmenianus quodam loco mediatorem posuit episcopum inter populum et

Deum); quis eum ferret bonorum atque fidelium christianorum? quis sicut apostolum Christi, et non sicut antichristum intueretur? Et tamen lacus delicti fumosam aquam istorum superbiam ferunt¹; et Spiritum sanctum continere non possunt; ut servent unitatem spiritus in vinculo pacis (Ephes. iv, 3); et in omnibus orationibus suis de uno mediatore seclari sint.

16. Homines enim omnes christiani invicem se commendant orationibus suis. Pro quo autem nullus interpellat; sed ipse pro omnibus; hic unus verusque Mediator est: cujus typus quoniam præfigurabatur in sacerdote Veteris Testamenti; nullus illic invenitur orasse pro sacerdote. Paulus autem apostolus quoniam sub capite præcipuum membrum; sed tamen quia membrum est corporis Christi; et noverat non per figuram in interiora veli ad Sancta sanctorum (Hebr. ix, 12); sed per expressam et redditam veritatem² in interiora caeli; ad sanctitatem non imaginariam; sed æternam; pro nobis intrasse maximum et verissimum sacerdotem; Ecclesiae se orationibus et ipse commendat³; nec mediatorem se facit inter populum et Deum; sed rogat⁴ ut pro se orent invicem omnia membra corporis Christi: quoniam pro invicem sollicita sunt membra; et si patitur unum membrum; compatiuntur omnia membra; et si glorificatur unum membrum; congaudent omnia membra (I Cor. xii, 25, 26): ac sic oratio pro invicem membrorum omnium adhuc in terra laborantium; ascendat ad caput quod præcessit in caelum; in quo est propitiatio pro peccatis nostris. Nam si esset mediator Paulus; essent utique et cæteri coapostoli ejus; ac sic multi mediatores essent; nec ipsi Paulo constaret ratio quia dixerat; *Unus enim Deus; unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (I Tim. ii, 5). In quo et nos unum sumus; si servemus unitatem spiritus in vinculo pacis: nec propter malos bonos deseramus; sed propter bonos malos sufferamus; ne cum defendere volumus; quod temeraria præsumptione reliquimus⁵ incognitos; cogamur majori scelere damnare inauditos.

17. Cum etiam certum sit quia peccatores Deus audit: quod quidem invenitur in Scripturis. Balaam propheta non de populo Israel; sed alienigena; conductus ab inimico⁶ ut populo Dei malediceret; conversus a Domino ad benedicendum est (Num. xxiv):

¹ Vaticani codices, *fumosam istorum superbiam ferunt*; omisso, *aquam*. Gallicani duo Mss., *fumosam istorum assertionem fecerunt*. Benignianus; *fumosam istorum fecerunt conscientiam*: Nonnulli tandem Belgici Mss., pro, *superbiam*; habent, *simbriam*.

² Sic habent Mss. Editi vero, *et firmam veritatem*.

³ Editi, *et verissimum sacerdotem Ecclesiae; se orationibus fidelium et ipse commendat*. Abest, *fidelium*, a manuscriptis.

⁴ Plerique Mss. prætereunt, *sed rogat*: Et infra post; *congaudent omnia membra*; sic habent, *dicens autem; advocatum habentis pro salute membrorum omnium adhuc in terra laborantium; ascendit ad caput, etc.*; ommissis verbis; *ac sic oratio pro invicem*.

⁵ Editi et quidam Mss., *relinquimus*.

⁶ Editi, *ab amico*. At Mss.; *ab inimico*: intellige, *populi Dei*.

¹ Abest, *verus*, a plerisque Mss.

² Sic Er. et Lov: At editio Amérbachiana cum Gallicanis codicibus Michaelino et Pratellensi; *nam cum episcopo sanus intus est populus; et orat cum illo*.

³ In Mss., *ut diceret*.

⁴ Gallicani Mss., *a peccantibus segregasse*; omisso; *quasi*,

cujus verba omnia bene imprecantis audimus, et legimus; et cum aliud haberet in voto, verba tamen precantis et bona sunt; et pro populo exaudiuntur a Domino. Unde non mirum est; verba bona quæ pro populo dicuntur in precibus; etiamsi a malis dicantur episcopis; exaudiri tamen, non pro perversitate prepositorum, sed pro devotione populorum. Verumtamen quod scriptum est in Evangelio; *Deus peccatores non audit: sed si quis Deum colit, et voluntatem ejus fecerit, ipsum exaudit*; non a Domino dictum est, sed ab illo qui oculos corporis jam quidem restitutos habebat, sed ei oculi cordis nondum patebant; unde ipsi Dominum adhuc prophetam putabat. Nam eum postea cognitum Dei Filium adoravit. Ipse autem Dominus, cum in uno templo orarent pharisæus et publicanus, publicanum confitentem peccata sua magis justificatum dicit, quam pharisæum jactantem merita sua (*Luc. XVIII, 10-14.*), cui similes isti sunt. Quanquam enim justificatus destiterit esse peccator, tamen ut justificaretur peccator orabat, et peccator confitebatur¹ et exauditus justificatus est, ut desineret esse peccator: Non utique desineret esse peccator, nisi prius exaudiretur peccator. Quamobrem non quidem omnem peccatorem exaudiri, sed tamen non omnem peccatorem non exaudiri veritas testis est.

CAPUT IX. — 18. Objiciunt etiam quod dicitur in Psalmo: *Peccatori autem dixit Deus: Ut quid exponis justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retro. Si videbas furem concurrebas cum eo; et cum mœchis particulam tuam ponebas; Os tuum abundavit malitia; et lingua tua concinnabat dolos.* Sedens adversus fratrem tuum loquebaris; et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum (*Psalm. XLIX, 16-20*). Sed aperiant aliquando aures cordis; et desinant esse non intelligentes neque quæ loquuntur; neque de quibus affirmant (*1 Tim. I, 7*). Attendant enim dictum peccatori; *Ut quid exponis justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum?* et non intelligunt ad hoc dictum; ut sciat sibi nihil prodesse verba quæ ore pronuntiat; si quod dicit ipse non faciat; verumtamen aliis prodesse quæ etiam per malos audiunt, et faciunt. Quod ipse Dominus docet in Evangelio; dicens de Pharisæis: *Super cathedram Moysi sedent; quæ dicunt; facite; quæ autem faciunt; facere nolite; dicunt enim; et non faciunt* (*Matth. XXIII, 2, 3*).

19. Atque utinam vellent in his verbis quæ de Psalmo meminerunt; se tanquam in speculo intueri. Quomodo non projiciunt sermones Dei retro; qui populis pronuntiant pacem et non amant pacem?

¹ In Mss., *peccata confitebatur.*

² Sic Mss., At edili, *et cum adulteris portionem tuam ponebas*; in quibus tamen editis postea, ubi Augustinus sententiam illam in adversarios retorquet, legebatur; *et cum mœchis particulam, etc.*

³ Iste versus, *Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos*, abest a Mss., neque in responsione sua quæquam ex eo repetit Augustinus, qui legere solet, *et lingua tua amplexa est dolositatem.*

Quomodo non oderunt disciplinam, qui damnare audent orbem inauditum, et quia pro merito, imo longe minus merito, pro tanti furoris audacia, secundum divinæ misericordiæ disciplinam temporales molestias patiuntur; non peccata sua puniri confitentur, sed merita coronari gloriantur? Eos sane cum fure concurrisse non dico¹; quia fure pejor est raptor, quod esse undique conclamabatur Optatus. Annon cum mœchis particulam suam ponunt, qui greges ebrios sanctimonialium suarum cum gregibus ebriis Circumcellionum die noctuque permixtos, vagari turpiter sinunt? Annon sedentes adversus fratres suos detrahunt, qui propter quosdam quos convincere nequiverunt, in hæreditate Christi toto terrarum orbe diffusa contendunt non esse Christianos? Atque ita adversus filium matris suæ, id est, parvulum adhuc in fide et Sacramentorum lacte nutriendum, perniciosissimum scandalum ponunt², dum nesciens adhuc sequi Deum patrem, infirmus sequitur hominem, et simulata atque adumbrata specie veritatis illectus³, ab unitatis compage crudeli laceratione divellitur. Sed si eis qui mala non faciunt, in eadem parte malefacta displicent cæterorum, nec obesse sibi aliena scelera credunt, quæ in medio sui fieri gemunt et mœrent; cur in communi sacrilegio schismatis⁴ perniciose tolerant, quos fructuose tolerare in unitatis integritate potuerunt? Possunt enim dicere, si tamen ipsis rebus expergefacti evigilant aliquando; possunt, inquam, dicere mala singulorum cæteris non obesse, qui nec approbant nec faciunt talia: non tamen singulorum malum esse schismatis sacrilegium, sed ad eos omnes pertinere, qui catholicæ non communicant unitati, facillime possunt convinci; etsi difficillime confiteri. Qua enim causa in eorum communione ad alios non pertinent crimina aliorum; ea causa schisma crimen est omnium: quia cum se inter ipsos suos aliorum sceleribus maculari non posse jam dicunt, simul faulantur: necesse est non se habuisse causam cur ab unitate discederent; ubi eos non possunt aliorum scelera maculare, et propterea scelere schismatis apertissimo tanquam uno mortifero vinculo pariter colligantur.

CAPUT X. — 20. At enim prophetavit Jeremias: Quid prophetavit Jeremias? *Non habere*, inquiunt, *verum Baptismum eos qui relinquunt Deum.* At enim: *Expectavit cælum super istud; et inhorruit multo vehementius; dicit Dominus: quoniam duo nequam fecit populus iste; me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi lacus dæritos qui non possunt nitum portare* (*Jerem. II, 12, 13*). *Et iterum: Facta est*

¹ Am. et quidam Mss., *cum fure concurrisse dico*; omisso, non.

² In Mss., *perniciosum scandalum ponunt.*

³ Plures Mss., *infirmus homo et simulata atque adumbrata specie veritatis illectus*; omissis verbis, *sequitur hominem.*

⁴ Sic potiores Mss. Alii autem, *in communione sacrilegi schismatis.* Edili, *in crimine sacrilegi schismatis.*

⁵ Sic in excusis additur, *plebs mea.* Abest a Mss., nec apud Jeremiam eo loci reperitur, nec a Parmeniano additur, fuerat, ut patet ex Augustini responsione, infra, n. 22.

mili sicut aqua mendax, inquit, non habens fidem (Id. xv, 18). Et illud quod scriptum est, « Qui baptizatur a mortuo¹; quid proficit lavatio ejus » (Eccli. xxxiv, 30)? Et illud in Psalmo: « Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum » (Psal. cxl, 5). Et iterum alibi: « Muscae morituræ exterminant oleum suavitatis » (Eccl. x, 1). Et alibi: « Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu » (Sap. 1, 5). Hæc omnia si eo modo intelligenda sunt; quo ab istis intelliguntur, nec nobis nec ipsis conquadrat ratio veritatis. Si autem alio modo docuerò intelligenda, illi soli sua pravitate turbantur. Sed ut non turbentur, ad catholicum refugiant intellectum: quia non inveniunt exitum responsionis, dum irretiuntur crimine schismatis. Habent enim certe etiam ipsi; non dicam, Tales sunt, sed hoc dicam, quod vel fatentur, vel insanissime negant; habent ergo etiam ipsi dereliquentes Deum², qui est fons aquæ vivæ, hoc est, inique viventes. Neque enim pedibus, ac non corde relinquitur Deus. Habent et mendaces, et non habentes fidem, aliud profitentes et aliter conversantes. Habent etiam mortuos: si enim sexui delicatiori et infirmiori delicias non concedit Apostolus, dicens, Vidua quæ in deliciis agit, vivens mortua est (I Tim. v, 6); quærant utrum nulli apud se viri, et, quod amplius est, præpositi vel ministri vivant in deliciis; atque si ita audent, renuntient se non habere mortuos; et meliores esse quam illa Ecclesia, cujus angelo in figura præpositorum vel animarum dicitur quod non vivat, sed mortuus sit, et tamen inter septem Ecclesias numeratur, nec ei divisæ³ a compage corporis Christi, sed in unitate perseveranti præcepta vitæ insinuantur⁴ (Apoc. iii, 1-6). Omitto quod in concilio suo adversum Maximianistas dixerunt, « Egyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora » (Exod. xiv, 51). De quorum numero mortuorum nunc intus est Felicianus, qui adhuc mortuus baptizat: aut si jam revixit, habet secum illos quos mortuus in schismate baptizavit. Habent certe peccatores: nam si interrogentur quicumque sibi in ipsis magni videntur, etiam se ipsos peccatores non negant. Neque enim [non tundunt pectora sua, aut cum id faciunt, simulate faciunt; quod si ita est, tunc certe infeliciter peccant, populos suos simulata humilitate fallentes: aut non dicunt⁵ in oratione dominica, Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi, 12); quod utique non

¹ Editio Am. verba hoc loco Ecclesiastici omissa restituerat, scilicet, et iterum tangit eum. Sed iis carent omnes Mss., et ea quanquam ad rem contra Donatistas necessaria præterire solet Augustinus, quia et antequam esset pars Donati, uti observat in lib. 1 Retract., cap. 21, n. 5, ipsa non habebat Ecclesiasticus in plurimis codicibus Africanis. Omittit illa pariter Cyprianus in Epistola ad Quintum, et Carthaginense concilium eo præsidente celebratum.

² Sic Mss. At editi, non dicam tales, sed quos vel fatentur, vel insanissime negant dereliquentes Deum, etc.; minus integre.

³ Editi, pro, divisæ, habent; diverse (vel, divise) agenti. Abest, agenti, a manuscriptis.

⁴ Gallicani Mss., inferius dantur. Vaticani, insuper dantur.

⁵ Sic habent Am. et omnes Mss. At Lov., aut cum dicunt.

de illis peccatis dicitur, quæ in Baptismi regeneratione dimissa sunt, sed de iis quæ quotidie de sæculi amarissimis fructibus¹ humanæ vitæ infirmitas contrahit, quibus curandis adhibentur medicamenta elemosynarum, jejuniorum et orationum, ut in oratione dicatur quod in elemosynis agitur. Nam et peccatum quod in te alter admisit, dimittere, ut et tibi Deus dimittat, magnum opus misericordie est. Quod si hoc in oratione fecte et non veraciter dicunt², putantes se non habere quod eis dimittat Deus, id ipsum est inexpiable sacrilegium; ea ipsa impia est et vesana superbia, quod est certe immane peccatum. Nam de morituris muscis quid dicam, quando in eis non morituros adhuc, sed jam mortuos multipliciter inveniri, sive fateantur, sive convincantur, ostendimus? Fictos vero quos fugit Spiritus sanctus disciplinæ, et sine intellectu perditæ viventis, quam multos inter se habeant, secundum ea quæ supra dicta sunt, cogitent. Nam et quicumque ibi latent mali, quod vel eo certum est, quia sæpe præditi convictique damnantur, non de recentibus tantum factis, sed etiam de veteri consuetudine flagitiorum, quia stultissima fictione diu celari potuerunt³; hi utique magis ficti sunt, qui se bonos fingendo decipiunt.

21. Si ergo sic sunt ista intelligenda ut isti intelligunt, quomodo eis ratio subsistere poterit, cur apud eos qui male vivendo derelinquunt Deum, sive lateant, sive noti sint, non fuerint lacus detriti, qui continere non valent aquas? Et si in hoc loco sacramentum Baptismi intelligendum est, cur mendaces et infideles eorum ministri, non aquam mendacem, sed veracem vel dare vel habere creduntur? Cur ab illorum mortuis qui baptizantur, proficit aliquid lavatio eorum⁴? Cur peccatores impinguant oleo capita aliena? Quid tibi muscae morituræ vel mortuæ meruerunt, ut non exterminent oleum suavitatis? Quo privilegio mununtur quicumque ibi ficti sunt, id est, justitiæ pelle obtegunt lupum; ut non eos fugiat Spiritus sanctus disciplinæ? Aut si eos fugit Spiritus sanctus, quomodo per eos baptizatis datur? Hic enim dici non potest, quod solent ineptissime et impudentissime dicere⁵, « tunc posse a malo baptizari quemquam, si lateat malitia baptizantis. » Qui enim fictus est, tanto magis fictus est, quanto magis latet. Ab hoc ergo cum se auferat Spiritus sanctus, quæ spes erit baptizati, si baptizantis hominis meritum in illa Dei gratia cogitandum est? Hic omnino quid respondeant non inveniunt, qui malos apertos habere se negant: in quo quidem apertissime convincuntur. Sed quid ad nos? Satis est nobis ad necessarium articulum causæ, quod fictos bonos, id est occultos ma-

¹ Divionensis vetus codex, fluctibus.

² Editi, Quod si homines fecte et non veraciter dicunt. At Mss., Quod si hoc in oratione fecte et non veraciter dicunt: Donatistæ scilicet, illud, Dimitte nobis debita nostra. Melius, si præsertim legitur supra, aut non dicunt.

³ In omnibus Mss. affirmanter est, diu celari potuerunt; omisso, non.

⁴ Sic Mss. At editi, est, cum mendaces et infideles eorum ministri, non aquam veracem, sed mendacem vel dare vel habere credantur, quid ab illorum mortuis qui baptizant proficit lavatio eorum?

⁵ In Mss., quod solent imperitissime dicere.

los, apud se esse negare non possunt. Per multos enim redarguuntur, qui cum ibi perditis et sceleratis moribus viverent, et per ipsam fictionem diu latuissent, aliquando proditi, expulsi sunt. Credamus ergo, si nolunt ibi adhuc esse aliquos: tales illi certe qui ejecti sunt, cum in eadem fictione laterent, et eos fugeret Spiritus sanctus, de quo scriptum est, *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum* (Sap. 1, 5), quomodo baptizare potuerunt¹? Cur non recensentur saltem qui vivunt, ut accipiant Baptismum², quem utique a fictis quos deserebat Spiritus sanctus, accipere nequiverunt? Si autem dicunt, Spiritus quidem sanctus daturis fingentibus deerat justificandis, sed accepturis credentibus aderat abluendis per ineffabilem efficaciam potentiæ suæ; utrumque valens facere, illos fugere, istos fovere, illos culpate, istos mundare: quam pro se quæstionem solvunt, simul cernant solutam esse pro nobis.

22. Quod autem intelligitur in hac sententia sanctæ Scripturæ, quam certe ipsi non intelligentes, et quasi pro suis partibus proponentes, ad se ipsos convincendos ingerunt nobis, hoc pene in omnibus talibus quæstionibus intelligendum admonemus, scilicet quia omnia sacramenta cum obsint indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus: sicut et verbum Dei³; unde dictum est, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite* (Matth. xxiii, 3). Nam effodere lacus detritos qui continere non valent aquas, quis me prohibet sic intelligere; id est, converti ad voluntatem terrenam⁴, et non posse continere Spiritum sanctum, quem nomine aquæ in Evangelio significari, quis quoquo modo christianus ignorat? Item aqua mendax non habens fidem, potest intelligi, non falsum baptismum, sed populus mendax et infidelis, non annumeratis⁵ veracibus et fidelibus, sed his solis qui mendaces et infideles sunt. Nam populos significari aliquando vocabulo aquarum, legant in Apocalypsi, et calumniantur sibi prius potius quam nobis. Sic enim dicitur Joanni: *Aquas quas vidisti, super quas sedet meretrix illa populi et turbæ sunt*⁶, et *gentes et linguæ* (Apoc. xvii, 15). Et illud quod scriptum est, *Qui baptizatur a mortuo, quid proficit lavatio ejus* (Eccli. xxxiv, 30)? ut interim differam diligentiorum istorum verborum inquisitionem (a), tutissime accipio, Paganorum baptismata esse denotata, quia homines et a justitia et ab ista vita mortuos colunt, in quorum nomine baptizantur. Quamvis enim et ipsi sacerdotes per impietatem mor-

¹ Sic Mss. At Lov. *Dicamus ergo... si* (quanquam sola editio Lov. addit, *si*) *in eadem fictione laterent... quomodo baptizare possunt*: mirus recte.

² Casalini codex: *Cur non recensentur saltem qui ab iis acceperunt ut accipiant Baptismum*. Alii quidam: *Cur non recensent saltem ut a Catholicis accipiant Baptismum*.

³ Editi, *sicut et verbum Dei testatur*. Abest a Mss., *testatur*: ut subintelligas, verbum Dei perinde atque Sacramenta obesse indigne tractantibus, et prodesse tamen per eos digne sumentibus.

⁴ Plures Mss., *ad voluptatem terrenam*.

⁵ Editi, *non annumeratus*. Castigantur ex Mss.

⁶ Editi, *et tribus sunt*. At Mss., *et turbæ sunt*. Græce est, *kai ochloi*.

(a) Vide lib. 2 contra Cresconium, cap. 24 et seqq.

tui dicantur, non tamen propter eos sic intelligitur, sed propter mortuos deos eorum, in quorum significatione dicitur, *Deus noster Deus vivus* (Jerem. x, 10). Quapropter etsi apud Christianos sunt aliqui præpositi vel ministri, qui per impietatem¹ et iniquitatem suam mortui sunt, vivit tamen ille de quo dictum est in Evangelio, *Hic est qui baptizat* (Joan. 1, 33): quia sicut dicit Apostolus, *Christus resurgens a mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9). Oleum vero peccatoris apertissime Psalmus indicat, quemadmodum intelligendum sit. Ait enim: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (Psal. cxl, 5). Unde manifestum est, oleo peccatoris blanditias adulatoris esse significatas, quibus repudiatis et detestatis eligit a justo emendari et argui; quia hoc justus non fallaci lenitate adulationis, sed veraci asperitate objurgationis faciens, multo magis misericorditer facit. Unde est et illud in Apocalypsi, *Ego quos amo, arguo et castigo* (Apoc. iii, 19): et illud apud Salomonem, *Meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici* (Prov. xxvii, 6); et multa reperiuntur hujusmodi. Oleum vero suavitatis, scilicet bonum odorem, id est, bonam famam Christianorum, illi exterminant, qui malè victuri, et ad mortem suarum iniquitatum redituri, magna multitudine irruunt, ut eis per Baptismum peccata donentur, et ad ea denuo revertantur. Nam propter numerositatem muscis arbitror esse comparatos (Eccli. x, 4). Sed hi exterminant oleum suavitatis, qui non ipsam Dei gratiam, sed hominum mores intuentur; et quoniam sicut grana inter paleas non videntur, ita pie viventes inter iniquorum turbas non facile apparent, carnaliter offensi, a percipienda salute sempiterna sive retrahuntur², sive omnino resiliunt. Esse autem bonum odorem in bona fama recte viventium Christianorum, Apostolus docet, dicens, *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco* (II Cor. ii, 15). Contra illi quibus dicitur, *Nomen enim Dei per vos blasphematur in gentibus* (Rom. i, 24); utique oleum suavitatis exterminant. Sic ergo habent ista alios sinceriores intellectus, quos si sequantur, etiam ipsi ab earum quæstionum expediuntur angustiis. Illorum autem intellectus si a nobis non confirmetur, ipsos solos; si vero a nobis confirmetur, utrosque nostrum implicat.

CAPUT XI.— 23. Quid opus est jam plura discutere? Nisi forte illud movebit, quod cum probare Parmenianus vellet carnales homines non posse spirituales filios procreare, addidit ex Evangelio testimonium: *Quod natum est de carne, caro est; et quod natum est de spiritu, spiritus est* (Joan. iii, 6). Quasi nos dicamus per se ipsum quemlibet hominem spirituales filios generare, et non per Evangelium; in cujus prædicatione Spiritus san-

¹ Aliquot Mss., *propter impietatem*.

² Sic Mss. At editi, *sive trahuntur*.

³ Vox, *Deo*, abest a manuscriptis.

⁴ Huc revocamus negantem particulam, quæ per Lovanienses rejecta fuerat. Exstabat in editione Am. et in novis Mss., videturque omnino ad rem necessaria.

ctus operatur ad gignendos in Baptismo filios spirituales, etiam cum fugit fictum ministrum¹, sicut supra diximus. Ideoque Apostolus cum talibus filiis loqueretur, si dixisset, *Ego vos genui*; et non addidisset, *in Christo Jesu per Evangelium* (I Cor. iv, 15): nullo modo se quisquam fidelium de illo natum religiose fateretur. Evangelium autem fur quoque Judas sine detrimento credentium prædicavit: et fictos eorum, id est, occultos malos, sicut ipsi quoque concedunt, cum fugiat Spiritus sanctus, per eorum tamen ministerium gigni spirituales filios asserunt. Nam quis ferat tantam dementiam, ut cum forte carnalem vocet hominem de conjugate filios procreantem, spirituales appellet adulterum? Absit, inquit, ut hoc sentiam. Quomodo ergo adulter latens, cum apud eos præpositus esset spirituales potuit filios procreare, si carnales hoc facere non possunt? An forte tunc per manus ejus vel Christus, vel Spiritus sanctus, vel forte angelus baptizavit? Si ergo tunc homo baptizat, cum baptizator manifestus est bonus; cum vero baptizator latet malus, tunc Deus baptizat aut angelus, et unusquisque talis spiritualiter nascitur qualis fuerit a quo baptizatur: optent qui desiderant baptizari ut homines per quos baptizantur, non sint manifesti boni, sed latentes mali, ut sic Deo vel angelo baptizante sanctiores renasci mereantur. Hanc absurditatem si cogitant evitare, per quemlibet hominem, cum quis² Christi baptismo baptizatur, Christum baptizare fateantur, de quo solo dictum est, *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. 1, 33).

24. Nam illud ex Evangelio, *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit, et dixit: Accipite Spiritum sanctum; si cui dimiseritis peccata, dimittentur; et si cui retinueritis, retinebuntur* (Id. xx, 21-23): contra nos esset, ut cogeremur fateri ab hominibus hoc, non per homines fieri, si posteaquam dixit, *Et ego mitto vos*; subjecisset continuo, *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur; et si cui retinueritis, retinebuntur*. Cum vero interpositum est, *Hoc cum dixisset, insufflavit, et ait illis: Accipite Spiritum sanctum*; et deinde illatum, per eos vel remissionem vel retentionem fieri peccatorum; satis ostenditur, non ipsos id agere, sed per eos utique Spiritum sanctum, sicut alio loco dicit, *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus qui in vobis est* (Matth. x, 20). Spiritus autem sanctus in Ecclesiæ præposito vel ministro sic inest, ut si fictus non est, operetur per eum Spiritus, et ejus mercedem³ in salutem sempiternam, et eorum regenerationem vel ædificationem qui per eum sive consecrantur sive evangelizantur. Si autem fictus est, quoniam verissime scriptum est, *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum*; deest quidem saluti ejus, ut auferat se a cogitationibus quæ sunt sine

intellectu: ministerium tamen ejus non deserit, quo per eum salutem operatur aliorum. Propter quod Apostolus ait, *Si enim volens hoc facio, mercedem habeo, si autem invitus, dispensatio mihi credita est* (I Cor. ix, 17): id est, illis prodest quibus hoc dispenseo, non mihi qui fictus sum. Qui enim invitus facit propter commoda gaudiaque carnalia, quæ si aliter habere posset, illud desereret, ipse utique fictus est: ideoque non ait, *Si invitus facio, nihil prosum eis erga quos facio*; sed se tantum a mercede salutis alienat, non et illos⁴ quibus cibaria dominica etiam malus servus impendit. Quia vero non erat talis Apostolus, sed talis potius ut volens faceret, id est, gratiam pietate casti cordis erogaret; etiam mercedem ejus⁵ per eum Spiritus sanctus operatus est, quam, sicut ipse dicit, reddet ei Dominus in illum diem justus iudex (II Tim. iv, 8). Illos vero qui Evangelium annuntiabant non caste, qui non quidem aliud nisi veritatem, id est, Christum, tamen non veritate cordis boni⁶, sed per occasionem commodorum suorum annuntiabant, *Sinite, inquit, hos annuntiare: et gaudet non utique illis, sed eis qui per eos salvi fiebant, tenentes præceptum dicentis, Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt* (Matth. xxiii, 3). De his etiam Apostolus⁷ ad Philipponenses loquitur: *Quidam quidem, inquit, per invidiam et contentionem; quidam vero per bonam voluntatem Christum prædicant: quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam vero et per contumaciam Christum annuntiant non caste, existimantes tribulationem suscitari vinculis meis. Quid enim, dum omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur? et in hoc gaudeo, sed et gaudebo* (Philipp. i, 15-18). Numquid permetteret eos Christum prædicare, cum Evangelii veritatem non veraci cordis castitate prædicarent? Numquid de talium prædicatione gauderet, nisi sciret quod illis quidem perniciosum esset, rem castam non caste annuntiare; illis autem salubre, qui bona et vera per eos audientes proficerent ad salutem? Nam ubi non Christus qui veritas est, sed falsitas et mendacium prædicatur, apertissime prohibet, ad Galatas dicens, *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit* (Galat. i, 9): itemque ad Timotheum, *Sicut rogavi te, inquit, ut sustineres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denunciasses quibusdam ne aliter docerent* (I Tim. i, 3). Illos autem invidiosos, contentiosos, contumaces, non castos, occasionem quærentes faciendæ suæ malæ voluntatis, quia sic eorum fictionem fugiebat Spiritus sanctus, ut eorum non desereret ministerium, quo per eos Christus prædicabatur, non solum permittit⁸ ut faciant, sed et gaudet quia faciunt.

¹ Sic omnes Mss. At editi, *ad gignendos filios non posse sufficere, cum Spiritus sanctus fictum ministrum fugiat, sicut supra diximus.*

² Editi, *Hanc absurditatem sic se cogitant (vel ut Lov., cogitent) evitare, per quemlibet hominem, ut cum quis, etc. Castigantur ex Mss.*

³ In editis, *et ad ejus mercedem*. Abest, *ad, a manuscriptoribus.*

⁴ Sic Mss. At editi, *ideoque invitus facit, sed eis prodest erga quos facit, se autem tantum a mercede salutis alienat, non etiam illos privat quibus cibaria, etc.*

⁵ In solis excusis, *aliorum.*

⁶ In Mss., *cordis sui, sed, etc.*

⁷ Omnes Mss., *sic enim Apostolus.*

⁸ In editis, *non permittit*. Abest, *non, a manuscriptoribus.*

25. Hæc de Scripturis sanctis documenta proferimus, ut appareat facile non esse quidquam gravius sacrilegio schismatis: quia præcedendæ unitatis nulla est iusta necessitas, cum sibi nequaquam spiritualiter nocituros malos ideo tolerant boni, ne spiritualiter se jungantur a bonis, cum disciplinæ severitatem consideratio custodiendæ pacis refrenat aut differt; quam tamen securitas exserit, cum apparet sine vulnere schismatis ad salubrem correctionem posse aliquid ecclesiastico iudicio vindicari. Dicimus enim magis nomen Domini eorum esse qui eum metuunt¹, quamvis permixti sint turbis eorum qui eum non metuunt; et illud quod Apostolus ait, *Novit Dominus qui sunt ejus; et recedat ab injustitia omnis qui invocat nomen Domini* (II Tim. II, 19). Si enim pro bono pacis, ne ante tempus cum zizania colliguntur, eradicetur simul et triticum, necessitate cogitur quisquam esse inter injustos; recedat ab injustitia, et securus invocet nomen Domini². Simul enim et ab injustis recedit, et ab eis exit, atque separatur interim corde, ut etiam corpore a talibus in fine separari mereatur.

CAPUT XII. — 26. Et illud quod scriptum est, *Non est speciosa laus in ore peccatoris* (Eccli. xv, 9). In ore certe fidelium utique speciosa est. Sic autem unicuique est os proprium, nec quisquam sine consensione sui cordis ex ore vulneratur alieno. Cum autem prædicatio³ peccatoris ore procedit, quærendum est cujusmodi peccatorem hoc loco Scriptura significare voluit. Nam et Publicanus qui justificatus est magis quam ille Pharisæus, utique peccator erat (Luc. xviii, 14). Si enim vera ejus peccata non erant, falsa erat confessio peccatorum: si autem vera erat confessio, propter quam justificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hoc etiam de oratione⁴ sancti Danielis verissime dixerim, qui profecto veraciter ait: *Cum orarem, et confiterer peccata mea et populi mei* (Dan. ix, 20). In cujus ergo ore peccatoris laus speciosa non est, nisi maxime mendacis et ficti, quem Spiritus sanctus disciplinæ fugiet? Qui tamen cum loquitur veritatem⁵, non in ejus ore speciosa est, quia non ei tribuitur cujus particeps non est: sicut speciosa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis sacerdotum, qui nescivit quid dixit, sed cum esset pontifex prophetavit (Joan. xi, 51): sed tamen per ipsum speciosa laus est Dei in auribus audientium et corde credentium.

CAPUT XIII. — 27. Quin etiam ex Apostoli sententia male usurpata velut insultare audet Parmenianus eis quos negat habere Baptismum, et propterea dicit eos dare non posse. *Quid enim, inquit, habes quod non accepisti* (I Cor. iv, 7)? Quod ut omittam unde et quare dicat Apostolus, quod ipsius Epistolæ contextione declaratur; si hoc de Baptismo vult in-

telligi, et si ille dare non potest qui non habet, ille autem non habet qui non accepit; ut ei aliquo modo¹ suffragetur quod scriptum est, *Quid enim habes quod non accepisti?* quæro utrum non habeat quod apud ipsos accepit. Si dixerint, *Habet*; quæro utrum amittat si ab eis recesserit. Si dicunt, *Amittit*; baptizandus iterum est si redierit, ut ei possit restitui quod amisit. Si autem hoc non fit, nec quisquam dicit esse faciendum, non ergo amiserat. Porro si accepit, et non eo caruit, habet utique quod accepit: et ideo non ei potest dici secundum istorum intellectum, *Quid enim habes quod non accepisti?* Refer nunc animum ad ipsam originem schismatis. Qualem libet existiment Cæcilianum (quem nos credimus innocentem); procul dubio in unitate² baptizatus erat: nondum enim facta erat ista divisio. Ponamus, sicut illi volunt, quod ab unitate ipse recesserit: non amisit utique quod acceperat; non enim, si rediret, baptizaretur iterum, ut reciperet quod amiserat. Porro si eo quod acceperat non caruerat, id utique habebat. Si ergo nec ipsi dici potuit ex istorum prævo intellectu, *Quid enim habes quod non accepisti?* multo minus hoc idem dici potest ei qui per Cæcilianum a Domino accepit. Cur enim non potuit homo qui non conjunctus est vobis³, id quod non habebat accipere per eum qui non amisit, quando recessit a vobis? Quanto ergo imprudentius dicitur orbi terrarum, *Quid enim habes quod non accepisti?* unde ipsius Sacramenti connexio in Africam venit, qui per nullius traditoris facinus potuit amittere promissionem Dei, apertissima pollicitatione dicentis ad Abraham, *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18); etiam si isti non impii calumniatores fratrum, sed veri examinatores criminum fuissent?

28. Nam illud quod quidam eorum veritate convicti dicere ceperunt, « Baptismum quidem non amittit qui recedit ab Ecclesia, sed jus tamen dandi amittit; » multis modis apparet frustra et inaniter dici. Primo, quia nulla ostenditur causa cur ille qui ipsum Baptismum amittere non potest, jus dandi potest amittere⁴. Utrumque enim Sacramentum est; et quadam consecratione utrumque homini datur: illud, cum baptizatur; istud, cum ordinatur; ideoque in Catholica utrumque non licet iterari. Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam præpositi, pro bono pacis correcto schismatis errore suscepti sunt, et si visum est opus esse ut eadem officia gererent quæ gerebant, non sunt rursus ordinati; sed sicut Baptismus in eis, ita Ordinatio mansit integra: quia in præcisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est; non in Sacramentis, quæ ubicumque sunt, ipsa sunt⁵. Et cum expedire hoc judicatur Ecclesiæ, ut præpositi

¹ Sic Mss. At editi, *magnum nomen Domini esse cum eis qui eum metuunt.*

² Lov., *invocet nomen Domini.* Mox eadem editio cum Am., *Similiter enim.* Emendantur ex manuscriptis.

³ Vaticani codices, *precatio.*

⁴ In Gallicanis Mss., *de ore.*

⁵ Sic Mss. At editi, *disciplinæ fugit. Quem igitur fugit, cum tamen loquitur veritatem.*

¹ Omnes Mss., *ut ei aliquando.*

² In excusis, *in unitate fidei.* Abest, *fidei,* a manuscriptis.

³ Mss. magno consensu ferunt, *qui non convictus est a vobis.*

⁴ Juxta Er. Lugd. Ven. Lov., *jus dandi amittere possit.* M.

⁵ In editis, *ipsa vera sunt.* Abest, *vera,* a manuscriptis.

eorum venientes ad catholicam societatem honores suos ibi non administrent; non eis tamen ipsa Ordinationis sacramenta detrahuntur, sed manent super eos. Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne non homini, sed ipsi Sacramento fiat injuria. Et si quando ignoranter fit, nec animose defenditur factum, sed pie corrigitur cognitum, venia facilis impetratur. Deus enim noster non est dissensionis Deus, sed pacis (I Cor. xiv, 33): nec Ecclesiae ejus Sacramenta in eis qui ab Ecclesia recesserunt, sed ipsi qui recesserunt inimici ejus sunt. Sicut autem habent in Baptismo quod per eos dari possit, sic in Ordinatione jus dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quamdiu charitatem non habent unitatis. Sed tamen aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Quidquid non habetur, dandum est cum opus est dari: quod vero perniciose habetur, per correctionem depulsa perniciem agendum est ut salubriter habeatur.

29. Quanquam etsi laicus aliquis pereunti dederit necessitate compulsus¹, quod cum ipse acciperet, quomodo dandum esset addidit², nescio an pie quisquam dixerit esse repetendum. Nulla enim cogente necessitate si fiat, alieni muneris usurpatio est: si autem necessitas urgeat, aut nullum, aut veniale delictum est. Sed et si nulla necessitate usurpetur, et a quolibet cuilibet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis recte dici possit illicite datum. Illicitam autem usurpationem³ corrigit reminiscens et poenitentis affectus. Quod si non correxerit, manebit ad poenam usurpatoris quod datum est, vel ejus qui illicite dedit, vel ejus qui illicite accepit: non tamen pro non dato habebitur; neque ullo modo per devotum militem; quod a privatis usurpatum est, signum regale violabitur. Si enim aliqui furtim et extra ordinem, in monetis publicis aurum, vel argentum, vel aes percutiendo signaverint⁴; cum fuerit deprehensum, nonne illis punitis, aut indulgentia liberatis, cognitum regale signum thesauris regalibus congeretur⁵? Aut si quisquam, sive desertor, sive qui nunquam omnino militavit, nota militari privatum aliquem signet; nonne ubi fuerit deprehensus, ille signatus pro desertore punitur, et eo gravius quo probari potuerit nunquam omnino militasse, simul secum punito, si eum prodiderit, audacissimo signatore? Aut si forte illum militiae characterem in corpore suo, non militans pavidus exhoruerit, et ad clementiam Imperatoris confugerit, ac prece fusa⁶ et impetrata jam venia militare jam coeperit; numquid homine liberato atque correcto character ille repetitur, ac non potius agnitus approbatur!

¹ Am. et Vatic. Mss., aliqua pereuntis necessitate compulsus dederit.

² Editi, dandum esse addidit; omisso quomodo, quod huc ex Vaticanis codicibus revocavimus. In aliis Mss. est, quod dandum esset addidit.

³ Am. et Mss.: illicitam ergo usurpationem corrigit.

⁴ Sic Gallicani codices. At editi, et extraordinarie, non in monetis publicis aurum vel argentum, sed aes percutiendo signaverint.

⁵ Lov., cogetur inferri. Verbum, inferri, abest ab aliis libris: et pro, cogetur; in Vaticanis Mss., congeretur.

⁶ Gallicani Mss., ac pace facta.

An forte minus haerent Sacramenta christiana, quam corporalis haec nota, cum videamus nec apostatas carere Baptismate, quibus utique per poenitentiam redeuntibus non restituitur, et ideo amitti non posse judicatur? An ducenda de militia similitudo non fuit, cum et Apostolus de agonisticis certaminibus clamet et aperte dicat: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cui se probavit* (II Tim. ii, 4).

30. Et haec quidem alia quaestio est, utrum et ab iis qui nunquam fuerunt christiani possit Baptismus dari (a): nec aliquid temere inde affirmandum est sine auctoritate tanti concilii quantum tantae rei sufficit. De iis vero qui ab Ecclesiae unitate¹ separati sunt, nulla jam quaestio est, quin et habeant et dare possint, et quin perniciose habeant pernicioseque tradant extra vinculum pacis. Hoc enim jam in ipsa totius orbis unitate discussum, consideratum, perfectum, atque firmatum est (b). Sed si nos male facimus, ipsi explicent quomodo Sacramentum baptizati non possit amitti, et Sacramentum ordinati possit amitti: quoniam dicunt, *Recedens ab Ecclesia Baptismum quidem non amittit, jus dandi tamen amittit*. Si enim utrumque Sacramentum est, quod nemo dubitat; cur illud non amittitur, et illud amittitur? Neutri Sacramento injuria facienda est. Si sancta malos fugiunt, utrumque fugiat: si sancta in malis inviolabiliter manent, utrumque maneat. Si dixerint, Baptismus in sola vera Ecclesia recte datur: respondetur eis, Baptismus in sola vera Ecclesia recte habetur. Cur non potest dari ubi non recte datur, cum possit haberi ubi non recte habetur? An quia non habere aliud est, aliud non recte habere? Sic et non dare aliud est, aliud non recte dare? Sicut non recte habet qui ab unitate discedit, sed tamen habet, et ideo redeunti non redditur: sic etiam non recte dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat; et ideo quod ab eo accepit, venienti ad unitatem non iteratur. Illi autem quod non recte datur, datum non esse contendunt. Quod si alius quod non recte habetur, haberi non posse contendat, nonne utrique reclamamus², et dicimus habere quidem, sed non recte habere eum qui ab unitate discesserit? Si ergo volunt, ut audiat ille quod pariter reclamamus, ipsi nos audiant reclamantes, dare quidem, sed non recte dare eum qui ab unitate discessit. Quapropter, sicut redeunti non redditur quod foris habebat; sic venienti non repetendum est quod etiam foris acceperat. Unde consequenter intelligitur perversitatem hominum esse corrigendam, sanctitatem autem Sacramentorum in nullo perverso esse violandam. Constat enim eam in perversis et sceleratis hominibus, sive in eis qui intus sunt, sive in eis qui foris sunt, impolutam atque inviolabilem permanere: et quia dicun-

¹ Vaticani Mss., ab Ecclesiae catholicae unitate.

² Editi: Quod si aliquid quod non recte habetur, haberi non posse contendat, nos utrinque reclamamus. Emendantur a manuscriptis.

(-) Vide lib. 7 de Bapt. contra Donat. cap. 53.

(-) Id. lib. 1 cap. 7, et lib. 2, capp. 4, 9.

tur ea mali polluere, quantum in ipsis est dicuntur, cum illa impolluta permaneant; sed in bonis permanent ad præmium, in malis permanent ad iudicium. Nam et de Spiritu¹ qui nullo modo potest extinguere, dictum est tamen, *Spiritum nolite extinguere* (I Thess. v, 19); id est, quantum in vobis est, nolite sic agere, tanquam conemini Spiritum extinguere, aut tanquam Spiritum extinctum deputetis: et nomen Dei nullo modo pollui potest, et tamen dictum est, *Filius et pater intrabant ad unam puellam, ut polluerent nomen Dei sui* (Amos. ii, 7).

31. Nec ullo modo isti expedire se possunt, cum eis proponitur cur sanctitas Sacramenti et haberi et dari possit ab eo quem intus sceleratum jam Deus damnavit, et tunc incipiat ab eo dari non posse, cum ab hominibus damnatus fuerit, cum tamen nec tunc eam possit amittere². Postremo cur Felicianus, quem cum Maximiano trecenti decem damnaverunt, et diu foris in sacrilegio, sicut ipsi in concilio suo (a) pronuntiaverunt, schismatis fuit³, non solum ipsum Baptismum, sed etiam jus dandi non amisit? In honore quippe suo, sicut exierat, ita receptus est, cum his omnibus quos ipse foris positus baptizavit, nullo eorum rebaptizato: quia si aliquem eorum quos foris baptizaverat, rebaptizandum esse censerent, judicarent eum amisisse jus dandi cum foris esset, et propterea consequens erat ut ipsum quoque iterum ordinarent, si illos iterum baptizarent. Sed cum ad pacem Christi revocantur, calumniatores sunt: cum paci Donati consulunt, dissimulatores sunt. Quid est hoc aliud, quam quod eorum Tichonius⁴ de illis ait, *Quod volumus sanctum est?*

CAPUT XIV. — 32. Ut quid ergo Parmenianus inani jactantia exultat, et dicit: « Nunquam divinæ legis censura patietur ut vivificare quemquam mortuus possit, curare vulneratus, illuminare cæcus, vestire nudus, et mundare pollutus? » Dominus enim suscitatur mortuos, Dominus curat vulneratos; Dominus illuminat cæcos; Dominus vestit nudos, Dominus mundat pollutos. Quid sibi arrogat quæ hominis non sunt? Itane vivi sunt apud eos qui non peccant, ut etiam vivificare posse dicantur; cum incrementum dare non possint? *Ego, inquit Apostolus, plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus* (I Cor. iii, 6, 7). Quando dat vitam mortuo, qui incrementum dare non potest vivo? *Sicut enim Pater suscitatur mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat* (Joan. v, 21). Itane apud illos sani sunt, ut possint etiam curare non sanos⁵? Quid aliud isti, quam se benedicendos

pro Domino opponunt? Sed ab eis nullo modo seducuntur, qui non in homine, sed in Deo sperantes cantant: *Benedic, anima mea, Dominum, et noli oblivisci omnes retributiones ejus; qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos*¹ (*Psal. cii, 2, 3*). Si omnes languores ipse sanat, nullum relinquit quem Parmenianus sanare se dicat. Tantane apud illos lumina sunt, ut illuminare etiam possint? Quod nec illi, quo in natis mulierum major surrexit nemo, Joanni Baptistæ Joannes evangelista concedit; de quo ait, *Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lumen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Si omnem hominem illud lumen illuminat, nullum relinquit quem Parmenianus illuminare se dicat. Quia etsi sancti homines, secundum quemdam modum dicuntur luminaria; alia tamen sunt lumina illuminata, aliud lumen illuminans, quod illud est de quo idem Joannes Baptista dicit, *Nos omnes de plenitudine ejus accepimus* (Joan. i, 8, 9, 16). Nudos autem quis vestit, nisi qui dicit, *Proferte illi stolam primam* (Luc. xv, 22): et qui corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem (I Cor. xv, 53)? Et hoc quisquam² divino indumento aliquem vestire dicitur, cui magnum est si vestiri ipse mereatur? Jam porro emundare pollutum se audeat dicere, si prius audeat se dicere non esse pollutum. Mundati enim sumus per gratiam Dei; sed nec tunc quidem mundabimus aliquem, cum fuerit perfecta nostra mundatio: quanto minus modo, cum corpus quod corrumpitur aggravat animam (*Sap. ix, 15*)? Quis enim castum gloriatur se habere cor? aut quis gloriatur mundum se esse a peccato (*Prov. xx, 9, sec. LXX*)? Mundare quippe atque sanare, in spiritualibus rebus tantumdem valet. Sicut autem spe salvi facti sumus, ita spe mundati sumus in perfecta salute et in perfecta munditia (a). Quomodo ergo sanare et mundare jam possumus; qui nec tunc poterimus, cum omni modo salvi et mundi fuerimus? « Sed Deus », inquit, « hoc per hominem facit. » Facit sane, sed fecit et per Judam, quem ad Evangelium prædicandum cum cæteris misit (*Matth. x, 1-8*): fecit et per Pharisæos in eis qui bona quæ per eos audiebant ipsi faciebant, cum illi non facerent quæ dicebant. Postremo, cur iniqui et scelerati eorum, sive cum latent, sive cum pro pace Donati³ tolerantur, vivificant, curant, illuminant, mundant? An ipsi non sunt mortui, vulnerati, cæci, polluti? An ideo non apud eos cæci cæcos ducentes simul in foveam cadunt (*Id. xv, 14*), quia non ipsos, sed Deum quem prædicant, illi audiendo et obtemperando sectantur? Ita sane, sed tunc prædicant Deum, si cum Christo colligunt: quicumque vero cum illo non colligunt, spar-

¹ Vaticani Mss., *Spiritu sancto*.

² Editi, *nec tunc ea possit amittere*. Concinnius Mss., *eam*, scilicet sanctitatem sacramenti.

³ Editi, *qui et diu foris in sacrilegio.... schismaticus fuit*. At Mss., prætereunt, *qui*: et loco, *schismaticus*, habent, *schismatis*.

⁴ In editis, *magister Tichonius*. Abest, *magister*, a manuscriptis.

⁵ Sola editio Lov., *ut possint apud illos curare non sanos*; omisso, *etiam*.

(a) Bagaitano.

¹ Sic Mss. At editi, *infirmittates tuas*: et infra, *sanare debeat*: pro, *sanare se dicat*.

² Vaticani et e Gallicanis nonnulli Mss., *Et homo quisquam*.

³ Am. et Mss., *pro Donati parte*.

(a) Forte, *imperfecta salute et imperfecta munditia*. Vid. Morel, *Element. Critic.*, pagg. 146, 147. M.

gunt (*Matth. XII, 50*); Donatum prædicando, non Deum, cæci cæcos sequendo simul in foveam cadunt. Sed de quæstione Baptismi latius aliquid Domino adjuvante tractabimus (*Lib. 1 de Baptismo contra Donatistas, cap. 1*), cum de omnibus testimoniis sanctarum Scripturarum, quæ nobis obijcienda credidit, Parmeniano responderimus¹. Qui vere ipse adæquat proximos sibi eversione iniquitatis, qui eis tam malum propinavit errorem, ut non pro pace, sed pro divisione et disscissione non solum loquatur ipse, sed etiam divinos Libros loqui persuadeat.

CAPUT XV. — 55. Sed inter multa miror hominem, cum ageret non posse haberi Baptismum nisi acceptum, nec posse accipi sine dante, interposuisse ex Evangelio testimonium: *Non potest, inquit, accipere homo quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo*. Posset enim aliquis eorum verborum inscius, cum cœpisset iste dicere, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi; antequam dixisset, de cælo*, putare illum dicturum a Donato fuisse, aut a Parmeniano, aut ab aliquo de parte Donati, aut omnino ab ipsa parte Donati. Agnosco Evangelium, et illic scriptum esse recenseo, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi de cælo*. Sed numquid Donatus est cælum? numquid Parmenianus est cælum? numquid pars ipsa Donati? Illa vero non est cælum, non est in cælo. Qui enim ait, *Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit illi datum de cælo*, nunquam diceret², Nisi datum fuerit illi de sole, aut de luna, aut de stellis, quæ tamen in cælo sunt: quanto minus diceret, Nisi datum fuerit illi de parte Donati, quæ non solum non est cælum, nec est in cælo, sed nec in regno vult esse cælorum. Nec illud procul dubio diceret, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit illi de Ecclesia: ipsa enim Ecclesia de cælo accipit*. Si autem diceret, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei ab homine justo; irruerent quidem isti frontosi, et se justos esse proclamarent, ut ab eis acciperet qui vellet accipere: nec nos quæstionem faceremus, utrum justus essent an non; sed inter eos esse vel latentes injustos facile ostenderemus ex quibusdam proditis et exclusis; et tamen eos non improbaremus³, nec diceremus non datum, vel non acceptum, quod datum et acceptum esset a talibus*. Sed et hoc falso diceretur, *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei ab homine justo*. Ipse enim justus a quo alter accipit, quæro a quo acceperit. Si et ipse a justo homine, et de illo ita quæro, donec ab ipso capite ordinis humani ad aliquem perveniam, qui non ab homine acceperit; atque ita falsum esse doceam, quod non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei ab homine datum.

34. Quid autem agunt isti nescientes per evangeli-

cum testimonium¹, nisi ut homines admoneantur² ut aliquando evigilent, atque advertant vere non homines esse attendendos, cum sanctum aliquid homo accipere desiderat, sed illum solum qui de cælo dat homini; quia *non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo*? Quod si dixerint, De cælo quidem accipit, non de homine, sed tamen per hominem; quæro per qualem. Si per justum tantum; non habent illi qui apud eos ipsos per latentes iniquissimos acceperunt: si et per injustum; quæ causa ergo est ut aliquem rebaptizent? Si per injustum non nisi latentem; non habent, quos baptizavit manifestus satellites Gildonis Optatus: si et per injustum etiam manifestum, qui tamen nondum damnatus et ab Ecclesiæ communionem projectus sit; non habent illi quos Felicianus Mustitanus, cum ab eorum communionem foris esset, in Maximiani schismate baptizavit, quos tamen nunc cum illo regressos nemo rebaptizat. Postremo si homo, quamvis de cælo, non tamen nisi per hominem potest accipere quidquam; quæro ipse Joannes Baptista, qui hoc ait, per quem hominem acceperat, quod utique de cælo acceperat? Et non invenitur³: atque ita a se testimoniis prolatis mala causa convincitur. Quia etsi dicat Filius accepisse se a Patre, et Spiritum sanctum de suo accipere, non quasi gradatim, sed sicut ipse exposuit dicens, *Quia omnia quæ habet Pater, mea sunt, ideo dixi, De meo accipiet* (*Joan. XVI, 15*): posse tamen hominem non interposito homine divinitus aliquid accipere, exemplo suo Joannes ipse testatur, et tot sancti antequam Dei Filius homo fieret, et posteaquam resurrexit et ascendit in cælum, centum viginti homines simul congregati erant, quos nullo homine in terra manum imponente, de cælo veniens Spiritus sanctus implevit (*Act. I, 15, et II, 1-4*): et constituto jam ordine Ecclesiæ, Centurionem Cornelium ante ipsum Baptismum, ante impositionem manus, cum eis qui secum erant eodem Spiritu sancto repletum, Petrus ipse miratus est (*Id., X, 44*). Nemo ergo accipit sine dante: sed quod pertinet ad Baptismi sanctitatem, adest Deus qui det, et homo qui accipiat, sive per se ipsum donante Deo, sive per angelum; sive per hominem sanctum, sicut per Petrum, sicut per Joannem; sive per hominem iniquum, sicut per tam multos vel latentes vel manifestos, quos ante tempus de messe colligere servi patrisfamilias prohibentur, et quos velut paleam frumenta dominica usque ad tempus ventilationis corde interim separati non temeritate corporaliter deserunt, sed pietate spiritualiter ferunt.

CAPUT XVI. — 55. Qui, inquit, male credidit, consequi non potest Baptismi sacramentum; quia scriptum est, « *Perversum non potes adornare* » (*Eccle. I,*

¹ Editi, *nescientes evangelicum testimonium*; omisso, *per*, quod ex manuscriptis resituumus.

² Editi, *nisi ut homines commoneantur simul ut aliquando*, etc.

³ In editis post, *et non invenitur*, proxime sequebantur verba: *Posse tamen hominem non interposito homine divinitus aliquid accipere: ac deinde, atque ita a se testimoniis prolatis*, etc. Locum redintegramus ex Vaticanis Mss.

¹ Mss., *respondebimus*. Vaticani autem sic proseguuntur: *quem vere ipse adæquat proxima sibi eversione*, etc.

² Juxta Fr. Lugd. Ven., *numquid diceret*. M.

³ Gallicani quidam Mss., *nec tamen eos uti probaremus*.

15, sec. LXX): Quid si ergo apud eos quispiam baptizatus fuerit, qui putaverat, verbi gratia, Christum ex eo esse coepisse, ex quo secundum carnem de virgine Maria natus est; postea veritatis sermone comonitus, cum comperisset ipsum esse de quo Joannes ait, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*; de quo consequenter ait, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i, 1, 14): fateretur eis suum pristinum errorem, atque in eo se fuisse cum baptizaretur sollicitus indicaret, juberent eum denuo baptizari? Nunquam utique facerent: sed hominis imperitam simplicitatem carnali opinione prius depravatam¹, veritatis ratione correctam gratularentur: aut si etiam talis perversitas pertinaciter ei defendenda videretur, et diu reluctatus neque correctus, etiam de Ecclesia pelleretur, et postea cognita veritate remearet, poenitentia utique curandum esse censerent, non iteratione Baptismatis vulnerandum; quamvis hoc in corde se habuisse fateretur etiam illo tempore quo apud ipsos fuerat baptizatus. *Perversum ergo non potes adornare*, quia non ei ad ornamentum valeret Sacramentum quod acceperat, si in fide perversa persisteret, sed potius ad supplicium: cum tamen ipsum Sacramentum per se, etiam in perverso quem non ornabat, sed judicabat, integrum permaneret; et ideo nullo modo esset illius Sacramenti violanda sanctitas, etiam cum esset illius hominis corrigenda perversitas.

CAPUT XVII. — 36. Audet etiam Parmenianus nobis exempla divina proponere, quibus se arbitratur ostendere, quærendum esse hominem sanctum, a quo accipi debeat Sacramentum. *Ipsè, inquit, Dei Filius, ipse Dominus Jesus Christus, a quo principium spiritualis Baptismi exortum est, cum secundum voluntatem Patris baptizandus esset, utrumne ad Pharisæos perfidos atque profanos, an ad sanctissimum Joannem venisse monstratur?* At si hoc exemplo invitamur ad accipiendum Baptismum, inferiorem nobis a quo baptizemur debemus inquirere; quandoquidem Dominus ab eo baptizatus est, qui se ab ipso Domino baptizari debere prædixerat, et qui se indignum corrigiam calceamenti ejus solvere testabatur (Matth. iii, 14, 11). Quinimo, ut intermittam inquirere diligentius cur ipse Salvator noster baptizari voluerit, quia certe aliqua causa voluit; propterea fortasse, cum se ipse posset tingere, qui etiam suum baptizatorem poterat baptizare, voluit Dominus a servo, et ille per quem facta sunt omnia ab illo qui factus est inter omnia, baptizari, ut et doceret humilitatem, et ostenderet non interesse quis a quo baptizetur, dum eo Baptismo quo baptizandus est baptizetur. Nec a Pharisæis dedignaretur ille baptizari, si haberent hujusmodi baptismum, quo ille certi sacramenti gratia voluit baptizari. Nam et cum circumcidendus esset, numquid Joannes quæsitus est? Hoc enim a Judæis fieri jam solebat. Et cum pro illo esset offeren-

dum legale sacrificium, numquid devitatum est illud templum, quod ab eo vocatur spelunca latronum (Matth. xxi, 13)? Quo certe et boni intrabant et mali: nec bonis oberant mali; quoniam Dominus qui ait, *Sancti estote, quia ego sanctus sum* (Levit. xi, 45); ita inviolabiliter facit sanctos suos versari inter malos, ut custodiant¹ eam quam accipiunt sanctitatem, quemadmodum ipse Dominus Jesus nulla contagione malignitatis in Judæorum gente pollutus est, neque cum illa prima sacramenta secundum perfectam humilitatis viam factus sub lege suscepit; neque cum postea discipulis electis cum suo traditore usque ad extremum osculum vixit. Ejus enim exemplo, non solum non facientis mala, sed etiam non consentientis² ulli malitiæ, inter paleam frumenta secura sunt, quia neque talia faciunt, neque consentiunt facientibus; etiam si in eadem segete usque ad messem, in eadem area usque ad ventilationem, intra eadem retia usque ad separationem quæ in littore futura est, boni tolerant malos (Matth. iii, 12, et xiii, 37-45, 47-50). Sed isti sunt vere cæci duces cæcorum, qui et in numero suorum tam multos malos vident, et viam pacis non vident; et ut se non ad sustinendum invicem propter unitatis vinculum, sed ad dividendum ab invicem propter schismatis sacrilegium sequantur homines, persuadent.

CAPUT XVIII. — 37. At enim dictum est per prophetam regi Josaphat: *O rex Josaphat, si peccatorem tu adjuvas, aut eum quem Dominus odit tu diligis, propterea fuit super te ira Domini.* Quis enim nostrum dicit peccatorem adjuvandum, ad hoc utique in quo peccare vult; sicut ipse Achab quem adjuvabat³ Josaphat, eundo cum illo in prælium; cum ille Michææ prophetæ veracia verba contemneret? Et tamen nec sic obfuit innocentiae regis Josaphat pessimum meritum regis Achab: quia illum Dominus ad se exclamantem a periculo bellico liberavit, illum autem sacrilegum contemptorem in manus hostium venire permisit (III Reg. xxii). Et si quid Josaphat periculi expertus est, quod ei Propheta indicat ab ira Dei fuisse, non alieno meruerat peccato, sed suo; quia sicut ei dictum est, peccantem adjuvabat: sed apud Deum cætera ejus bona facta prævaluerunt. Sic enim dicitur ei: *Peccatorem adjuvisti, et ei contra Dominum amicus es, et in hoc super te ira a facie Domini.* *Sermones Dei boni in universis sunt tecum, quoniam abstulisti lucos de terra, et parasti cor tuum ad requirendum Deum* (II Paral. xix, 2, 5). Qui autem versatur in Ecclesia Dei, ubi sunt et illi qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi, qui per invidiam et contentionem Christum annuntiant, non caste; et dicit⁴, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo* (Philipp. ii, 21, et i, 15-18): impollutus inter eos atque integer permanet, quia non eis ad sua quæranda con-

¹ Sic Vaticani Mss. At editi, *si custodiunt.*

² Editi, *non facientes mala, sed etiam non consentientes.* Emendantur ex Mss.

³ Sic Mss. Editi vero, *quando adjuvit.*

⁴ Unus Divionensis codex, *ut ait Apostolus, sive per, etc.*

¹ In Mss., *pravam.*

sentit, cum hoc culpet atque reprehendat; nec eos ad peccandum, sed ad hoc adjuvat, unde Christus latius prædicetur, et ab his qui audiunt et faciunt per eos qui quod dicunt non faciunt, Christo credatur, in Christo speretur, Christus diligatur. Talibus enim præcipit idem apostolus dicens: *Nolite conjungi cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Quæ communicatio est luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei cum infidei? Qui autem consensus templo Dei cum simulacris? Vos enim templum Dei vivi¹ estis. Dicit enim: Quia inhabitabo in eis, et inambulabo; et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis; et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens (II Cor. vi, 14-18). Quæ verba isti carnaliter sentientes, per tot divisiones se ipsos minutatim in ipsa una Africa concidunt. Non enim intelligunt neminem conjungi cum infidelibus, nisi qui facit peccata Paganorum², vel talia facientibus favet; nec quemquam fieri participem iniquitatis, nisi qui iniqua vel agit vel approbat. Quis autem communicat tenebris, nisi qui per tenebras consensionis suæ dimisso Christo sequitur Belial? Quis ponit cum infidelibus partem suam, nisi qui ejus infidelitatis sit participes? Ita enim templum Dei esse desinit, nec se aliter simulacris adjungit. Qui autem sunt templum Dei vivi, et in medio nationis tortuosæ ac perversæ apparent sicut luminaria in mundo verbum vitæ habentes (*Philipp. ii, 15*), nihil eos quod pro unitate tolerant inficit; nec angustantur, quia in illis habitat et deambulat Deus: et exeunt de medio malorum, atque separantur interim corde; ne forte cum id facere per seditionem schismatis volunt, prius a bonis spiritualiter, quam a malis corporaliter separantur.*

CAPUT XIX. — 38. Quod ergo scriptum est Deum dixisse, *Eos qui me clarificant, clarificabo; et qui me spernit, spernetur* (I Reg. ii, 30); ipsi maxime nolunt intueri. Quomodo enim clarificant Deum, qui dicunt per orbem terrarum impleri non posse ejus promissa, quæ promisit patribus nostris, Abraham, Isaac, et Jacob; quæ per Prophetas tanto ante prænuntians, exhibuit per Unicum suum, qui factus est ei ex semine David secundum carnem (*Rom. i, 2, 5*), ut in illo, id est, in semine Abraham benedicerentur omnes gentes: qui dicunt ipsum Dei Filium frustra dixisse, *Sinite utraq̄e crescere usque ad messem* (*Matth. xiii, 30*): quasi falsus fuerit, aut ipse sefellerit, cum sola zizania per mundum creverint; frumenta vero præter partem Donati, in toto terrarum orbe defecerint? quomodo ista sentientes glorificant Deum, cum scriptum sit, *In latitudine gentis gloria regis; in diminutione autem populi contritio principis* (*Prov. xiv, 28*)? Aut quomodo non spernunt Deum, qui Baptismum

ejus in eis quorum causam non audierunt, et de quibus nullo modo judicare potuerunt, incredibili temeritate impietatis exsufflant, et sibi audent arrogare quod Dei est; a se damnatos in honoribus integris pro Donati pace recipiunt, et a se inauditos contra pacem Domini detestantur; Baptisma in illis terrarum partibus per Apostolos traditum periisse contendunt, et per Felicianum apud Maximianistas traditum non periisse concedunt¹? Jamvero quomodo Catholici non clarificant Deum, qui promissa ejus nullis hominum sceleribus, quominus implerentur, impediri posse confidunt; qui sacramenta ejus ita debita veneratione prosequuntur, ut ea si etiam ab indignis tractata fuerint; illis sua perversitate damnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrent?

CAPUT XX. — 39. « Iterum, » inquit, « scriptum est: *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim fiunt ab ipsis latenter, turpe est et dicere* » (*Ephes. v, 11, 12*). Jam ipsa verba quemadmodum intelligenda sint diximus, quia non communicare est non consentire: quod propter Ecclesiæ disciplinam parum est, nisi etiam redarguantur, ut corrigi possint. Sed hæc salva pace facienda sunt, et quantum admittit officium conservandæ unitatis, ne simul eradicetur et triticum.

CAPUT XXI. — 40. « Iterum ad Timotheum idem apostolus, *Ne, inquit, communicaveris peccatis alienis; te ipsum castum custodi* » (*I Tim. v, 22*). Docuit ex consequenti, quemadmodum quod prius dixit, intelligendum sit. Qui enim se ipsum castum servat, non communicat peccatis alienis. Si enim communicat, consentit: si consentit, corrumpitur: si corrumpitur, castum se non servat. Sed sane tandem aliquando evigilavit Parmenianus, et attendit quid diceret Tichonius, sed frustra: statim quippe amore sententiæ suæ contra veritatem oculos clausit. Ait enim: « Numquid, frater charissime, non polluunt alios aliena peccata, et hoc est facinorosis non communicare, licet cum ipsis convenias, eorum facta non facere? » Et tamen non totum dixit. Parum est enim eorum facta non facere, nisi displiceant: parum est ut displiceant, nisi redarguantur. Aliud enim est non facere, aliud non communicare, id est, non consentire facientibus, aliud etiam redarguere. Cur ergo ubi videre cœperat, statim se avertit, et usque in finem noluit pervenire, et vix trientem de toto posuit? An sicut de populo fecerunt, et sententiam veritatis præcidendam putavit? Nos dicimus, quod qui non facit malum, nec facienti consentit, et facientem arguit, firmus atque integer inter iniquos tanquam frumentum inter paleas conversatur. Ille autem tantummodo ait, « eorum facta non facere. » Et tertiam tamen de tota sententia particulam quemadmodum refellat videamus.

41. « Quod contra legem esse divinam, » inquit, « nullus qui legem veneratur, ignorat. » Adhuc ista verba communiter dici possunt. Potest enim et alius

¹ In Mss. hic et infra, *templa Dei vivi*.

² Editi, *peccatum Paganorum*. At Vaticani Mss., *peccata Paganorum*.

¹ Editi, *contendunt*. Melius Mss., *concedunt*.

dicere, Quod secundum legem esse divinam, nullus qui legem veneratur, ignorat. Sed opus est probare, non dicere. Attendamus ergo quemadmodum probet. « Quid enim prodest, » inquit, « innocentiam custodisse, si cum reis mixtus est et obnoxiiis? » Sane si ita est, innocentiam custodisse non prodest¹, sed innocentia custodita non est. Mixtus enim reis et obnoxiiis, nisi per conscientiae maculatam consensionem, nullus recte dici potest. Qui vero implet quod scriptum est, *Iusto nihil placet iniquum* (Prov. XII, 21, sec. LXX); ubilibet eum versari quælibet necessitas cogat, misceri iniquitatibus non potest. « Vel quomodo, » inquit, « incorruptus poteris permanere, si corruptis sociaris? » Ita plane, si sociatur, id est, si mali aliquid cum eis committit, aut committentibus favet: si autem neutrum facit, nullomodo sociatur. Porro si addat tertium, ut non sit in vindicando piger, sed vel corripiat justus in misericordia et arguat, vel etiam, si eam personam gerit, et ratio conservandæ pacis admittit, coram omnibus peccantes arguat, ut cæteri timeant; removeat etiam vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipsa communione Sacramentorum, et hæc omnia cum dilectione corrigendi, non cum odio persequendi (a); plenissimum officium, non solum castissimæ innocentiae, sed etiam diligentissimæ severitatis² implevit. Ubi autem cætera impediuntur, illa duo semper retenta incorruptum castumque custodiunt, ut nec faciat malum, nec approbet factum.

CAPUT XXII. — 42. Sed tamen videamus unde iste doceat quod affirmat: « Cum scriptum sit, » inquit, « Modicum fermentum totam massam corrumpit » (I Cor. v, 6). Dixit hoc Parmenianus, atque abiit: nec ei nunc ostendi potest, in parte Donati, non solum modicum fermenti, sed multum veneni ex illis ovis aspidum rûptis, et prævalidis jam serpentibus pro Primiano damnatis, et ad Primianum iterum revocatis³. Sed correcti sunt, inquit. Deo gratias. Si verum est, non invideo, atque utinam id perfecte fiat. Si enim a Maximianistis redire ad partem Donati,

¹ Forte, non innocentiam custodisse non prodest.

² Plures Mss., *severitas*: supple, *innocentiæ diligentissimæ*.

³ Am. Er. et aliquot Mss., *et ad Primianum tertium revocatis*.

(a) Supple, *faciat*.

nonnullus correctionis est gradus⁴; quanto verior perfectiorque correctio est, ab ipsa parte Donati ad unitatem catholicam remeare? Et Tichonius quidem multa dixit, quæ illis temporibus, et sicut interior noverat, quam non modico, sed multo fermento, totam suam massam nollent fateri corruptam, qui totum orbem terrarum peccatis Afrorum fermentatum esse criminarentur. Sed ego istos miror, si adhuc eis placet hæc apostolica verba⁵ sic intelligere, ita eos Optatum Gildonianum velle defendere, ut nec modicum fermenti eum fuisse concedant⁶. Quod si vel hoc concedunt, quam magnam putant esse massam suam, ut non potuerit tota corrumpi? aut si in eis solis tota corrupta est, quibus placet Optatus; experti discant intelligere quod legunt, quia inest tota massa ad quos pertinet quod dicitur totum, sive bonum, sive malum: ad eos pertinet qui consentiunt; ad eos autem qui non consentiunt, omnino non pertinet: et ideo disciplina ecclesiastica⁴ corrigendum est, ne ad multos persuadendo perveniat; quod ubi fieri permittit ratio pacis, et non sit, ipsa negligentia culpam trahit, et in periculo consentiendi est per desidiam corrigendi.

CAPUT XXIII. — 43. Ex qua regula et illud intelligendum est⁵, quod consequenter opponit, dicens esse scriptum: *Sit vobis legitimum æternum in progenies vestras, dividere in medio sanctorum et irreligiosorum, et in medio mundorum et immundorum* (Levit. x, 9, 10). Tanto enim quisque melius hoc facit, quanto magis in Ecclesia proficit. Cum enim crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Et quamvis inter utrumque jam servi patrisfamilias cognitione dividerent atque distinguerent; jubentur tamen ea sinere crescere, et hoc *usque ad messem* (Matth. xiii, 26-30). Sed hæc hactenus: ea enim quæ restant, aliquanto diligentius ab alio exordio consideranda atque tractanda sunt.

⁴ Editi, *est modus*. Nostri autem Gallicani Mss. simul cum Vaticanis habent, *est gradus*. Hanc lectionem in margine Amerbachianæ editionis annotatam, eligendam ducebat Henricus Gravius, si modo exstaret in manuscriptis.

⁵ Mss., *hæc Epistolæ verba*.

⁶ Sic Mss. At editi, *contendant*.

⁴ Editi, *et ideo in disciplina ecclesiastica*. Abest, *in*, a manuscriptis.

⁵ Editi, *intuendum est*: mendose.

LIBER TERTIUS.

Reliqua tractantur loca Scripturæ quæ Parmenianus objectabat.

CAPUT PRIMUM. — 1. Cum omnis pia ratio et modus ecclesiasticæ disciplinæ unitatem spiritus in vinculo pacis maxime debet intueri, quod Apostolus sufferendo invicem præcipit custodire (Ephes. iv, 3, 2), et quo non custodito medicina vindictæ¹ non tantum superflua, sed etiam perniciosa, et propterea jam nec medicina esse convincitur: illi filii mali, qui non odio iniquitatum alienarum, sed studio contentionum

¹ Sic Mss. At editi, *medicinæ vindicta*.

suarum infirmas plebes jactantia sui nominis irretitas, vel totas trahere, vel certe dividere affectant, superbia tumidi, pervicacia vesani, calumniis insidiosi, seditionibus turbulenti; ne luce veritatis carere ostendantur, umbram rigidæ severitatis obtendunt, et quæ in Scripturis sanctis salva dilectionis sinceritate et custodita pacis unitate, ad corrigenda fraternæ vitia mordaciori¹ curatione fieri præcepta sunt, ad sacri-

¹ Editi, *inmoderaciori*. Aptius Mss., *mordaciori*. Loquitur

legium schismatis et ad occasionem præcisionis usurpant, dicentes, « Ecce ait Apostolus, *Auferte malum ex vobis ipsis*. Quod malum utique si integris, inveniunt, « non obsesset, nec juberetur auferri. »

2. Interim videamus ne forte non frustra non dixerit Apostolus, *Auferte malos a congregatione vestra; sed, Auferte malum ex vobis ipsis*: quia cum quisque impeditur ab Ecclesiæ congregatione malos homines separare, si ex se ipso auferat malum, non eis corde miscetur (a); atque ita spiritualiter non solum conjungitur bonis, sed etiam separatur a malis. Sic enim in illo loco ad Timotheum cum dixisset, *Neque communicaveris peccatis alienis*: tanquam ille diceret, fieri posse ut aliquos malos ab Ecclesiæ congregatione separare non posset, et ideo tolerare cogeretur; tanquam consilium dans quemadmodum peccatis eorum non communicaret, *Te ipsum*, inquit, *castum custodi* (I Tim. v, 22). Nam malis malus misceri potest¹, bonus autem nullo modo, quamvis cum eis in una congregatione versetur. Ita et hic ad Corinthios cum dixisset, *Quo enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis?* ne forte turbarentur aliqua malorum numerositate, sic permixtis frumentis, ut sine illorum vexatione colligi separarique non possent; *Auferte*, inquit, *malum ex vobis ipsis* (I Cor. v, 12, 15): ut si forte non possent auferre malos a congregatione sua; auferendo malum ex se ipsis, id est, non cum eis peccando, nec eis ad peccandum consentiendo aut favendo, integerrimi inter eos et incorruptissimi versarentur. Quia per malum suum malis quisque consentit. Si autem a se ipso auferat malum, alieno malo non est unde consentiat. Quapropter quisquis etiam contempserit Ecclesiæ Dei disciplinam, ut malos cum quibus non peccat et quibus non favet, desistat monere, corrigere, arguere, et si talem gerit personam, et pax Ecclesiæ patitur, etiam a Sacramentorum participatione separare²; non alieno malo peccat, sed suo. Ipsa quippe in tanta re negligentia grave malum est: et ideo, sicut Apostolus monet, si auferat malum a se ipso, non solum auferet audaciam committendi, aut pestilentiam consentiendi; sed etiam pigritiam corrigendi, et negligentiam vindicandi, adhibita prudentia et obedientia in eo quod³ præcipit Dominus, ne frumenta lædantur (Matth. xiii, 29). Ea quippe intentione quisquis inter triticum zizania toleraverit, auferendo a se ipso malum, non eis communicat: et ea distinguit ac judicat interim ad diem; non enim novit quid cras futurum sit: et ideo dilectione servata, non sine spe correctionis vindicandum est, quidquid etiam cogit necessaria severitas

guppe de iis Scripturæ locis, quibus acriorem vitiorum correptionem præcipientibus abutebantur Donatistæ ad suadendam separationem a malis.

¹ Omnes Mss.: *Nec enim malis nisi malus misceri potest.*

² Sic Mss. Editi vero, *si etiam talem gerit personam, et pax Ecclesiæ patitur, ut etiam a Sacramentorum participatione quempiam possit separare, non alieno malo peccat, sed suo.*

³ Lov., *eo quod*; ommissa particula, *in*.

(a) II Retract., cap. 17.

vindicari¹. Quod ut satis appareat, totum ipsum Epistolæ apostolicæ locum diligentius tractemus:

3. *Quid vultis, inquit? In virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis?* Jam hic apparet eum loqui de vindicta, ad cujus significationem virgam nominavit. Numquid tamen et virga sine charitate est; quia ita contexuit, *In virga veniam ad vos, an in charitate?* Sed quod sequitur, *spiritu mansuetudinis*, admonet intelligi, quia et virga charitatem habet. Sed aliud est charitas severitatis, aliud charitas mansuetudinis. Una quidem charitas est, sed diversa in diversis operatur. *Omnino*, inquit, *auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec in Gentibus, ita ut uxorem patris sui quis habeat*. De tam immani facto videamus quemadmodum eos sævire præcipiat. *Et vos*, inquit, *inflati estis, et non potius luctum habuistis, ut tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit*. Quare luctum potius, et non iram, nisi quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra (I Cor. xii, 26)? et non luctum, quia tollebatur; sed luctum, inquit, *ut tolleretur*: id est, ut lugentium dolor ad Deum ascenderet, et ipse tolleretur hoc opus de medio eorum, sicut ipse sciret, ne forte illi per humanam imperitiam eradicarent et triticum. Cum ergo ad talem vindictam necessitas cogit, humilitas lugentium debet impetrare misericordiam, quam repellit superbia sævientium²: nec illius ipsius qui de medio fratrum tollitur debet negligi salus; sed ita agendum est, ut ei talis vindicta sit utilis; et agendum voto et precibus, si corrigi objurgationibus non potest. Ideoque sequitur et dicit: *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi quasi præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini* (Id. iv, 21-v, 5). Quid ergo agebat Apostolus, nisi ut per interitum carnis saluti spirituali consuleret, ut sive aliqua pœna vel morte corporeali, sicut Ananias et uxor ejus ante pedes apostoli Petri ceciderunt (Act. v, 5, 10); sive per pœnitentiam, quoniam satanæ traditus erat, interimeret in se sceleratam carnis concupiscentiam? Quia ipse item dicit, *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: inter quæ et, fornicationem commemorat* (Coloss. iii, 5). Et iterum: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis* (Rom. viii, 13). Non tamen ab eo fraternam separat charitatem, quem de fraterna congregatione³ præcipit separari. Hoc enim apertius ad Thessalonicenses dicit: *Si quis autem non obaudit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut erubescat: et non ut inimicum eum*

¹ Ita Mss. At editi, *quidquid corrigi vel vindicari necessaria severitas postulat.*

² Vox, *sævientium*, restituitur ex codicibus Vaticanis. In aliis quibusdam Mss. legitur, *superbiens animus*. Vide infra, cap. 2, n. 5, ubi rursum *humilitas lugentium contra superbiam sævientium*.

³ Am. Er. et Mss., *supernam separat charitatem, quem de superna congregatione.*

œstimetis, sed corripite ut fratrem. Audiant isti aliquando, et intelligant quemadmodum satagat charitas apostolica, ut sufferentes invicem studeamus conservare unitatem spiritus in vinculo pacis (*Ephes. iv, 2, 3*). Nam et hic cum dixisset, *Et non ut inimicum eum œstimetis, sed corripite ut fratrem*; tanquam ostendens cur hoc dixerit, continuo subjūxit, *Ipsa autem Deus pacis det vobis pacem semper in omni bono* (*II Thess. iii, 14-16*). Ita et de isto qui uxorem patris sui habuit, luctum potius indicit, et pacificam charitatem ubique commendat: sicut et de seipso ait, *Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus, et lugream multos ex his qui ante peccaverunt et non egerunt pœnitentiam super immunditia, et luxuria, et fornicatione quam gesserunt.* Et paulo post ait: *Prædixi, et prædico sicut præsens secundo, et nunc absens, his qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quia si venero iterum, non parcam* (*II Cor. xii, 21, et xiii, 2*): Ideo lugendo iudicabat¹, ut Dei misericordia sine corruptione vinculi pacis, ubi salus tota consistit, conterreret peccantes atque corrigeret; sicut de isto ipso qui cum patris uxore fuerat fornicatus, fecisse intelligitur. Nam non invenitur de quo alio significet in secunda Epistola ad eosdem Corinthios, cum ait: *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini; sed ut sciatis dilectionem quam habeo abundantius in vos. Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit ei correptio hæc quæ fit à multis, ita ut è contrario vos donetis, et consolemini, ne quando majori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in eum charitatem. Ad hoc enim et scripsi; ut cognoscam probationem vestram, si in omnibus obaudientes estis. Si cui autem aliquid donaveritis; et ego. Nam et ego si cui donavi, propter vos, in persona Christi; ut non possideamur a satana: non enim ignoramus mentes ejus* (*Id. ii, 4-11*). Quid moderatius, quid diligentius, quid sollicitudine pia et paternâ ac maternâ charitate plenius fieri aut dici potest? Sicut peccanti adhibet emendationem, sic correcto, et contèrenti atque humilianti in pœnitentia cor suum, vult reddi consolationem²; *ne majori, inquit, tristitia absorbeatur.* Sed quid illud quo conclusit istam sententiam, *Ut non possideamur à satana? Non enim, inquit, ignoramus mentes ejus.* Ipse est enim qui per imaginem quasi justæ severitatis crudelem sævitiam persuadet, nihil aliud appetens venenosiſsima versutia sua, nisi ut corrumpat atque disrumpat vinculum pacis et charitatis, quo conser-vato inter Christianos, vires ejus omnes invalidæ fiunt ad nocendum, et muscipulæ insidiarum conminuantur, et consilia eversionis evanescunt.

CAPUT II. — 4. Sed etsi de aliquo alio in secunda ad Corinthios Epistola locutus est Apostolus, et ibi

¹ Editi, *indicabat*. Melius Mss., *iudicabat*.

² Editi, *adhibet damnationem, sic correcto atque contrementi.... vult reddere consolationem*. Aptius Vaticani codices, *adhibet emendationem*. Tum cæteri Mss. cum iisdem habent, *atque contèrenti.... vult reddi consolationem*: excepto uno Divionensi, qui præfert, *atque convertenti*.

tamen significavit quanta charitate in quemque debeat ecclesiastica vindicta procedere. Hoc est illud quod isti non intelligentes inter calumnias suas solent habere præcipuum: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me; oleum autem peccatoris non invinuet caput meum* (*Psal. cxl, 5*). Quia vero isti non in misericordia emendare noverunt; et Cæciliani innocentiam sævis suspicionibus insectati sunt, et Optati Gildoniani potentiam fallacis oleo adulationis unxerunt. Nam si propter vinculum pacis iniquitatem Optati gementes lugentesque tolerarent, non utique pacem christianam atque catholicam in orbe terrarum, sanctamque unitatem disrumperent¹, aut certe a majoribus suis nefaria cæcitate disruptam ita dolerent, ut saltem apud se experti quam multos malos pro pace Donati ferre cogantur, impacatas illorum calumnias pace suæ correctionis extinguerent.

5. Sed et ad illius primæ ad Corinthios Epistolæ consequentia redeamus. Cum dixisset Apostolus, *Tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu*: etiam atque etiam commendans humilitate lugentium hoc debere fieri, non superbia sævientium, continuo subjecit, *Non bona gloriatio vestra*: vel per exprobrationem pronuntiationis, *Bona gloriatio vestra*. Sic enim nonnulli, et maxime latini codices habent, cum eadem in utroque sententia teneatur. Non enim metuendum est ne quis intelligat laudando eos dixisse, *Bona gloriatio vestra*: cum et superius dixerit, *Inflati estis, et non potius luctum habuistis*; et hic continuo subjungat, *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit* (*I Cor. v, 6*): quod ad ipsam inanem gloriationis corruptionem congruentius referri potest². Superbia quippe ex vetustate³ primi hominis, qui superbia lapsus est, quasi fermentata et corrupta mente facit elatos in unam conspersionem, qui sibimet in eam⁴ simili jactantiæ vanitate consentiunt. Et gloriari quidem, non de peccatis suis, sed super alterius peccata, tanquam ex-comparatione innocentia suæ, modicum videtur fermentum; quia de suis etiam iniquitatibus gloriari, multum fermentum est: sed et illud modicum totam massam corrumpit. Cadit enim superbus merito superbiæ suæ, et incipit etiam peccata sua defendendo velle gloriari. Quod prævidens idem apostolus ait: *Quapropter, qui se putat stare, videat ne cadat* (*Id. x, 12*). Et iterum: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi* (*Galat. vi, 1, 2*). Quid est lex Christi, nisi; *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem* (*Joan. xiii, 34*)? Quid est lex Christi, nisi, *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*

¹ Vaticani Mss., *in orbis terrarum sancta unitate disrumperent*.

² Sic Vaticani codices. At editi, *quid ad ipsam.... referri potest?* minus recte.

³ Editi, *velut ex vetustate*. Expungitur, *velut*, auctoritate codicis Casalini.

⁴ Plures Mss., *in una conspersione, qui sibimet in ca.*

(Joan. xiv, 27).—Quod ergo hic dixit, *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi*; hoc alio loco ait, *Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (Ephes. iv, 2, 3). Nam et in illo Pharisæo modicum fermentum esse videbatur, quia peccatorem non solum non dolebat, sed super ejus peccata de suis se meritis extollebat. Sed descendit ille confitens peccata sua, justificatus magis quam ille Pharisæus jactans merita sua: *quoniam qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. xviii, 10-14). Sequitur ergo Apostolus, et dicit: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi*. Quid est, *ut sitis*; et quid est, *sicut estis*: nisi quia erant ibi tales, erant ibi non tales, quos ut tales essent, exemplo talium commonebat? Tamen omnes in uno tanquam eosdem admonet, ne illi qui tales erant¹, desperarent de his qui nondum tales erant, et eos ad compagem sui corporis non pertinere arbitrarentur; tanquam eosdem admonet cum dicit, *ut sitis sicut estis*. Noverant enim et illi qui jam sic erant, et admonente Apostolo magis magisque nosse debebant, sufferre illos qui nondum sic erant, ut sufferendo invicem in dilectione, servarent unitatem spiritus in vinculo pacis, et invicem onera sua portantes, implerent utique legem Christi, qua Dominus noster Jesus Christus ad docendam humilitatis viam usque ad mortem crucis humiliari dignatus est (Philipp. ii, 8), et tanquam medicus ægrotantes, ita cum dilectione pertulit peccantes, de quibus dixerat, *Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus* (Matth. ix, 12). Statimque principale proposuit exemplum dicens, *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus*: ut tantæ humilitatis exemplo discerent expurgare vetus fermentum, id est, quidquid in eis superbiæ de veteri homine remansisset. *Itaque, inquit, diem festum celebremus*; non utique unam diem, sed totam vitam: *non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et malignitatis, sed in azymis sinceritatis et veritatis*. Malitia quippe est et malignitas velut de alieno peccato gloriari, quasi tunc debeat de justitia sua quisque gaudere, cum alium justum esse non conspexerit. Sinceritas autem et veritas est, etiam si proficit aliquis, meminisse quid fuerit, et multo magis misereri lapsorum: quandoquidem ipse erectus est a lapsu suo per Christi misericordiam, qui sine ullo suo peccato se pro peccatoribus humiliavit².

6. Sed ne perniciose relinquuntur, et quasi dissimulanter negligantur aliena peccata, quod non est minoris crudelitatis, quam illud superbiæ, sequitur et dicit: *Scripti vobis in epistola, non commisceri fornicariis; non fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut idolis servientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse*. Opus enim vestrum in hoc mundo illud est, ut peccatores Christo ad salutem lucremini. Quod fieri non poterit, si eorum colloquia convictumque fugiatis. *Nunc autem, inquit, scripsi vobis*

non commisceri: si quis frater nominatur¹ inter vos aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum quidem simul sumere. Quo enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? De his autem qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum ex vobis ipsis (I Cor. v, 7-12).

7. Ecce quemadmodum ad hanc sententiam venit Apostolus, cujus ultimam particulam ponendam credidit Parmenianus, dicens esse scriptum, *Auferte malum ex vobis ipsis*: *Quod, inquit, utique si bonis et integris non noceret, non juberetur auferri*. Quæ autem superius dicta sunt, unde ad hoc ventum est, prætermisit; quibus utique ad id quod persuadere cupiebat, separationem a malis fieri corporaliter oportere, poterat adjuvari dicente Apostolo, *Cum hujusmodi nec cibum simul sumere*. Cur ergo non commemoravit quod ejus intentionem maxime adjuvare posse videbatur? Cum enim vehementer instet ut a male viventibus corporalem separationem faciendam esse persuadeat, cur non adhibet testimonium Apostoli dicentis, *Si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum simul sumere: nisi quia vidit, si hoc diceret, posse sibi responderi, Itane vos etiam fornicatores et idolis servientes aut non habetis, aut eos ignoratis? Nullum avarum, aut maledicum, aut ebriosum, aut rapacem inter vos videtis et nostis? Cur ergo cum talibus contra præceptum Apostoli, non solum cibum mensæ vestræ sumitis, sed etiam cœnam² mensæ Dominicæ communicatis? Hoc ergo Parmenianus, quantum arbitror, evitare conatus est, ne sibi responderetur; ut id non poneret quod pro ejus causa validissime sonare videretur: nam hoc Epistolæ apostolicæ capitulum si eum fugisset³, et ei non occurrisset, non ex ejus ultima parte poneret, *Auferte malum ex vobis ipsis*.*

8. Sed nunc quia hoc diximus, fortasse isti audebunt negare haberi inter se avaros, aut maledicos, aut ebriosos, aut rapaces; et ipsum Optatum, qui universæ Africæ notissimus fuit, quem tamdiu pertulerunt; quamdiu timuerunt, fortasse defendere conabuntur. Dicant ergo, si possunt, meliorem se atque purgatorem habere nunc Ecclesiam, quam erat ipsa unitas beatissimi Cypriani temporibus, qui collegas suos, a quibus tamen nulla corporali disjunctione separatus est, nullum eorum nominatim appellans, sed prudenter ac sobrie saluberrimæ mordacitatis inferens⁴ medicinam, his verbis graviter arguit, quia esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus

¹ Juxta Er. Lugd. Ven. Lov., quia tales erant: et paulo post, quia nondum tales erant. M.

² Plures Mss., se peccatoribus humiliavit.

¹ Editi, nominatur et est. Male additum, et est, quod nostri omnes prope Gallicani Mss. merito prætereunt, cum Augustinus hanc Apostoli sententiam sic interpretetur: si quis frater in talibus sit vitis nominatus et famosus. Vide infra, n. 14; et lib. de Fide et Operibus, n. 3.

² Vaticani codices omittunt, cœnam.

³ Sic præstantiores Mss. Alii quidam, si cum eo fuisset. Editi autem, si consulisset.

⁴ Sic Mss. et quidam editi. Sed editi multo plures, inserens. M.

raperent, usuris multiplicantibus fenus auferent. Et ut apertissime ostenderet de his se dicere, cum quibus in unius Ecclesiae communione vivebat, consequenter annexuit: « Quid non perpeti tales pro peccatis huiusmodi mereremur » (*Cyprianus, Serm. de Lapsis*)? Non enim ait, Mererentur; sed, « mereremur: » quod nullo modo dixisset, cum talis utique ipse non esset, nisi manifestare vellet eorum facta se gemere, qui ei non solum Ecclesiae unitate¹, sed etiam collegii consortio jungerentur, quamvis ab eis vita, moribus, corde, proposito discreparet. Dicant ergo isti meliorem nunc esse Ecclesiam suam, et non se habere tales, quales habuit in ipsa unitate Cyprianus. Credant eis qui volunt, et adversus ea mala quae de moribus eorum insimulata fuerint², oculos claudant: ego eos ad illa ipsa priora unitatis tempora revocabo, et ab eis quaeram, utrum quando ille tantus episcopus Carthaginiensis Ecclesiae Cyprianus de tam malo collegio, testimonio liberae vocis usque ad ea scripta, quae posteris etiam proderentur, ingemuit, erat Ecclesia Christi, an non erat. Si erat, quaero quemadmodum Cyprianus et caeteri similes ejus implebant quod praecipit Apostolus, *Si quis frater nominatur aut fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum simul sumere*: quando cum his avaris et rapacibus, qui esurientibus in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fenus auferent, panem Domini manducabant, et calicem bibebant?

9. An forte parva sunt ista crimina, et parvi aestimanda? Solent enim isti etiam hoc dicere, pensantes ea non in statera aequa divinarum Scripturarum, sed in statera dolosa consuetudinum suarum. Quidquid enim sceleris et iniquitatis inebriat multitudinem, amittit examinis veritatem. Sed ideo sunt tanquam sincerissimum speculum proposita hominibus oracula coelestium paginarum, ut ibi quisque videat quodlibet peccatum quantum sit, quod forte magnum est, et male viventium³ caeco more contemnitur. Potuitne gravius divinis eloquiis accusari avaritia, quam ut idololatriae demonstraretur aequalis, et ejus nomine appellaretur, dicente Apostolo, *Et avaritia, quae est idolorum servitus* (*Coloss. III, 5*)? Potuitne majori poena digna judicari, quam ut inter illa crimina poneretur, quibus obsessi regnum Dei non possidebunt? Aperiantur oculi cordis, ne frustra pateant oculi corporis, et legant praedicatorum liberum veritatis in eadem ipsa prima ad Corinthios Epistola scribentem: *Nolite errare; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque*

masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt (*I Cor. VI, 9, 10*). Quomodo ergo Cyprianus et alia similia frumenta dominica in illa tunc unitatis Ecclesia cum avaris et rapacibus, cum his qui regnum Dei non possidebunt, non laicis vel quibuscumque clericis, sed et ipsis episcopis panem Domini manducabant, et calicem Domini bibebant; cum idem apostolus praecipiat *non eis commisceri*, et clamet *cum ejusmodi nec cibum sumere*? An quia non poterant ab eis corporaliter separari, ne simul eradicaent et triticum, sufficiebat eis a talibus corde sejungi, vita moribusque distingui, propter compensationem custodiendae pacis et unitatis, propter salutem infirmorum et tanquam lactentium frumentorum, ne membra corporis Christi per sacrilega schismata laniarent?

10. Sed ecce ego non urgeo quemquam illorum sic intelligere: ipsi explicent quemadmodum esse poterit illa tunc Ecclesia gloriosa sine macula et ruga (*Ephes. V, 27*), ubi esurientibus in Ecclesia fratribus habere largiter argentum volebant, ubi fundos insidiosis fraudibus rapiebant, ubi usuris multiplicantibus fenus augebant, ubi tantis erant involuti iniquitatibus, ut per illas regnum Dei non possiderent. Quod si gloriosa Ecclesia sine macula aut ruga in eis solis computabatur, qui moerebant et gemebant illas iniquitates, quae fiebant in medio eorum; unde etiam¹ secundum sancti Ezechielis prophetiam, tales proprio signo signari meruerunt, ut a vastatione et perditione iniquorum tutissimi evaderent: desinant calumniari bonis, non operantibus mala per morbidam cupiditatem, sed tolerantibus propter pacificam charitatem, quibus dictum est, *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (*Matth. V, 9*). Nam propterea Spiritus sanctus per memoratum Ezechielem prophetam tali verbo designavit malos, quos in unitate tolerant boni, ut eos in medio bonorum diceret constitutos: quia si bonos diceret in medio malorum, illi quasi extrinsecus et forinsecus esse viderentur. *Gemunt, inquit, et moerent iniquitates populi mei, quae sunt in medio eorum* (*Ezech. IX, 4*): ut illos iniquos non solum non exclusos, sed etiam inclusos cogitarem.

11. Si vero jam tunc non erat Ecclesia, quia Cyprianus et quicumque cum eo avaros illos rapacesque noverant, quales ipsi non erant, quamvis eos gravissimis gemitibus et praeclearissimis vocibus accusarent, unam tamen cum eis intrantes ecclesiam, et in una congregatione paria Sacramenta tractantes, per huiusmodi communionem² paris sortis effecti sunt: quia non obtemperaverunt. Apostolo jubenti, ut cum huiusmodi nec cibum quidem simul sumerent; et, *Auferte malum ex vobis ipsis*: quid adhuc laboramus? Quid se ipsi jactant quod habeant aliquam Ecclesiam, si jam illis temporibus esse destitit? Dicant unde natus est Majorinus aut Donatus, ut per eos nascere-

¹ Editi, non solum in Ecclesiae unitate. Particulam, in, non habent manuscripti.

² Vaticani codices, quae de moribus eorum faciem dissimulantium fugerint, oculos claudant. Alii quidam Mss. cum Am., quae de moribus eorum in faciem simulantium fuerint, oculos claudant. Benignianus codex, quae de moribus eorum ferunt in faciem simulantium, oculos claudant. Forte legendum, quae de moribus eorum feriunt faciem dissimulantium, oculos claudant.

³ Plures Mss., quod forte cum magnum est, ex male viventium.

¹ Sic Mss. Editi vero, imo etiam.

² Vaticani codices omisso verbo, tractantes, ferunt, per huiusmodi communionem habentes. Alii Mss., pro, communicationem, habent, communicationem.

tur Parmenianus atque Primianus (a). Quid eis prodest quod avaros et rapaces, cum quibus cibum sumi velat Apostolus, modo se vel non habere in congregatione sua, vel incognitos sibi esse mentiuntur; quandoquidem fuerunt tales in illa unitatis Ecclesiâ, unde isti exortos se sic jactant, ut eam in sua sola societate, id est, in communione Donati remansisse persuadere cogentur? Si enim dicunt per talium communionem perire Ecclesiam, cur eam non dicunt jam Cypriani periisse temporibus? ac sic et per se ipsos unde exstiterint non inveniunt, dicere desinant apud se Ecclesiam remansisse, quam totam pridibus periisse temporibus dicunt. Si autem in bonis quibus talia displicent semper mansit et manet et manebit Ecclesia: discant isti aliquando non sic intelligere quod ait Apostolus, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per schismata conantes colligere zizania, eradicent simul et triticum. Quæ omnia ita disputamus, ut meminerint qui hæc legunt vel audiunt, non eos potuisse unquam demonstrare, sive illo tempore cum recentissima hæresis erat, sive nunc cum multo firmiore innocentiae conscientia sibi totus orbis in catholica Ecclesia christiana pace connectitur, Cæcilianum vel eos qui ei concorditer inhærebant, fuisse zizania. Sed ut securus unusquisque in sanctæ Ecclesiæ unitate permaneat, et ejusdem unitatis desertores ne cum eis pereat non sequatur, hoc dicimus; quia si fuissent illi zizania, tolerari potius usque ad messem, quam pernicie schismatis eradicatis frumentis separari debuerunt.

12. Sed dicet aliquis: Quomodo præcipienti Apostolo poterimus obedire, qui velat cum ejusmodi nec quidem cibum simul sumere? Si enim solam cordis separationem ab eis faciendam esse præciperet, non diceret, *Scripti vobis in epistola non commisceri fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi*; id est, eis qui christiani non essent, de quibus postea dicit, *Quo enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt vos judicatis? De his autem qui foris sunt, Deus judicabit*. Cum ergo de tali separatione præcipiat, quæ non sit ab eis malis qui christiani non sunt, sed ab eis qui christiani sunt: cordis autem separatio ab omnibus malis facienda est; ac per hoc et ab eis malis qui non sunt christiani, oportet nos corde separari; quid restat, nisi ut intelligamus nobis per Apostolum juberi, ut quibuslibet¹ malis christianis, quales ipse designat, nec tali conjunctione misceamur, quali conjunctione Paganis in ipsius vitæ humanæ societate miscemur? Et ideo alio loco dicit, *Si quis vos vocaverit ex infidelibus, et volueritis ire, omnia quæ apponuntur vobis manducate, nihil interrogantes* (I Cor. x, 27): hic autem cum ejusmodi nec cibum quidem sumere permittit. Cum infidelibus, id est, qui nondum in Christum crediderunt, dicit manducandum esse quæ apposuerint, de quibus quoniam foris sunt, *Deus judicabit*: cum his autem qui intus

sunt, id est, *si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax*, velat etiam *sumere cibum*. Persuadet ergo ante tempus messis a frumentis zizania separari. Quod si facere noluerimus, quoniam Dominus prohibet, toleraturi ea sumus, et in sola cum eis voluntatis et cordis separatione perseveraturi: ac per hoc etiam cibum sumere cum talibus, quod quidem prohibet Apostolus.

13. In hac velut angustia quæstionis non aliquid novum aut insolitum dicam, sed quod sanitas observat Ecclesiæ, ut cum quisque fratrum, id est Christianorum intus in Ecclesiæ societate constitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehensus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est, atque id cum ea dilectione, de qua ipse alibi præcipit dicens, *Ut inimicum non eum existimetis, sed corripite ut fratrem* (II Thess. iii, 15): non enim¹ ad eradicandum, sed ad corrigendum. Quod si se non agnoverit, neque poenitendo correxerit, ipse foras exiet, et per propriam voluntatem ab Ecclesiæ communione dirimetur². Nam et ipse Dominus cum servis volentibus zizania colligere dixit, *Sinite utraque crescere usque ad messem*; præmisit causam, dicens, *Ne forte cum vultis colligere zizania, eradicetis simul et triticum* (Matth. xiii, 30, 29). Ubi satis ostendit, cum metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cujusque crimen notum est, et omnibus execrabile apparet, ut vel nullos prorsus vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere; non dormiat severitas disciplinæ, in qua tanto est efficacior emendatio pravitatis, quanto diligentior conservatio³ charitatis. Tunc autem hoc sine læbe pacis et unitatis, et sine læsione frumentorum fieri potest, cum congregationis Ecclesiæ multitudo ab eo crimine quod anathematur, aliena est. Tunc enim adjuvat præpositum potius corripientem, quam criminosum resistantem: tunc se ab ejus conjunctione salubriter continet, ut nec cibum quisquam cum eo sumat, non rabie inimica, sed coercitione fraterna. Tunc etiam ille et timore percutitur, et pudore sanatur, cum ab universa Ecclesia se anathematum videns, sociam turbam cum qua in delicto suo gaudeat et bonis insultet, non potest invenire.

14. Ad hoc enim et ipse Apostolus ait, *Si quis frater nominatur*. In eo quippe quod ait, *Si quis*; nihil aliud videtur significare voluisse, nisi eum posse tali modo salubriter corrigi, qui inter dissimiles peccat, id est, inter eos quos peccatorum similium pestilentia non corrumpit. In eo vero quod ait, *nominatur*, hoc nimirum intelligi voluit, parum esse ut sit quisque talis, nisi etiam nominetur, id est, famosus appareat, ut possit omnibus dignissimam videri, quæ in eum fuerit anathematis prolata sententia. Ita enim

¹ Editi: *Non enim estis*. Verbo, *estis*, carent plures manuscripti.

² Sic omnes Mss. At editi, *ab Ecclesiæ unitate dirimetur*.

³ In excusis, *confirmatio*. At in omnibus Mss., *conservatio*.

¹ Vaticani Mss., *ut quibusdam*.

(a) Majorinus, Donatus, Parmenianus, Primianus, Donatarum fuerunt ex ordine Carthaginenses episcopi.

et salva pace corrigitur, et non interfectorie percutitur, sed medicinaliter uritur. Propterea et de illo dixit, quem tali medicina sanari voluerat, *Satis huic est correptio quæ fit a multis*. Nequæ enim potest esse salubris a multis correptio, nisi cum ille corripitur qui non habet sociam multitudinem. Cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat quam dolor et gemitus, ut per illud signum quod Ezechielii sancto revelatur, illæsi evadere ab illorum vastatione mereantur (*Ezech. ix, 4*). Ad eum enim qui errare non potest clamant: *Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam* (*Psal. xxv, 9*). Ne cum voluerint colligere zizania, eradicent simul et triticum; nec per diligentiam segetem dominicam purgent, sed per temeritatem ipsi potius inter purgamenta numerentur. Ideoque idem apostolus cum jam multos comperisset immunda luxuria et fornicationibus inquinatos; ad eosdem Corinthios in secunda Epistola scribens, non itidem præcipit ut cum talibus nec cibum sumerent. Multi enim erant, nec dici de his poterat, *Si quis frater nominatur fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut aliquid tale; cum ejusmodi nec cibum quidem simul sumere*: sed ait, *Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super immunditia, et luxuria, et fornicatione quam gesserunt*; per luctum suum potius eos divino flagello coercendos minans¹, quam per illam correptionem, ut cæteri ab eorum conjunctione se contineant. Consequenter enim dicit: *Ecce tertio hoc veniam ad vos: in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi, et prædico sicut præsens secundo, et nunc absens, iis qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quia si venero iterum, non parcam; quia probationem quæritis ejus qui in me loquitur Christus* (*II Cor. xii, 21-xiii, 3*). Quid aliud dixit hic, *Non parcam*; nisi quod superius ait, *Et lugeam multos*: ut luctus ejus impetraret flagellum a Domino quo illi corriperentur, qui jam propter multitudinem non poterant ita corripiri, ut ab eorum conjunctione se cæteri continerent, et eos erubescere facerent, sicut faciendum est, si quis frater in aliquo cæteris dissimili crimine nominetur? Et revera si contagio peccandi multitudinem invaserit, divinæ disciplinæ severa misericordia necessaria est: nam consilia separationis et inania sunt et perniciose atque sacrilega; quia et impia et superba sunt, et plus perturbant infirmos bonos, quam corrigunt animosos malos. Sicut² ille fidelissimus testis avaritiæ collegarum, cum ea mala tribulationum quæ patiebatur illo tempore Ecclesia, censuræ divinæ et disciplinæ tribueret, commemoratis quos noverat episcoporum pessimis moribus, qui esurientibus fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus rapere; usuris multiplicantibus fenus augerent: *Quid non, inquit, perpeti*

tales pro peccatis hujusmodi mereremur? Et deinde adhibet testimonium de Psalmis dicens: *Cum jam pridem monuerit et dixerit censura divina* (*Cyprianus, Serm. de Lapsis*), *« Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et præcepta mea non observaverint; visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis delicta eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis »* (*Psal. lxxxviii, 31-34*).

15. Misericorditer igitur corripiat homo quod potest: quod autem non potest, patienter ferat; et dilectione¹ gemat atque lugeat, donec aut ille desuper emendet et corrigit, aut usque ad messem differat eradicare zizania, et paleam ventilare: ut tamen securi de salute sua bonæ spei Christiani inter desperatos, quos corripere non valent, in unitate versentur, auferant malum a se ipsis, id est, ut in ipsis non inveniatur quod in moribus aliorum eis displicet. Cum enim dixisset Apostolus, *Quo enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? De his autem qui foris sunt Deus judicabit* (*I Cor. v, 12*): tanquam illi responderent, *Quid agimus, cum ita improborum multitudine premimur, ut judicium nostrum in aliqua coercitione non possimus exercere? Auferte, inquit, malum ex vobis ipsis*, id est, si non potestis auferre malos ex medio vestrum, ipsum malum auferre ex vobis ipsis (a). Quod si quisquam velit sic intelligere quod dictum est, *Auferte malum ex vobis ipsis*; ut per correptionem separationis de congregatione fratrum malus quisque auferendus sit: studio tamen sanandi, non odio perimendi esse faciendum, nemo dubitaverit. Et quis adhibendus sit modus temporaque servanda, ne pax Ecclesiæ violetur, in qua maxime tritico parcendum est, ne simul cum zizaniis eradicetur, quod in præsentia visum est necessarium, disseruimus. Hæc qui diligenter cogitat, nec in conservatione unitatis negligit disciplinæ severitatem, nec immoderatione coercitionis dirumpit vinculum societatis.

16. Nam hoc ipsum quod ait Apostolus, *Cum ejusmodi nec cibum simul sumere*: quam multi boni christiani², de iis de quibus familiariter curam gerunt, ut a quorum consortio se potuerint separare, quos tali correptione posse corrigi sentiunt, vel quos omnino corrigi posse desperant, ne alios colloquiorum maiorum contagione corrumpant, non dubitant facere? Facit autem hoc bene, id est, humili charitate ac benigna severitate, qui sic præest fratribus, ut eorum servum se esse meminerit, sicut sese habent ipsius Domini et præceptum et exemplum (*Matth. xx, 26-28*). Tunc enim fit sine typho³ elationis in hominem, et cum luctu deprecationis ad Deum. Sed quam facile de gradu clericorum quisque ab episcopo, vel de numero pauperum quos pascit Ecclesia, vel de ipsa congregatione laicorum, sive ab episcopo, sive a

¹ Am. Ef. et aliquot Mss., *et cum dilectione*.

² In excusis, post; *multi boni christiani*, superfluo additum fuerat, *faciunt*.

³ Editio Am., *typho*.

(a) II Retract., cap. 17.

¹ Mss., *minatur*.

² Editi, *Sicut enim*. Expunximus, enim, auctoritate manusccriptorum.

clero vel quocumque præposito, cui est potestas; eximitur, ita ut cum ejusmodi a cæteris quibus hoc præcipi potest, nec cibus sumatur; tam facile malorum multitudo in quolibet ordine Ecclesiæ non potest a bonorum commixtione secladi et expelli. Nam et in domibus suis quique boni fideles ita disciplinam suorum moderantur et regunt, ut ibi quoque obtemperent Apostolo præcipienti; cum ejusmodi nec cibum simul sumere; cum et de filiis suis et de domo pacis¹ hoc faciunt vel fieri jubent; cum eos vident ita vivere, ut hoc eis esse faciendum ipsa quam habetur in eos charitas suggerat. Turba autem iniquorum, cum facultas est in populis promendi sermonem, generali objurgatione ferienda est, et maxime si occasionem atque opportunitatem præbuerit aliquod Domini flagellum desuper, quo eos appareat pro suis meritis vapulare. Tunc enim aures humiles præbet emendatorio sermoni calamitas auditorum, faciliusque in gemitum confitendi quam in murmura resistendi afflicta corda compellit: sicut tunc beatus Cyprianus de collegis suis fortasse illa non diceret, nisi cum desuper divina severitas adjuvaret. Eo quippe tempore illa dicebat tam molesto, tam calamitoso atque luctuoso, ut illi non solum succensere non auderent, sed etiam vix a succensentibus veniam se posse impetrare sentirent. Quanquam etsi nulla calamitas tribulationis premat, cum facultas datur, utiliter corripitur in multitudine multitudo: nam sicut separata sævire, sic in ipsa congregatione objurgata gemere consuevit. Quamobrem et illud præceptum Apostoli nullo modo negligendum est, cum sine periculo violandæ pacis fieri potest; quia nec ipse aliter fieri voluit, ut a congregatione bonorum separaretur malus: et ejusdem illud præcipue attendendum est, ut sufferentes invicem studeamus servare unitatem spiritus in vinculo pacis (*Ephes. iv, 2, 5*). Item Domino in Evangelio dicenti, in illo obtemperare debemus ubi ait, *Si neque Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus* (*Matth. xviii, 17*): et in illo ubi prohibuit colligi zizania, ne simul eradicetur et triticum (*Id. xiii, 29*). Potest enim utrumque custodiri ab eis quibus dictum est, *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (*Id. v, 9*).

CAPUT III. — 17. Sed jam cætera, quæ Parmenianus posuit, testimonia videamus. Inter omnia, quibus eorum sacrilegus tumor² apparet, nullo se loco magis aperuit, quam in eo quod ausus est etiam illud Jeremiæ prophetæ ponere, unde persuaderet cæteris hominibus, communionem Donatarum, non solum Ecclesiam veram esse³, sed etiam talem jam hoc tempore, qualis post ultimam ventilationem Ecclesia sancta futura est. Cui sacrilegæ præsumptioni et nefandæ elationi quid addi possit, ignoro. Et multis quidem locis sermonum suorum nihil aliud quam præsumere intelliguntur; sed aliquando tamen

verecundantur, cum eos veritas urgere cœperit¹, quando interrogantur utrum non habeant, vel utrum non sint ipsi peccatores: verumtamen in hoc prophético testimonio impiam vanitatem et suam nimiam perversitatem apertissime prodiderunt. Cum enim Jeremias sanctus vellet ostendere bonis et malis, etiamsi ad tempus sit congregationis una societas, longe tamen disparia esse momenta morum finemque meritorum: *Quid paleis, inquit, ad triticum* (*Jerem. xxiii, 28*)? Parmenianus autem cum vellet Tichonium refellere dicentem, malos a bonis in unitate interim pro pace tolerandos, et in fine ultimi iudicii separandos, posuit hoc Jeremiæ testimonium, quo per-versus atque errans perversos et errantes ad turbulentissimas et sceleratissimas seditiones inflammet; ut quisquis inflata mente carnis suæ videtur sibi aliquid esse, cum nihil sit (*Galat. vi, 5*), se ac similes sui tanquam grana purgatissima existimans, ad Ecclesiæ congregationem, in qua necesse est ut ii qui ad vitam æternam pertinent, eos qui ad ignem æternum pertinent, usque ad certum finem tanquam frumenta paleam suam tolerant, jam sibi accedendum esse non putet. Nullus alius flatus de area Christi levissimam paleam ante tempus ventilationis excussit; nulla alia præsumptio² sacrilega schismata quæcumque, ubicumque sunt, fecit.

18. *Admonet, inquit, Jeremias sanctissimus, infructuosas et steriles peccantium turbas ab honorata fruge justorum discerni, dicens: Quid paleis ad triticum? O tuba furoris! o vox execrabilis pestilentiæ! Numquid forte sic errat genus humanum, ut non agnoscat ventilatorem Parmenianum? An et ipse dat locum Donato, et ad purgatam per eum massam se venisse gloriatur? Nam ille ante se Majorinum nescio utrum dignetur agnoscere. An isti tres tanquam tria cornua cujusdam ventilabri in manu Domini fuerunt, per quos messis totius orbis mundaretur; et Africa electa est, ubi purgata massa consisteret, cæteram autem omnem terram palea separata vestiret? Unde ergo tanti greges Circumcellionum? Unde ergo tantæ turbæ convivarum ebriosorum, et inuptarum, sed non incorruptarum, innumerabilia stupra feminarum? Unde tanta turba raptorum, avarorum, feneratorum? Unde tam multi per suas quique regiones notissimi, tantumdem volentes, sed non tantumdem valentes, Optati? Quid ad hæc respondebunt? Non sunt ista? An, Et hoc triticum est? Væ impudentissimæ negationi, si apud se ista non esse; væ sceleratissimæ perversitati, si frumenta esse responderint. Postremo massam purgati tritici post tantæ auctoritatis trientem, id est, Majorinum, Donatum, Parmenianum, etiam Primianus iterum ausus est ventilare, ut Maximianistas de sua communione separaret. An forte frumenta projecit? Quid est ergo ipse cum suis, qui talia projecerunt? An ita ista frumenta purgata sunt, ut se invicem non agnoscant, et se invicem damnando ventilare conentur? Potuitne palea baptizare frumen-*

¹ Vox, *pacis*, abest a Casalino Ms.

² In Casalino codice, *quibus sacrilegii tumor*.

³ Duo Mss., *Ecclesiam veterem esse*.

¹ Nonnulli Mss., *cum eos quis urgere cœperit*.

² Editi, *præsumptione*. Melius Mss., *præsumptio*.

ta? Si potuit, cur ergo dicunt, *Quid paleis ad triticum?* Si autem non potuit, cur Felicianus cum inter paleas Maximianistarum foras volasset, quotquot ille baptizavit, cum eo rursus ad massam illam purgatissimam redierunt, et omnes intus eos nunc habent, et sibi non dicunt, *Quid paleis ad triticum?*

19. Jam ergo evigilent aliquando, et intelligant quemadmodum Propheta dixerit, *Quid paleis ad triticum?* Ubi enim dicatur considerent, si eis inest qualiscumque sensus humanus. Numquid in agro dici potest, *Quid paleis ad triticum,* quando eadem radice portantur? Numquid in area, ubi pariter triturantur? Sed utique in horreo, *Quid paleis ad triticum?* Veniet enim ille paterfamilias ferens *ventilabrum in manu sua, et mundabit aream suam; frumenta recondet in horreum, paleam vero comburet igne inexstinguibili* (*Matth. III, 12*). Nam per aliam similitudinem omne triticum ovium nomine, et omnis palea hædorum nomine significatur, quæ duo pecorum genera interim permixta sub uno pastore pascuntur. *Sed veniet, inquit, Filius hominis cum Angelis suis, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor separat oves ab hædis: et oves quidem ponet ad dexteram, hædos autem ad sinistram. Et dicet iis qui a dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab initio mundi. Illis autem qui ad sinistram, dicet: Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus* (*Id. xxv, 31-41*). Tunc ergo impletur prophetia, *Quid paleis ad triticum?* quando hædis et ovibus non potest pascua esse communis. Si possunt pisces boni piscibus malis¹ intra illam sagenam cui dixit Dominus, *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, dicere, Recedite a nobis, aut recedemus a vobis donec omnes educantur ad littus, et per Angelos boni mittantur in vasa, mali autem projiciantur foras* (*Id. xiii, 47, 48*): potest hoc tempore impleri quod dictum est, *Quid paleis ad triticum?* Sed qui congregationem suam jam frumentum purgatum putant, a commixtione frumenti et paleæ tanquam pura palea volaverunt: et qui se sub uno pastore non adhuc cum hædis pascere sentiunt, luporum insidiis de grege Domini separati sunt: et qui cum malis piscibus se congregatos esse non putant, non solum mali pisces sunt, sed etiam unitatis retia diruperunt. Quod si jam hoc tempore intelligamus fieri quod Jeremias ait, *Quid paleis ad triticum?* nihil aliud recte intelligere possumus, nisi quod in una quidem congregatione sunt, donec in fine ventilationis etiam corporaliter separentur; sed tamen tritico² sursum cor est, paleæ vero deorsum. Palea quippe sua quærit, non quæ Jesu Christi (*Philipp. II, 21*): triticum autem thesaurizat thesaurum in cælo; et ubi est thesaurus ejus, ibi et cor ejus (*Matth. VI, 20, 21*).

CAPUT IV. — 20. Sic etiam verba Isaïæ³ intelli-

genda sunt, quæ ille similiter non intelligens, ad eandem sui erroris sententiam detorquere conatur. Quid enim ait Isaïas? *Recedite, recedite; exite inde; et immundum nolite tangere: exite de medio ejus, et separamini, qui fertis vasa Domini* (*Isai. LII, 11*). Numquid eadem toties repetenda sunt, quoties quomodo fiat separatio⁴ cordis a malis? Immundum enim non tangit, qui ad peccatum nulli consentit. Exit autem inde, ut salva sit ejus causa apud Deum, si etiam disciplinam corripiendi et arguendi salva pace non negligat. Nam qui vult corporaliter quasi manifestos malos deserere, spiritualiter deserit latentes bonos; quos inexpertos et incognitos cogitur accusare, dum separationem suam conatur defendere.

21. Sed isti respondeant, Si mundus est Felicianus, cur exiit de medio eorum? Si vero immundus, cur modo tangit mundum⁵? Quod si tunc immundus fuit cum foris esset, quos illic baptizavit, immundi sunt, quia immundum tetigerunt. An omnes cum illo remeando mundati sunt? Possunt ergo isti mundari foris baptizati⁶, quos in sua communione non baptizaverunt? Cur ergo alios rebaptizant? An a trecentis decem Bagai considentibus damnari aliqua forte dignatio est⁷; et ideo de toto orbe quisquis ad eos venerit rebaptizatur, quia non meruit totus orbis istam dignationem, ut a Bagaiensi concilio damnaretur? Quid ergo⁸? A Maximiano et a cæteris sociis ejus ad Primiani communionem⁹ non redeuntibus quicumque baptizati fuerint, rebaptizantur? an parcitur eis? Si rebaptizantur, violatur dignatio Bagaiensis: in ea quippe etiam istorum baptizatores damnati sunt. Si autem parcitur eis, rogandi sunt isti, ut rursus ad oppidum Bagaiense conveniant, et si forte ille numerus trecentorum decem jam consecratus est, totidem conveniant, et illic sententiam contra totum orbem proferant, sicut adversus Maximianistas protulerunt, ut cum voluerint aliquem rebaptizare, ex aliqua parte orbis venientem, pari privilegio se defendat, asserens⁷ sibi ita parci oportere, sicut ei parcitur quem Maximianista baptizat; quia jam non solum Maximianistæ, sed etiam totus orbis meruerit concilio Bagaiensi damnari. Deinde se ipsos a tam magna invidia liberabunt⁸, ut cum cœperint jam non rebaptizare in Ecclesia baptizatos, quæ per omnes terras est constituta, si quis eis moverit quæstionem, cur jam non faciant quod ante faciebant, respondeant:

¹ Sic Mss. uno excepto Casalino, qui omittit, *quoties*. Editi vero sic habent, *quoties fit separatio, etc.*, omisso, *quomodo*.

² Aliquot Mss., *cur modo tangunt immundum. Quod si, etc.*

³ Editi, *mundati foris baptizare*. Castigantur a manuscriptis.

⁴ Am. Er. et quidam e Mss., *aliqua forte meruerunt dignatione*.

⁵ Er. Lugd. Ven. Lov. omittunt, *quid*. M.

⁶ Plures Mss., *ad Primiani communicationem*.

⁷ Editi, *se defendant asserentes*. Melius Mss., *se defendat asserens*; is videlicet quem voluerint rebaptizare.

⁸ Post, *a tam magna invidia*, editi addunt, *a morte tam magna et tam mirabili*; quæ verba absunt a Mss., e quibus tamen duo sic ferunt: *Deinde ipsis ad tam magna mirabilia lubentibus, ut cum cœperint, etc.* Porro Lovanienses loco, *liberabunt*, posuerant, *liberent*.

¹ Editi: *si possunt pisces boni cum piscibus malis*. Particula, *cum*, sensum corrumpit, et abest a manuscriptis.

² Editi, *tritici*. Al Vaticani Mss., *tritico*.

³ Gallicani Mss., *Sic etiam beati Isaïæ verba*.

Quando ista faciebamus, nondum Bagaiensi concilio totum orbem terrarum damnaveramus: nunc autem rogati misericorditer concessimus, ut eos tali concilio damnaremus, quali Maximianistas damnavimus, quorum Baptismum non repetimus. Quid ergo magnum est, quid difficile, præstare omnibus gentibus tantam dignationem damnationis¹? An iterare baptismum orbis terrarum licet, et iterare damnationem orbis terrarum non licet? Etiam hinc securi sint, non invenimus quo concilio tot gentes provinciasque damnaverint. Quosdam paucos in Africa damnaverunt, a quibus totius orbis iudicio superati sunt (a); nec ausi sunt postea damnare iudices apud quos superati sunt: quid enim esset impudentius? quid insanius? Multo minus damnare potuerunt etiam in cæteris terrarum partibus constitutos, qui magis talibus iudicibus ecclesiasticis credere, quam victis litigatoribus voluerunt. Et tamen Maximianistarum, quos trecenti decem Donatistæ Bagaiensi concilio damnaverunt, Baptismus agnoscitur, acceptatur, admittitur: orbis autem terrarum, per quem hæreditas Christi sic exhibitâ est ut promissa est, in qua et ipsi ante paucos annos fuerunt, quem nullo jure damnare potuerunt, et nulla saltem concilii perversitate damnarunt, Baptismus improbatur, exsufflatur, iteratur. O sancta damnatio, quam Maximianistæ meruerunt; et laboriosa innocentia gentium, quæ apud illos propterea christianum nomen amisit, quia talem damnationis locum invenire non potuit!

22. Si autem illi soli a Maximianistis venientes non rebaptizantur, qui cum suis baptizatoribus redeunt, sicut hi qui cum Prætextato et Feliciano redierunt: primo videant quemadmodum ejusdem schismatis Baptismum extra eorum communionem foris æqualiter datum in aliis confirmant, in aliis exsufflent, in parte honorent, in parte violent. Ita enim ubi violent, rei sunt²: ubi autem confirmant, reatus sui testes inveniuntur. Si enim postea sic confirmarent, ut jam violare desinerent; non discrepatio, sed correctio diceretur: cum autem in quibusdam improbant quod in aliis approbant; in his accusantur, in illis contra se testimonium dicunt. Quæro enim quare non baptizes eos quos Felicianus in Maximiani schismate baptizavit: quia Christi Baptismum acceperunt, an quia Feliciani? Si quia Feliciani; apud Maximianistas eum dedit damnatus, foris extra communionem vestram dedit eum; hoc est illud Baptisma, quod et Salvii Membresitani et aliorum talium: si autem quia Christi; plus apud te valet pro Baptismo Christi Felicianus in Mustitanis, quam ipse Christus in omnibus terris; plus apud te valet pro Baptismo Christi sedens ad latus tuum et damnatus a te, quam ille sedens ad dexteram Patris et crucifixus pro te? Parcitur in paucissimis Baptismo Christi, ne Felicianus offendatur: et non parcitur,

¹ Plures Mss., *tantum dignationis*; ommissa voce, *damnationis*.

² Vaticanæ Mss., *rei sunt*.

(a) Hoc totius orbis iudicium, quo Donatistæ litigatores superati sunt ab adversariis, non aliud quam Arelatense.

ne ipse Christus in tot gentium millibus exsuffletur?

23. Sed incredibilis est cæcitas hominum, et omnino nescio quemadmodum credi posset esse in hominibus tanta perversitas, nisi experimento verborum suorum factorumque patesceret usque adeo se clausos habere cordis oculos, ut cum commemorent sanctæ Scripturæ testimonia, non intueantur in factis Prophetarum, quemadmodum intelligenda sunt verba Prophetarum. Dixit Jeremias, *Quid paleis ad triticum?* non¹ ut ipse recederet a paleis populi sui, in quas tanta illa vera dicebat. Dixit Isaias, *Recedite, recedite; exite inde, et immundum nolite tangere*. Cur ipse in illo populo immunditiam quam graviter arguebat, in una cum eis congregatione tangebatur? Legant quanta in malos populi sui, et quam vehementer ac veraciter dixerit, a quibus se tamen nulla corporali diremptione² separaverit. Dixit David: *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum, et cum impiis non sedebo* (Psal. xxv, 4, 5). Legant quales ipse temporibus suis in illo populo toleravit; qui unctionis mystico sacramento tantum honorem detulit, ut id nec in sceleratissimo Saule contemneret; imo tantum veneraretur, ut amplius omnino non posset. Nonne, si eorum verba factis eorum objiceremus, responderent nobis: Nos plane cum talibus nullum habuimus in corde consortium, nec tangebamus immundum ubi potest coinquinari contactus; id est, consensione atque placito conscientie recedebamus, et exhibamus, ab eis, qui non solum talia non faciebamus, sed nec facientibus tacebamus? Isti autem seditiosi et insani, qui defensionem præcisionis suæ quærent ex oraculis Prophetarum, superest ut impietate vesana de verbis prophetis mores arguant Prophetarum. An hoc dicturi sunt, quod illis temporibus recedere iustis a malo populo non licebat, istis vero temporibus licet? Quid dici perversius potest, illo tempore non potuisse bonos a malis corporaliter separari, quando multa sacramenta corporaliter observari videbantur; nunc autem necessariam esse corporalem separationem, quando jam illa spiritualiter observantur?

24. Væ cæcis ducentibus et cæcis sequentibus! Itane non timent ista dicentes, ne forte per tantam latitudinem orbis terrarum, qua fides Christi nomenque diffusum est, antequam se isti separarent, in aliqua parte terrarum ab Africanis regionibus remotissima jam hoc iusti fecerint, et adhuc isti in immunditiae, quam illi fugerant, contagione vivebant? Quis enim eis cavet³, quis eos securos facit, si hujusmodi a malis separatio facienda est, hanc, antequam ab istis fieret, nunquam factam fuisse tam longe, ut Africa omnino nesciret⁴, sicut in extremis illarum partium

¹ Particulam negantem hic adjecimus ex Casalino codice: quam si delere placet, delenda simul videtur particula, *ut*; vel ejus loco legendum, *at*. Paulo post idem Ms. Casalini habet, *in quas tanta invectiva dicebat*.

² Am. et Mss., *direptione*: ut supra, lib. 1, n. 8.

³ Sic Vaticanæ Mss. At editi, *eos cavet*.

⁴ Editi, *ut Africam omnino nescirent*. Legendum, vel cum

terris pars Donati prorsus ignota est? Fortasse dicent obesse sibi non potuisse quod ignorabant. Sic ergo et illis terris obesse non potest quod gestum in Africa ignorant, etiamsi vera isti dicerent, quæ de Afrorum criminibus mentiuntur. Si autem dicunt latere se non potuisse, si fieret: modo dicant, per omnes orbis terræ partes quod schisma factum sit. Nimum est quod interrogo: in ipsa Africa dicant Donatistæ Carthaginenses, vel quicumque sunt in civitate Carthaginis, quot partes per Numidiam et Mauritaniam factæ sint de ipsa parte Donati, quarum omnium causas utique nosse deberent; ne forte justi aliqui in regionibus illis malorum suorum societatem congregationemque vitaverint, et exierint inde, ne immundum tangerent, ne cum facinorosis introirent; ne forte isti jam ante aliquot annos in aliquo angulo Numidiæ vel Mauritanie separantibus se frumentis palea remanserint et nesciunt¹. Sed unde securi sunt, nisi quia certum habent bonos esse non potuisse, qui se ab unitate communionis Donati, quæ per totam Africam diffunditur, segregarunt? Quia si malos aliquos in sua vicinitate patiebantur², quos ostendere cæteris non valebant, eos tolerare potius debuerunt, quam dividere se a tot innocentibus³, quibus persuaderi non poterant aliena peccata, etiamsi ea ipsi optime nossent. Cur ergo hæc innocentia non tribuitur orbi terrarum in tanta multitudine gentium, quacumque Christi hæreditas patet, ut certa atque segura sit, eos qui se bonos dicunt, et se ab omni terræ unitate sejungunt, eo ipso demonstrare quales sint? Sibi enim justi videntur, et spernunt cæteros; et ideo non cantant canticum novum, quia de superbia veteris hominis extolluntur. Ab ea⁴ quippe communiōe separantur cui dictum est, *Cantate Domino canticum novum; cantate Domino, omnis terra* (Psal. xcv, 1). Qui si vere justi essent, et humiles essent: si autem humiles essent, etiamsi vere malos in suæ vicinitatis congregatione paterentur, quos ab unitate Christi expellere non valerent, charitate Christi tolerare diligerent. Quomodo autem possunt de iis ipsis quos in sua vicinitate malos arguunt, justum habere iudicium, cum temeraria cæcitate tam longè a se positos ignotissimos criminantur? Utrum enim vel cives suos vel vicinos quos arguunt, malos esse noverint, incertum est orbi terrarum: quia vero ab eis quorum vitam longe positorem nosse non possunt, temeraria cæcitate separantur, certum est orbi terrarum; et quia cum laude patientiæ mali tolerantur, ne ignoti boni damnentur, certum est orbi terrarum. Quapropter securus iudicat orbis terrarum, bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum in quacumque parte terrarum.

25. Postremo, si Prophetæ posteros monuerunt, ut se ante tempus ultimæ ventilationis a paleis corpo-

Vaticanis Mss., *Africa omnino nesciret*; vel, *Africani omnino nescirent*, uti in aliis plerisque codicibus suspicamus scriptum fuisse: sed quia vocalis *i* carebat apice, loco, *Africani*, perperam legi coepit, *Africam*.

¹ Casalinus codex, *et nesciunt Carthaginenses Donatistæ, et communicant illis, et non nocet hoc eis. Sed unde, etc.*

² Gallicani codices, *in sua civitate patiebantur*.

³ Vox, *innocentibus*, abest a manuscriptis.

⁴ Divionensis codex, *Ab ejus*.

raliter separarent, et tali separatione caverent tangere immundum, et cum facinorosis non introirent, cur hoc non fecit apostolus Paulus? An palea non erant qui non ex veritate, sed ex invidia Christum annuntiabant? An immundi non erant qui non caste Evangelium prædicabant, quos in illius temporis Ecclesia fuisse testatur (*Philipp. i, 15, 17*), et cujus excellentissimam charitatem omnia tolerantem etiam posteriores imitati sunt? An immunditia non est avaritia¹, quam Cyprianus corde non tetigit, et tamen inter avaros collegas pacatissime vixit? Obsurduerat videlicet² adversus verba Psalmorum, ut sederet in conventiculo vanitatis, et cum facinorosis introiret; odio non haberet curiam malignorum, et cum impiis sederet³? Annon erat conventiculum vanitatis in eis, qui esurientibus in Ecclesia fratribus largissimo argenteo nitere cupiebant? Annon erant facinorosi, qui fundos insidiosis fraudibus rapiabant? An nequissimi non erant, qui usuris multiplicantibus fenus augebant? Ille vero lavabat manus suas cum innocentibus, et circumdabat altare Domini. Ideo quippe tolerabat nocentes, ne desereret innocentes, cum quibus manus lavabat, quia diligebat speciem domus Domini, quæ species in vasis honorabilibus erat (a). *In magna autem domo non solum vasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia. Et illa quidem sunt in honorem, illa vero in contumeliam. Et mundabat semetipsum ab huiusmodi, ut esset etiam vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum paratum* (II Tim. ii, 20, 21): nec propter vasa quæ erant in contumeliam se a magna domo separabat; sed eos in unitate illius domus arguens tolerabat, a quibus se non imitando mundabat⁴.

CAPUT V.—26. Sed novit ponere Parmenianus verba Prophetæ, dicentis: *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum facinorosis non introibo: odio habui curiam nequissimorum. Lavabo cum innocentibus manus meas, et circumdabo altare Domini: ut audiam voces laudis, et enarrem omnia mirabilia tua. Domine, dilexi speciem domus tuæ, et locum tabernaculi claritatis tuæ. Ne simul perdideris cum peccatoribus animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt; dextera eorum impleta est muneribus* (Psal. xxv, 4-10). Novit hoc ponere Parmenianus, et non curat advertere quemadmodum his verbis sine ullo divisionis nefariæ sacrilegio serviatur. Species enim domus et locus tabernaculi claritatis Dei in vasis est, ut dixi, non in omnibus, quæ tamen in una domo magna sunt; sed in iis quæ sunt in honorem sanctificata, Domino utilia, ad omne opus bonum semper parata. In his quisquis dilexerit speciem domus Dei, et locum tabernaculi claritatis ejus, tolerat ea quæ sunt in contumeliam, nec propter hæc relinquit domum, ne fiat ipse non vas in contumeliam, quod tamen in domo

¹ Editi: *An immunditia? an etiam avaritia?* Castigantur ex Mss.

² Sic Mss. At editi, *Non enim obsurduerat adversus*.

³ Editi, *non sederet*. Abest, non, a Mss. Vaticanis.

⁴ Am. Er. et quidam Ms., *non imitando servabat*.

(a) Vide Cyprianum, Sermon. de Lapsis.

toleratur; sed stercus quod de domo projicitur; et propter ipsam temporalem¹ cum malis in una domo congregationem orat dicens, *Ne simul perdidideris cum peccatoribus animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus delicta sunt; dextera eorum repleta est muneribus.* Hoc utique orat, ne simul pereat cum iis cum quibus eum simul vivere charitas omnia tolerans hortatur, cujus sacrificium præmisit dicens, *Domine, dilexi speciem domus tuæ, et locum tabernaculi claritatis tuæ.* Quia enim dilexi speciem domus tuæ, et propter ipsam dilectionem tolero vasa quæ sunt in contumeliam, quia charitas omnia tolerat, ne simul cum eis perdidideris animam meam². Nonne apparet in his verbis vox illorum, qui per Ezechielem prophetati sunt gemere et mœrere ob iniquitates populi quæ fiebant in medio eorum; et quia erant vasa in honorem, proprium signum accipere meruerunt, ut cum illi omnes inciperent vastari atque deleri, Deus non perderet cum peccatoribus animas eorum (*Ezech. ix, 4*)? Isti autem sunt infelices, qui se ab omni malorum³ congregatione tanquam triticum a paleis purgatos esse præsumunt. Per istam enim vanitatem præjudicarunt sibi, ut in populis quibus præsent, iniquissimas et flagitiosissimas turbas non audeant corripere ut corrigantur, ne per hoc cogantur confiteri quia mali sunt, et dicatur eis: Certe tritico purgato loquimini, cur per has voces tantam commixturam esse fatemini⁴? Et ideo quia justi non sunt, non emendant et arguunt in misericordia, sed oleo adulationis impingunt capita eorum (*Psal. clx, 5*), quibus ipsi capita esse volunt; quoniam sub uno capite quod in cœlo est, in unitate corporis quod per totam terram est, esse nolunt: ut merito plebibus eorum dicatur, *Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, et conturbant semitas pedum vestrorum* (*Isai. iii, 12*).

27. Qui ergo non vult sedere in concilio vanitatis⁵, non evanescat typho superbiæ, quærens conventicula justorum a totius orbis unitate separata, quæ non potest invenire. Justo autem sunt per universam civitatem, quæ abscondi non potest, quia supra montem constituta est (*Matth. v, 14*). Montem illum dico Danielis, in quo lapis ille præcisus⁶ sine manibus crevit, et implevit universam terram (*Dan. ii, 34, 35*). Per totam igitur istam civitatem toto orbe diffusam justo gemunt et mœrent ob iniquitates quæ fiunt in medio eorum. Non ergo quærat quis separatos justos; sed cum ipsis potius in malorum temporali commixtione concorditer gemat. Non enim sedebit in conventiculo vanitatis: quia ibi sedebit, ubi conversatur; audiet

¹ Plures Mss., *talem*.

² Gallicani Mss. sic habent: *Hoc itaque orans, ne simul pereat cum iis, cum quibus eum simul vivere charitas quæ omnia tolerat compellit; nonne apparet in his verbis, etc.; et prope omnes prætereunt sex illos versus intermedios, cujus sacrificium præmisit dicens, Domine.... animam meam.*

³ Plures Mss., *omnium malorum*.

⁴ Vaticanæ codices, *tantam paleam commixtam esse fatemini*.

⁵ Mss., *in conventiculo vanitatis*.

⁶ Vox, *præcisus*, deest in multis Mss.

autem dicentem Apostolum, *Nostra autem conversatio in cœlis est* (*Philipp. iii, 20*). Ibi cum facinorosis non erit, ibi curiam nequissimorum non patietur, ibi cum impiis non sedebit. In tali spe habitet¹, ut ad rem cujus habet spem pervenire aliquando mereatur. Non enim jam resurreximus sicut Christus, aut jam cum illo sedemus in cœlestibus; et tamen quia talem spem nobis dedit, et per ipsam spem jam quodam modo ibi conversamur, dicit Apostolus, *Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo* (*Coloss. iii, 1-3*). In illa vita nostra quæ abscondita est cum Christo in Deo, non sedemus in conventiculo vanitatis, quia, sicut dicit Apostolus, *Simul nos excitavit, et simul nos sedere fecit in cœlestibus* (*Ephes. ii, 6*); sed in spe, nondum in re. *Spes autem quæ videtur non est spes: quod enim quis videt, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus* (*Rom. viii, 24, 25*). Quam patientiam isti miseri perdididerunt, et festinantes se ante tempus velut a palea separare, se ipsos esse levissimam paleam vento ablatam de area demonstrarunt. Quod ergo ait Sapientia teneamus: *Qui autem me audit, habitabit in spe, et silebit sine timore ab omni malignitate* (*Prov. i, 33*). Dum ergo habitamus in spe, cogitantes² non quid sumus, sed quid erimus; quia filii quidem Dei sumus, sed nondum apparuit quod erimus; quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est (*I Joan. iii, 2*): in tali spe habitantes, quia hæc habitatio³ non habet malos, nec conventicula vanitatis, nec facinorosos, nec iniquos, nec impios patimur; et eos tamen non in spe quæ non videtur⁴ patimur in congregatione catholica toto orbe diffusa, donec transeat iniquitas, donec tempore messis zizania colligantur (*Matth. xiii, 30*), donec ultimo ventilabro a frumento palea separetur (*Id. iii, 12*), donec pisces boni a piscibus malis, cum quibus intra eadem retia congregati sunt, in littore eligantur (*Id. xiii, 48*), donec hædi ab ovibus cum quibus sub uno pastore in eisdem pascuis tamdiu paverunt, in ultimo ad sinistram segregentur (*Id. xxv, 33*).

28. Nulla est igitur securitas unitatis, nisi ex promissis Dei Ecclesia⁵ declarata, quæ super montem, ut dictum est, constituta abscondi non potest: et ideo necesse est ut omnibus terrarum partibus nota sit. Inconcussum igitur⁶ firmumque teneamus, nullos bonos ab ea se posse dividere, id est, nullos bonos, etiamsi cognitos sibi malos patiantur, ubicumque versentur, propter eos se a longe positos et incognitis bonis temerario schismatis sacrilegio separare; ut in quacumque parte terrarum vel facta sunt ista, vel fiunt, vel futura sunt, cæteris terrarum partibus

¹ Sic Mss. Editi vero, *habitabit*.

² Sic Vaticanæ et Gallicani Mss. Editi vero, *cogitemus*.

³ Gallicani Mss., *habitatio cogitationis*.

⁴ Vaticanæ Mss., *quæ videtur*; omisso, *non*.

⁵ Plures Mss., *Ecclesiæ*.

⁶ Mss., *inconcussum firmumque*; omisso, *igitur*.

longe positis, et utrum facta sint vel cur facta sint ignorantibus, et tamen cum orbe terrarum in unitatis vinculo permanentibus, ea ipsa sit firma securitas, non hoc potuisse facere, nisi aut superbiæ tumore furiosos, aut invidentiæ livore vesanos, aut sæculari commoditate corruptos, aut carnali timore perversos. Quibus omnibus causis efficitur ut vel boni falsis criminibus infamentur, vel temere de bonis falsa credantur, vel etiam mali qui pro unitatis vinculo tolerati nihil obsunt bonis, disrupta bonorum pace perversissime fugiantur, cum vexationi frumentorum non parcitur, usurpantibus sibi hominibus ante messem quod Angeli in messe facturi sunt.

CAPUT VI. — 29. Quæ cum ita sint, audent etiam sacrilega schismata vel hæreses impiæ, si quando in flagello ut se corrigant admonentur, pœnas furoris sui etiam inter martyria deputare. Quod existimans etiam Parmenianus, in fine epistolæ suæ exhortatur Tichonium ut in parte Donati permaneat et persecutiones perferat, dicens, *non se debere voluntate conjungi eis, quibus persecutione cogente non juncti sunt*; adhibens etiam testimonium Scripturæ dicentis, *Væ his qui perdidērunt sustentiam, et divertērunt in vias pravas. Et quid facient, cum inspicere cœperit eos Dominus (Eccli. ii, 16, 17)?* more suo cuncta de divinis Libris adversus se ipsos proponens¹. Qui enim sustentiam perdidērunt, nisi qui eos de criminibus quæ objiciebant convincere nequiverunt, quos pro pace Christi tolerare noluerunt; et sero postea cogitantes, ipsam partem suam non esse per multas particulas dividendam, etiam sibi manifestissimos sacrilegos quos ipsi damnarunt, rursus receptos pro falsa Donati pace tolerarunt? Et jam nunc tandem aliquando cognoscant et corrigant, quod se impie fecisse, ex eo saltem quod a Maximiano passi sunt, didicerunt. Sed scilicet erubescunt,² manifestissimis rationibus corrigi, quia imperatorum jussionibus restiterunt, ne illa quæ se conqueruntur fuisse perpessos, correcti perdidisse videantur: quasi non melius perdunt illa, quam pereunt. Si enim habent³ aliquam umbram, quamvis falsam atque fallacem, tamen nonnullam imaginem fortitudinis, jubenti non cedere imperatori: cujus vel humanæ laudis illecebra est, apertissimæ contradicere veritati? Cur clausis oculis tam multa de Scripturis testimonia proferunt, quæ intellecta atque contra se prolata repudiant; quæ si secundum eorum intellectum recipiuntur, nihilominus eos de sua perversitate convincunt? Nonne scriptum est, *Non contradicas ullo modo veritati (Id. iv, 30)?* Cui autem nisi veritati contradicitur, cum etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur? Sed rex homo qui minatur vel qui vindicat, ad tempus molestus est: non sic ille Rex qui etiam Veritas dicitur, qui nunc quoque illis per prophetam clamat, *Sine causa per-*

cussi filios vestros; disciplinam non receperunt (Jerem. ii, 30). Qui propterea per humanas potestates nunc misericorditer admonet, ne in fine sic vindicet, ut non se possint superbi de sua damnatione jactare. Sub vindicta enim regum potest hominum pertinacia falso nomine virtutis velle laudari; æternis autem ignibus concremari, nec erit, nec vocabitur fortitudo. Non enim erunt in die illa qui caput ungant oleo adulationis, aut varia⁴ decepti fallacia coronatos somnient damnatos, dicentes, Euge, euge; et jurantes per canos eorum, qui caput sanum non habuerunt, et per compages⁵ eorum qui viam pacis non agnoverunt. Quales turbas isti avertentes a Christi unitate, et ad suum nomen convertere cupientes, interim temporalia supplicia schismatis sui conferre audent passionibus martyrum, ut eis pœnarum suarum natalitia celebrentur magno conventu hominum furiosorum: quorum e numero illi sunt, qui etiam nullo persecutore, se ipsos ultro per montium abrupta præcipitant, ut malam vitam pejore morte consumment. Non erunt in die illa stultæ plebes quibus dicant, Nos sumus justi qui patimur persecutionem; et quibus cæcis vendatur reprobis lapis pro gemma pretiosa, id est, carnalis duritia pro spirituali patientia. Non erunt qui nomina principum furoris sui recitent ad altaria, vel quæ ab unitate Christi diviserunt, vel quæ sub nomine Christi contra erexerunt⁶. Hæc enim sunt pretia, quæ isti ut accipiant, dum volunt habere quod vendant, excitant adversum se potestatum severitatem per animosam perversitatem, ne illi qui ab eis seducuntur, et eos propterea justos putant, quia pœnas iniquitatis exsolvent, redeant ad cor, et considerent quare patiantur quæ se pati gloriantur⁷. Quantum enim erat ut paululum adverterent talia dicere Parmenianum Tichonio de perferendis persecutionibus et gloria tolerantia, qualia dicant omnes hæretici, de quibus coercendis vel puniendis similia regum jussa proferuntur; qualia certe Membresitanis suis dicit etiam Salvius, cui tantas Abitinenses plagas et contumelias intulerunt, per quos isti meruerant ut de Ecclesia pelleretur⁸, ut ejus cervici etiam mortuorum canum cadavera colligarent, ut postremo cum illo ad turpes voces cantationesque saltarent. Quem sermonem, posteaquam tanta perpessus est, eum putamus habuisse cum suis, quos miseros decepit ut alteram sibi basilicam fabricarent? Quanta dixit de justitia, pro qua talia perpeti-

¹ Vaticani codices, *vana*.

² Morel, *Element. Critic.*, pag. 18-20, probat legendum, *compagos*, id est episcoporum caligas. M.

³ Am. et Mss. Vaticani ac plerique Gallicani, *contra Ecclesiam erexerunt*. Vocem, *Ecclesiam*, quia a Belgicis Mss. aberat, expunxerunt Lovanienses, « ut sit sensus, » inquiunt, « quæ ex adverso erexerunt. »

⁴ Sic Vaticani Mss. Alii vero cum editis, *quare et quæ se pati gloriantur*.

⁵ Am. et Er., *pellerentur*. Lovanienses, reclamantibus licet Mss. qui revera antiquis editionibus astipulantur, emendarunt, *pelleretur*; quia de Salvii tantum expulsionem agitur, quam ipsi Membresitani meruisse per Abitinenses dicuntur. Sic lib. 4 contra Cresconium, n. 59, « per quam, » ait, « civitatem vicinam (puta Abitinensem) judicatum implere vestri meruerunt; » ut scilicet a sua sede pelleretur Salvius.

¹ Editi, *proponentes*. Divionensis codex, *proponens*; scilicet Parmenianus.

² Editi, *Sed si licet erubescant*. Emendantur à Vaticanis Mss.

³ Quidam Mss. omittunt, *habent*; pro quo videtur legendum, *habet*. Paulo post loco, *nonnullam*; reperimus, *nullam* in Mss. et in editione Amerbachii.

meruit: ideo se sanctum persuadens, quia passus est; ideo illos iniquissimos, quia fecerunt. Thuscorum tyrannorum commemoratur antiqua crudelitas, qui mortua vivis, sed humana humanis corpora conjungebant (*Virgil. Æneid. lib. 8, vers. 484-487*): canina vero humanis; et hæc episcopalibus membris, nescio utrum quisquam se vel audisse unquam vel legisse commemorat. Notum est omnibus, nugaces et turpes saltationes ab episcopis solere compesci: quis unquam meminit, ab hominibus quos in auxilium episcopi petieront, cum episcopis esse saltatum? An forte Salvius tunc non erat episcopus, quia damnatio ejus in Bagaiensis concilii sententia recitatur? Quid, si et ipse postea reconciliaretur Primiano, sicut reconciliatus est Felicianus, ejusdem « plenarii concilii veridico ore » damnatus, sicut ibi eorum verba recitantur, tunc esset episcopus? An forte jam non admitteretur, quia sacrilegium schismatis quem coinquinaverit, potest mundari, sicut Felicianus; quem vero canes mortui collo suspensi immundum fecerint, non potest expiari? Vellem scire quid ad hæc dicunt, tam manifesta, tam publica, tam recentia; qui nobis antiquas calumnias suas quasi crimina nostra objiciunt. Quisquis eorum arbitratur me falsa jactare, quid magnum est, quid difficile, ut animæ suæ curam gerens pergat Membresam, quærat an facta sint ista, et defendat, si potest? Si enim dicit ista recte schismaticis fieri, quos trecenti et decem Donatistæ episcopi damnaverunt, non murmurent quando aliqua patiuntur, quamvis passi sint, quos ab unitate Christi schisma fecisse, non trecentorum et decem, sed totius orbis auctoritate convincimus (a). Si autem dicit levia esse quæ passus est Salvius; quæro utrum, si aliquem Donatistarum episcoporum saltare cogeret Imperator, et nolenti facere, bestias, ignesque minaretur: non mallet illa perpeti quam illud admittere;

(a) Concilio scilicet Arelatensi primo, quod totius orbis iudicium dicitur supra, n. 21.

et cum passus esset, utrum non eum isti inter sanctos martyres recitarent? Graviora ergo passus est Salvius cum quo saltatum est, quam si vivus arsisset. Nam si cuiquam eorum hæc duo proponerentur, utrum mallet, non ipse saltare, sed saltari secum, quam vivus incendi, quid eum electurum esse respondeant? Si autem dicit nihil aliud impetrasse a proconsule Primianistas, nisi ut per Abitinenses Salvius de basilica pelleretur, illos autem sua sponte fecisse quidquid ei postea crudeliter turpiterque fecerunt: cur non sibi dicit, sic etiam posse Catholicos nihil aliud ab Imperatoribus petere, nisi ut isti de basilicis quas nomine sacrilego retinent excludantur, illos autem sua sponte regia potestate et honestate servata in sacrilegos multo mitius, quam Abitinenses nulla imperiali lege, nulla judiciaria jussione, in Membresitanum Salvium, vindicasse? Quibus rebus consideratis, prius quid faciant, et postea quid patiantur advertant: ne cum adversus facta sua oculos claudunt, et ad pœnas suas oculos aperiunt, et hic frustra temporalia patiantur, et in ultimo iudicio Dei etiam pro hoc ipso quod frustra eos talibus molestiis ut emendaret admonuit, æterno supplicio puniantur. Non vetera replico, ubi fallunt quos possunt: breviter dico, presentia ingero, digito ostendo. Damnati Maximianistæ recipiuntur; ignotæ gentes arguuntur. Maximianistarum Baptismus acceptatur; orbis terrarum Baptismus exsufflatur. Ecce Assuritani, ecce Mustitani, ecce non longe mortuus Prætextatus, ecce adhuc vivus Felicianus, ecce nomina eorum inter damnatos Bagaiensi concilio gestis proconsularibus allegata, talibus recentibus et præsentibus factis, quales ab initio fuerint, satis indicant. Si quid pro hujusmodi perversitatibus² et iniquitatibus patiuntur, si nolunt corrigi, saltem non audeant gloriari.

¹ Editi, vindicarunt. Concinnius Vaticani Mss., vindicasse.

² Sic omnes Mss. At editi, adversitatibus.

In subsequentes libros septem vide lib. 2, cap. 18, Retractationum, tom. 1, col. 637, a verbis, Contra Donatistas, usque ad col. 638, verbis, Adversus Epistolam Parmeniani. M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BAPTISMO CONTRA DONATISTAS

Libri septem (a).

LIBER PRIMUS.

Probat posse extra catholicam communionem dari Baptismum ab hæreticis vel schismaticis, non ab iis tamen accipiendum, nec in hæresi vel schismate quidquam prodesse.

CAPUT PRIMUM. — 1. In eis libris quos adversus Epistolam Parmeniani, quam dedit ad Tichonem, scripsimus, promisimus nos diligentius questionem Baptismi tractaturos (*Contra Epistolam Parmeniani*).

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

De Baptismo contra Donatistas libri septem recensiti sunt ad veteres codices, Corbeiensem, Remigianum, Floriacensem, Beccensem, Pratellensem, Michaelinum, ad Laudunensis Ecclesiæ librum, ad Georgianum, id est, illustrissimi D. de S. Georges a Rege nominati ad archiepiscopatum Turonensem; ad unum collegii Bernardinorum Parisiensium, unum item Augustinensium majoris conventus, unum Dominicanorum via Jacobæa, ad Vaticanos Mss. duos; tandem ad editiones Am. Er. et Lov., necnon ad variantes lectiones Lovaniensium opera collectas ex Belgicis tribus manuscriptis.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

(a) Scripti circiter annum Christi 400; qua de re vide supra Admonitionem in libros contra Epistolam Parmeniani.